

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІНАНСІВ, ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ТУРИЗМУ
Спеціальність 292 - „Міжнародні економічні відносини”

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

«Стратегічні напрями зовнішньої та внутрішньої економічної політики Китаю»

2мФМ 20418 КРМ

Розробила студентка гр.2-мФМ
__._ 2021 р. _____ Н.Б. Поставна
Керівник кваліфікаційної роботи
__._ 2021 р. _____ І.Б. Чичкало-Кондрацька
Консультанти
із глобальної економіки
__._ 2021 р. _____ І.Б. Чичкало-Кондрацька
із етики міжнародного бізнесу
__._ 2021 р. _____ Л.М. Титаренко
із управління міжнародною
конкурентоспроможністю
__._ 2021 р. _____ Н.В. Безрукова

Робота допущена до захисту:
Завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та туризму
_____ І.Б. Чичкало-Кондрацька
__._. 2021 р.

Полтава, 2021

РЕФЕРАТ

Поставна Н. Б. Стратегічні напрями зовнішньої та внутрішньої економічної політики Китаю. Кваліфікаційна робота на здобуття кваліфікації магістра зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини». Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, 2021.

Кваліфікаційна робота містить 112 сторінок, 4 таблиці, список літератури з 98 найменувань, 1 додаток.

Ключові слова: економічна політика, модель економічного розвитку, стратегічні напрями.

Метою дослідження є обґрунтування стратегічних напрямів зовнішньої та внутрішньої економічної політики Китаю в умовах глобалізації.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- розглянути еволюцію економічної науки в Китаї;
- узагальнити програмно-цільові засади економічної політики КНР;
- дослідити історію китайської дипломатії;
- дати оцінку китайській моделі економічного розвитку;
- проаналізувати китайський шлях реформ в умовах глобалізації;
- розглянути комплексну програму дій уряду Китаю для боротьби з епідемією коронавірусу;
- оцінити стратегію партнерських відносин КНР з країнами світу;
- виявити пріоритети сучасної зовнішньої політики Китаю;
- визначити перспективи соціально-економічного розвитку КНР.

Об'єктом дослідження є економічна політика КНР.

Предметом дослідження – теоретичні і практичні аспекти здійснення та розвитку зовнішньої і внутрішньої політики Китаю.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ КНР.....	6
1.1 Еволюція економічної науки в Китаї	6
1.2 Програмно-цільові засади економічної політики КНР	6
... Error! Bookmark not defined. 7	
1.3 Історія китайської дипломатії	29
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2 ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА КНР В КОНТЕКСТІ НОВИХ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ВИКЛИКІВ.....	40
2.1 Аналіз китайської моделі економічного розвитку	40
2.2 Китайський шлях реформ в умовах глобалізації.....	57
2.3 Комплексна програма дій уряду Китаю для боротьби з епідемією коронавірусу	68
Висновки до розділу 2.....	73
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ КНР.....	74
3.1 Стратегія партнерських відносин КНР з країнами світу.....	74
3.2 Пріоритети сучасної зовнішньої політики Китаю	83
3.3 Перспективи соціально-економічного розвитку КНР.....	94
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103
ДОДАТКИ	112

				1-мФМ	КРМ		
	П.І.Б.	Підпис	Дата				
Розроб.	Н.Б. Поставна			Стратегічні напрями зовнішньої та внутрішньої економічної політики Китаю	Стадія.	Арк.	Акрушів
Керівник	І.Б. Чичкало-Кондрацька				3	112	
Н. контр.	В.А. Свічкарь				НУ імені Юрія Кондратюка Кафедра МЕВ та туризму		
Зав.кафедри	І.Б. Чичкало-						
	Кондрацька						

ВСТУП

На сучасному етапі поширення процесів глобалізації та регіоналізації світового господарства відбуваються системні зрушення у структурі міжнародного поділу праці, зміни у співвідношенні гео економічної ваги й ролі окремих країн і регіонів. У цьому контексті принципового значення набувають фактори динамізації розвитку країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, посилення в цьому регіоні інтеграційних тенденцій, ключовим фактором чого є стабільне піднесення окремих його країн, передусім Китаю (Китайської народної республіки – КНР). Саме «китайський прорив» наразі перетворився на одну з детермінант соціально-економічного розвитку людства у XXI ст., на важливий фактор розвитку міжнародних економічних відносин.

Понад тридцять років тому Китай розпочав шлях кардинальних економічних і соціальних перетворень, який спирався на прагматичний розрахунок і реалії ринкових відносин. Цей курс отримав назву «політика реформ і відкритості». За цей період Китай став прикладом того, як виважена зовнішньоекономічна стратегія може за відносно короткий проміжок часу вивести величезну країну в число глобальних лідерів. Проблематика китайського феномену особливо актуальна нині, коли людство перебуває в епіцентрі великомасштабної фінансово-економічної кризи. Однією із передумов виходу глобальної економіки з кризового стану є нарощування та збереження високої і стійкої економічної динаміки в країнах, які належать до авангарду світового розвитку, і, передусім, США та Китаю. З огляду на зазначене, тема дослідження, яка присвчена досвіду китайської внутрішньої та зовнішньої економічної політики як передумови посилення конкурентних позицій національної економіки

в умовах її активної інтеграції в глобальний економічний простір, є актуальною і такою, що має не лише теоретичне, але й практичне значення для України.

Проблематику джерел та напрямів реформування китайської економіки, в контексті посилення її статусу як глобального лідера, відображено в низці праць зарубіжних фахівців, зокрема Лі Цзи Шен, В. Гельбраса, В. Міхєєва, В. Мельянцева, В. Карлусова, І. Лабінської. У вітчизняній науковій літературі пріоритетні завдання трансформації системи макрорегулювання в КНР висвітлено у працях А. Мазаракі, Є. Марцуна, Н. Самсоненка та інших. Водночас, багато аспектів цієї проблеми, з огляду на особливості розвитку сучасної глобальної економіки, потребують більш повного та предметного дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування стратегічних напрямів зовнішньої та внутрішньої економічної політики Китаю в умовах глобалізації.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- розглянути еволюцію економічної науки в Китаї;
- узагальнити програмно-цільові засади економічної політики КНР;
- дослідити історію китайської дипломатії;
- дати оцінку китайській моделі економічного розвитку;
- проаналізувати китайський шлях реформ в умовах глобалізації;
- розглянути комплексну програму дій уряду Китаю для боротьби з епідемією коронавірусу;
- оцінити стратегію партнерських відносин КНР з країнами світу;
- виявити пріоритети сучасної зовнішньої політики Китаю;
- визначити перспективи соціально-економічного розвитку КНР.

Об'єктом дослідження є економічна політика КНР.

Предметом дослідження – теоретичні і практичні аспекти здійснення та розвитку зовнішньої і внутрішньої політики Китаю.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну основу кваліфікаційної роботи становлять ключові положення економічної теорії щодо розвитку світової економіки. Серед загальнонаукових та спеціальних методів дослідження використовувались: методи аналізу причинно-наслідкового зв'язку, системного та

ситуаційного аналізу, порівняльного економічного аналізу, статистичного аналізу, описовий та інші сучасні загальнонаукові і спеціальні методи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ КНР

1.1. Еволюція економічної науки в Китаї

Прагнення Китаю досягти рівня економічних лідерів породжує суперечки у тому, чи існує “китайська модель” розвитку і чи може знайти застосування у інших країнах. Усередині Китаю осмислення цієї теми пов'язане зі спробами розширити присутність китайських концепцій розвитку на інтелектуальній світовій сцені. Успіхи економічних реформ породжують сподівання на можливість підвищення глобального авторитету досягнень китайських економістів і зроблених ними теоретичних узагальнень досвіду реформ у КНР. Ці починання не зводяться виключно до сфери наукового знання, оскільки відчують на собі вплив політичних імпульсів, що виходять від керівництва країни, і нових віянь у галузі ідеології. У глобальному контексті ці пошуки є спробою перетворити економічні ідеї та концепції на інструмент китайської інтелектуальної “м'якої сили”.

Завдання створення нового вигляду “суспільних наук з китайською специфікою” набуло загальнонаціонального характеру після виступу Сі Цзіньпіна 17 травня 2016 р. на робочій нараді з філософії та суспільних наук [1]. Китайський лідер підкреслив, що, незважаючи на підвищену увагу держави до розвитку філософії та суспільних наук, значний обсяг асигнувань, наявність великої кількості дослідників та численних публікацій, рівень “наукових тем, ідей, точок зору, стандартів та дискурсу” не повною мірою відповідає комплексній могутності та міжнародному статусу Китаю. Він закликав створити у суспільних

науках “три системи”: власну систему наукових дисциплін, нову наукову систему та дискурсивну систему. Їхніми ідейними джерелами мають стати марксизм, традиційна китайська культура, а також зарубіжна філософія та суспільні науки. “Три системи” не повинні бути копією іноземного знання, вони покликані втілювати “китайські особливості”, “китайський стиль” та “китайські манери”.

Китай прагне вивести свої наукові розробки у зовнішній світ та запропонувати їх закордонним експертам як інструментарій для аналізу китайського розвитку. Сі Цзіньпін зазначив, що пізнання іноземців про китайський внесок у прогрес світової цивілізації не можуть обмежуватися гастрономічним Китаєм, тобто набором уявлень про національну кухню. За кордоном повинні знати “науковий Китай”, “теоретичний Китай”, “Китай у філософії та суспільних науках”. Сі Цзіньпін наполегливо закликав взяти у свої руки ініціативу у поясненні китайської практики та у побудові на її основі власної теорії.

Вимога розширити наукові обміни із зовнішнім світом була сприйнята з попередженнями про неприпустимість використовувати “єдиний критерій” і намагатися змінити весь світ за допомогою однієї загальної моделі. Сі Цзіньпін заявив, що “великі зміни в сучасному Китаї” не є ні спрощеним успадкуванням “матриці” (мубань) традиційної історії та культури, ні застосуванням “трафарету” (мобань) ідей класичних творів марксизму. Китайські реформи не можна вважати ні “перевиданням” (цзайбань) практики інших соціалістичних країн, ні “перекладним виданням” (фаньбань) зарубіжної модернізації. Китайський лідер перерахував низку зарубіжних творів і наголосив, що особисто ознайомився з ними. Він дійшов висновку, що ці книги є продуктом своєї епохи, результатом роздумів над її протиріччями і проблемами. Сі Цзіньпін почав із праць давньогрецької філософів - “Держави” Платона та “Політики” Арістотеля.

У наступні роки дата виступу Сі Цзіньпіна з суспільних наук 17 травня 2016 р. стала приводом для підбиття підсумків та уточнення завдань. У 2019 р., з нагоди її третьої річниці, президент КАОН та секретар партійної організації Академії Се Фучжань вказав на неможливість тривалого збереження стану справ,

за якого у світі верховенствує Захід, а в теорії міжнародних відносин домінують західні цінності, що ведуть до “заходоцентризму”. Він зазначив, що комплексна міць та світовий вплив Китаю зростають, тим часом на Заході піднімають голову протекціонізм, менталітет холодної війни та політика сили. Західні концепції управління, системи та моделі мало відповідають новій міжнародній обстановці та тенденціям епохи. Суперечності між капіталізмом і соціалізмом носять довготривалий характер, загострюються конкуренція між великими державами, суперництво у сфері ціннісних поглядів. У цій ситуації ініціативу набуде та сторона, яка зможе спертися на міцну ідейно-теоретичну систему [2].

Низка ювілейних дат 2018–2019 років – 40 років політики реформ та 70 років утворення КНР – стала підставою для міркувань про те, що важливими ресурсами створення економічної науки з китайською специфікою є системне узагальнення досвіду реформ та відкритості, а також економічного будівництва з середини ХХ ст. Гао Пейюн (на той час директор Інституту економіки КАОН) наголосив, що ця робота має "орієнтуватися на проблеми" і спиратися на практику.

Багато рішень у роки реформ були правильними, однак вони не відображені ні в західних підручниках економічної науки, ні в класичних роботах марксизму. Ці рішення могли дозріти тільки на китайському ґрунті, тому саме вивчення успішної практики сприятиме оновленню економічної теорії. Увага до окремих "китайських історій" не скасовує обов'язок науки розкривати закономірності, тому слід досліджувати логіку, що стоїть за економічними явищами Китаю. Передбачається, що ці зусилля сприятимуть не лише створенню економічної науки з китайською специфікою, а й зміцненню її позицій у світі [3, с. 5].

Мрії про те, що завдяки успіхам реформ китайська економічна наука набуде світової слави, а китайський економіст отримає Нобелівську премію, зародилися в наукових колах наприкінці минулого століття. У 1994 р. Лінь Іфу (нині почесний директор Національного інституту розвитку Пекінського університету, директор Інституту розвитку та співпраці Південь-Південь, директор Інституту нової структурної економіки) припустив, що в наступному столітті китайські

економісти завоюють вплив у світовій науці за допомогою "стандартизації" та "інтернаціоналізації" своїх досліджень [4].

У 2017 р. вчений порівняв своє давнє побажання із реальністю. Він зазначив, що в галузі дотримання наукових стандартів китайські економісти досягли великого прогресу. Їм вдалося просунути у сфері інтернаціоналізації: вони публікують більше наукових статей, й інтерес іноземців до проблем Китаю зростає. Проте про теоретичний успіх говорити поки що рано. Численні зарубіжні публікації китайських економістів або підтверджують за допомогою китайського матеріалу існуючі західні теорії, або розвивають їх. Лін Іфу визнав, що дослідження китайської економіки ще не вийшли на рівень узагальнення нових теорій, концепцій та ідей, здатних привернути увагу світових наукових кіл [5, сс. 7-8].

Лін Іфу брав участь у нараді з філософії та суспільних наук 2016 р. та виступав на ній від імені економістів. У дусі вказівок Сі Цзіньпіна він зазначив, що оновлення економічної теорії спиратиметься на практичний досвід Китаю, основні засади історичного матеріалізму Маркса та дослідницьку парадигму сучасної економічної науки. Оскільки практику китайських реформ важко описати з допомогою наявних теорій, нові явища здатні стати "золотим родовищем" для наукових пошуків. Вчення Маркса про базис і надбудову вимагає визнати, що базиси розвинених країн, що розвиваються, відрізняються, тому інститути надбудови там також повинні бути різними.

Хоча Д. Норт писав про зворотний вплив інститутів на функціонування економіки, висновком про їхню ендогенність нехтували. Економічні та політичні інститути країн Заходу вважалися зразком, а невдачі у розвитку інших країн пояснювалися відсутністю цих інститутів. Лін Іфу закликав розглядати Китай як країну з перехідною економікою, що розвивається, і підкреслив, що досвід Китаю може виявитися цінним для інших країн, що розвиваються. Щоб майбутня китайська теорія набула міжнародного впливу, її треба викладати за допомогою загальноприйнятої моделі. Вона має бути зрозуміла іноземним економістам, які не

мають марксистської підготовки. Якщо міжнародних інтелектуальних контактів не буде, китайська економічна наука не отримає глобального визнання [5, с. 8].

У 1994 р. Лінь Іфу писав, що економічна наука зародилася наприкінці XVIII ст. у промислово-розвиненої Англії. У 1930-ті роки центр світового економічного розвитку перемістився до США, куди переїхали найвідоміші економісти. Наприкінці XX ст. світ став свідком "китайського дива", яке створює сприятливі можливості для того, щоб "наступне століття стало століттям китайських економістів" [4, с. 13]. Міркування про те, що в Китаї неодмінно народяться нові економічні ідеї внаслідок зростання світового впливу країни та нездатності наявних теорій пояснити китайську практику, дедалі менше задовольняють китайське наукове співтовариство. Дослідники переглядають колишні спрощені уявлення про позитивний вплив успішного економічного розвитку на піднесення економічної науки.

Керівник Центру вивчення Китаю та світової економіки Університету Цинхуа професор Лі Даокуй засумнівався у тому, що велика економічна практика обов'язково породжує наукові ідеї, здатні набути довгострокового впливу [6, с. 2]. Економічний розвиток Англії в період промислової революції справді породив плеяду великих економістів, серед яких – А. Сміт, Д. Рікардо та К. Маркс. “Економічна практика англійської промислової революції глибоко вплинула на цих мислителів”, а вони своєю чергою вплинули на наступну економічну практику, включаючи повоєнні рекомендації Кейнса [6, с. 4].

Лі Даокуй зазначив, що економічний розвиток Німеччини у XIX ст. призвів до появи "старої" історичної школи економічної теорії та "Національної системи політичної економії" Ф. Ліста. Іншим впливовим економістом був представник нової історичної школи Г. Шмоллер. Після Другої світової війни на сцену вийшов Л. Ерхард із моделлю соціального ринкового господарства. Ідеї державного втручання тісно пов'язані з практикою німецької економіки. Концепція соціального ринкового господарства стала основою повоєнного підйому Німеччини, проте в наші дні багато німецьких економістів не звертаються до

спадщини Ерхарда і прагнуть друкуватися в престижних американських журналах.

Хоча великі економічні ідеї народжуються з великої практики, вона не завжди породжує відповідні економічні ідеї. На думку Лі Даокуя, впливова економічна наука може виникнути лише у країні, що сприяє прогресу і процвітанню всього людства. Нацистська Німеччина, фашистська Італія та мілітаристська Японія стали на шлях агресії, втративши моральну основу поширення своїх економічних ідей. Необхідною умовою також є політична самостійність країни. Післявоєнні успіхи Західної Німеччини та Японії було досягнуто в період американського контролю, що завадило висунути власні економічні концепції.

Лі Даокуй дійшов висновку, що лише Європа та Китай здатні спиратися на міцний культурний фундамент у створенні економічної теорії. Китай має суверенітет і прагне накопичення морального капіталу у взаємодії зі світовим співтовариством, насамперед із країнами, що розвиваються. Якщо найближчими трьома десятиліттями Китай продовжить стабільний розвиток і зможе здійснити модернізацію до середини століття, це зробить китайську практику більш переконливим джерелом для збагачення економічної науки. Однак для цього слід усвідомлено прагнути інновацій, опановувати закони розвитку наукової дисципліни та створювати вільне середовище.

Дослідники історії китайської економічної думки відзначають, що суперечки про співвідношення західної економічної науки з китайською реальністю мають давнє історичне коріння [7].

У 1930-ті роки піднесення китайської національної свідомості сприяло відмові від крайностей вестернізаторства та повороту у бік “китаїзації” західних знань, включаючи економічну науку. У період поширення у професійній економічній спільноті Китаю західних теорій першим питанням про створення “китайської економічної науки” у 1941 р. поставив марксист та перекладач “Капіталу” Ван Янань.

Після тривалої перерви суперечка про співвідношення західних навчань та китайської практики відновилася у роки реформ. Спочатку прибічники повного запозичення західної економічної теорії та захисники марксистської парадигми виступали як непримиренні опоненти. Однак згодом вчені все частіше стали говорити про те, що між західною економічною наукою та марксизмом немає абсолютної протилежності, обидві течії потрібні Китаю [8, с. 1].

Потреба у нормативному тлумаченні китайського шляху розвитку позначилася на заявах Сі Цзіньпіна про необхідність власних розробок у суспільних науках, особливо у економічній науці. Під час обговорення з експертами економічної ситуації в країні 8 липня 2014 р. китайський лідер закликав партійні комітети різних рівнів та уряд “як слід вивчати та використовувати політекономію, свідомо пізнавати закони економічного розвитку і слідувати їм” [9]. До цього китайська влада багато років не говорила про те, що чиновники, які проводять економічні реформи, зобов'язані вивчати політекономію. У науковій спільноті слова Сі Цзіньпіна сприйняли як вказівку зростання уваги керівництва до економічної науки.

У листопаді 2015 р. Сі Цзіньпін закликав вивчати марксистську політекономію та висунув нове для офіційного лексикону поняття "сучасна китайська марксистська політекономія" [10]. У липні 2016 р. він заявив, що політекономію соціалізму з китайською специфікою слід розвивати під керівництвом марксистської політекономії на основі “узагальнення та кристалізації великого практичного досвіду реформ та відкритості та соціалістичної модернізації та будівництва” при одночасному запозиченні корисних елементів західної економічної науки [11].

У наукових колах КНР немає єдності щодо майбутнього вигляду політекономії соціалізму з китайською специфікою. Пан Цзіньцзюй (Центр вивчення політекономії Нанькайського університету) заявив, що у ідеї створення китайської політекономії є опоненти. Вони виходять із того, що економічна наука не має державних кордонів, у світі існує лише одна економічна наука в особі західного мейнстріму. Щоб пояснити реальне функціонування китайської

економіки, досить сучасних теорій ринкової економіки та загальноприйнятих понять. З цього погляду не потрібно створювати іншу, відмінну від основних засад світової економічної науки, китайську політекономію.

Однак у контексті керівних вказівок про розвиток суспільних наук із китайською специфікою цей підхід втратив колишній вплив. На перше місце вийшли вимоги брати до уваги особливості окремих країн та проводити адаптацію економічної науки, враховувати як традиційні історичні особливості Китаю, і необхідність теоретичного обґрунтування переваг соціалістичного ладу економіки. Питання не в тому, чи потрібно будувати китайську політекономію, а в тому, на які теоретичні ресурси при її побудові слід спиратися.

Професійні дослідники розуміють, що з об'єктивних причин завдання створення нової китайської політекономії не може бути виконане відразу. Авторитетний економіст Чжан Чжоюань (Інститут економіки КАОН) визнав, що “на сьогодні система соціалістичної ринкової економіки Китаю ще не дозріла і не сформувалася. В сфері продуктивних сил Китай ще не вступив до лав країн з високим рівнем доходів і не провів базової модернізації, закономірності соціалістичної ринкової економіки з китайською специфікою ще не повністю виявилися. Тому поки що важко побудувати цілісну систему наукової дисципліни політичної економії соціалізму з китайською специфікою” [2, с. 2]. Однак ця констатація не означає виправдання інтелектуальної бездіяльності. Вчений заявив, що накопичений досвід проведення реформ надав достатньо матеріалу для побудови каркасу політекономії соціалізму з китайською специфікою і це дозволяє розгорнути плідне обговорення теми.

У підготовленому Інститутом економіки КАОН дослідженні “Китайська економічна наука за 40 років реформ (1978–2018)” зазначено проблеми, пов'язані зі створенням китайської політекономії, за якими вчені досягли консенсусу. Наприклад, вони погодилися, що об'єктом її дослідження мають стати як виробничі відносини соціалізму з китайською специфікою, і розвиток продуктивних сил соціалізму з китайською специфікою [2, с. 602]. В економічних

колах КНР розгорнулися суперечки, що має стати “основною лінією” (чжусянь) політекономії соціалізму з китайською специфікою.

Обговорення цієї теми перегукується з вченням Маркса про експлуатацію праці капіталом і розподіл додаткової вартості. Видатний китайський економіст другої половини ХХ ст. Сунь Ефан в умовах традиційної планової системи шукав "основну лінію" у досягненні найбільшої ефективності з найменшими витратами. Нині у китайському науковому співтоваристві можна зустріти твердження, що “основною лінією” китайської політекономії є поєднання соціалізму з ринковою економікою. Деякі вчені бачать цю “лінію” у поєднанні основного економічного устрою (спільний розвиток різних форм власності при головній ролі суспільної власності) з ринковою економікою [2, сс. 608-612].

На думку авторів “Китайської економічної науки за 40 років реформ (1978–2018)”, “як знайти переконливі для людей основну лінію, головну тему та основні категорії політекономії соціалізму з китайською специфікою – це проблема, яка заслуговує на подальше уважне вивчення та обговорення” [2, с. 612]. Ті ж дослідники підготували іншу ювілейну книгу зі схожим змістом “Сорок років інновацій у китайській економічній теорії”.

Згідно висунутим Сі Цзіньпіном орієнтирам на розвиток на користь людей, це дозволить Китаю у перехідний період уникнути:

- у сфері економіки – “пастки середнього рівня доходів”,
- у сфері політики – “пастки Тацита”, що виникає, коли негативне ставлення народу до влади веде до відторгнення будь-яких, навіть хороших дій уряду,
- у сфері моралі – змальованої Дж. Бьюкененом “пастки морального анархізму”,
- у сфері міжнародних відносин – “пастки Фукідіда”.

Накопичена за роки реформ інерція "інтернаціоналізації" та "стандартизації" китайської економічної науки вплинула на стилістику обговорення. Гострі суперечки серед науковців викликали висунуте у грудні 2015 р. на нараді ЦК з економічної роботи завдання структурної реформи у сфері пропозиції. Розбіжності виникли через спроби зіставити теоретичні передумови

китайської структурної реформи пропозиції із теоріями західної економіки 1970-80-х років і спадщиною Ж.-Б. Сея. У 2016 р. Директор Інституту Східної Азії Національного університету Сінгапуру Чжен Юнн्यान заявив, що з наукової точки зору у китайській структурній реформі жодного нового сенсу немає.

Більшість вчених КНР просто переказують основні ідеї західної школи пропозиції. Дослідник дорікнув їм у тому, що вони зупинилися на рівні сліпого запозичення. Про внесок китайських економістів у розробку проблеми можна буде говорити лише після того, як вони зможуть "китаїзувати" цю школу, додавши до неї китайські елементи.

Фан Фуцянь (Школа економіки Народного університету Китаю) зазначив, що теоретичні витoki теорії пропозиції та структурної реформи пропозиції в КНР слід шукати у британській та французькій класичній економічній науці [11]. Він виступив із критикою тих китайських авторів, які побачили коріння структурної реформи пропозиції у навчанні французького економіста початку ХІХ ст. Сея. Китайський учений вважав їхні аргументи односторонніми і помилковими, оскільки вони не відповідають економічній історії та неправильно інтерпретують закон Сея, згідно з яким попит та пропозиція завжди врівноважуються. На думку Фан Фуцяня, «помилка закону Сея полягає не в передумові, згідно з якою “пропозиція створює свій власний попит”, а в обговоренні питань сукупного попиту та сукупної пропозиції в абстрактній загальній формі без урахування величезної важливості для попиту та пропозиції суспільних систем» [11, с. 44]. На цій підставі китайський дослідник наголосив, що закон Сея не тотожний теорії структурної реформи пропозиції, а Сея не можна вважати її автором. Структурна реформа, що проводиться в Китаї, у сфері пропозиції покликана покращити якість та ефективність системи пропозиції. Ця мета не має прямого зв'язку з твердженнями Сея про те, що пропозиція створює попит, а кризи надвиробництва не можуть виникнути [11, с. 44].

Деякі китайські економісти бачать витoki структурної реформи в американській теорії пропозиції кінця 70-х і 80-х років. Зниження ефективності кейнсіанської політики управління попитом породило в ту епоху моду на

економіку пропозиції, прихильники якої виступали проти державного втручання та кейнсіанського стимулювання сукупного попиту. Їхні заяви про правильність закону Сея були мотивовані прагненням спростувати Кейнса. У сфері політики американська теорія пропозиції втілювалася у рекомендаціях скоротити податки та зменшити роль держави в економіці [11, сс. 47-50]. Фан Фуцянь зробив висновок, що китайська реформа пропозиції не копіює рецепти американської теорії. Найбільш цінним для китайської реформи у сфері пропозиції є теоретична спадщина Маркса, який зробив висновок, що структура виробництва (пропозиції) та структура розподілу продукту (доходу) залежать від природи та структури виробничих відносин [11, с. 37].

Фан Фуцянь наголосив, що структурна реформа пропозиції, проголошена китайським урядом, спрямована насамперед на основні проблеми сучасного етапу економічного розвитку Китаю. "Вона ґрунтується на необхідності поглиблення реформи та подальшого розвитку китайської економіки, а не на будь-якій готовій економічній теорії" [11, с. 51].

Інституційне середовище на Заході – це капіталістична ринкова економіка з верховенством приватної власності та зрілою ринковою системою, тоді як у Китаї панує громадська власність та спільно розвиваються різні форми власності. Прихований потенціал перетворень у країнах невеликий, оскільки різниця між містом і селом, регіональні відмінності невеликі, суб'єкти ринку збалансовані. У Китаї зберігаються помітні різниці між містом і селом, регіонами, ресурси розміщені незбалансовано, що відкриває широкі можливості для реформ.

Наприкінці розділу як довідковий матеріал у дано тлумачення понять “закон Сея”, “управління пропозицією” з прикладу ситуації у США ц 1970-ті роки і “структуралізм” із згадкою імен П. Розенштейна-Родана, У. А. Льюїса і Р. Пребіша, які займалися в 50-60-ті роки дослідженням проблем країн. Відсилання до іноземних ідей лише відтінила висновок у тому, що теорія структурної реформи пропозиції виходить із ситуації у Китаї та реального етапу розвитку.

Цей приклад ілюструє загальну проблему, яка регулярно виникає в китайських суперечках про національну економічну науку та її зв'язок з

економічною політикою держави. Пошук джерел китайського успіху у зарубіжних немарксистських навчаннях та включення китайської думки до перспективи світового мейнстріму породжує міркування про її несамостійність. З іншого боку, усунення акценту на бік унікальності китайської практики не дає можливості претендувати на створення загальнозначущої теоретичної концепції.

На самому початку свого правління у 2013 р. Сі Цзіньпін сказав, що не можна, посиляючись на успіхи періоду реформ, заперечувати досягнення дореформених років, протилежне протиставлення також неприпустимо. Заява про політичну наступність між “епохою соціалістичного будівництва” Мао Цзедуна та періодом реформ та відкритості знайшло непряме відображення у сфері економічної науки. Прагнення до “нового дискурсу” разом із критичним ставленням до західної економічної науки обертається у наші дні поверненням у науковий обіг старих тем і формулювань. Зокрема, про “основну лінію політекономії” та про використання структури “Капіталу” Маркса активно сперечалися Китайські економісти минулого століття.

Після утворення КНР Китай запозичив радянську модель разом з її теоретичним тлумаченням зразка 50-х років. Практичне реформування цієї моделі давно завершилося, проте критика на адресу радянської політекономії знову зазвучала у роботах китайських дослідників. Нагадавши слова Ден Сяопіна про безперспективність сліпого копіювання досвіду та моделей інших країн, Сі Цзіньпін заявив, що в минулому не слід займатися "загальною радянізацією", так само в наші дні не потрібно займатися "повною вестернізацією". Іншими словами, спроба повністю копіювати чуже призвела до повної втрати своїх навичок.

1.2. Програмно-цільові засади економічної політики КНР

З часу утворення Китайської Народної Республіки стратегічне планування та програмування було одним із головних важелів державного управління. Ця країна завжди мала державну стратегію розвитку та відповідну їй модель економічного зростання, що затверджувалися правлячою партією. Програмування

було покликане спрямовувати розвиток народного господарства країни в обраному стратегічному напрямі.

З 70-х років ХХ століття КНР вступила в один з найбільш бурхливих періодів після відомої «культурної революції» розвитку, що характеризується значними успіхами в економіці та культурі країни, оновленні політичного життя. Початком впровадження практики цільового програмування в КНР вчені вважають заяву Мао Цзедуна, висловлену в 1956 р., про необхідність побудувати до початку ХХІ століття могутню соціалістичну промислову країну, втілюючи в життя «Промисловий план Сунь Ясена». Пізніше Чжоу Еньлай розробив більш досконалу «Двоетапну стратегію побудови сильної соціалістичної держави з сучасним сільським господарством, розвиненою промисловістю, наукою і технікою».

Протягом багатьох років, аж до початку ХХІ ст., планування в КНР поділялося на три види (довгострокове, середньострокове та поточне) і здійснювалося на чотирьох рівнях (загальнодержавне, галузеве, регіональне, на підприємствах). Усі види та рівні були взаємопов'язаними між собою. Довгострокове планування мало програмний характер. Усі стратегічні плани оформлялись у вигляді цільових національних програм, в яких були чітко описані основні цілі, напрями розвитку національного господарства, темпи розвитку, міжгалузеві пропорції, науково-технічна та соціально-економічна політика. Середньострокове планування було орієнтоване на більшу деталізацію довгострокових цільових програм, встановлення конкретних строків досягнення планових показників. Середньострокові цільові програми розроблялись у вигляді п'ятирічних планів. З часу заснування КНР було затверджено та реалізовано десять п'ятирічних планів, цільових програм, складених не тільки на загальнодержавному рівні, а по регіонах і галузях. Річне планування мало більш повний та конкретизуючий характер, ніж п'ятирічні плани. У річних програмах розвитку відображались результати детальної розробки фінансового, валютного, кредитного, ресурсного балансів країни, складених так, щоб гарантувати курс розвитку народного господарства країни, спрямований на досягнення

стратегічних цілей та завдань. Так, у програмних документах короткострокового характеру досягалась узгодженість довгострокових цілей та поточних робіт. Це давало можливість не відхилятися від наміченого на перспективу курсу розвитку, гарантувати безперервність і стабільність виконання програм та уникати провалів у процесі управління економічним розвитком. Програмування розвитку народного господарства охоплювало чотири основні напрями – виробництво, розподіл, обмін і споживання. Тому обов'язковими показниками, що затверджувалися в цільових програмах, були такі: національний дохід, промислове та сільськогосподарське виробництво, капітальне будівництво, наука та техніка, інноваційна діяльність, транспорт і зв'язок, охорона навколишнього середовища, геологорозвідка, зовнішня та внутрішня торгівля, фінанси, валютний бюджет, розподіл ресурсів і державних резервів, цінова політика, рівень життя населення, освіта та охорона здоров'я, культура.

До 80-х років ХХ ст. у Китаї зберігалася система централізованого планування та цільового програмування, яка в багатьох аспектах нагадувала радянську. Основною відмінністю програмування КНР була більша незалежність місцевих органів влади при реалізації планових завдань, особливо в аграрній сфері.

На початку 80-х років ХХ ст. у внутрішній економічній політиці намітився курс на поступовий відхід від директивного планування. Підприємствам поступово передавалися права самостійно планувати господарську діяльність. Завдяки цьому все більша частина продукції стала вироблятися не на основі затверджених показників, а на основі ринкових критеріїв.

У міру здійснення реформи скоротилася кількість підприємств із централізованою формою планування та збільшилася частка підприємств, орієнтованих на ринок. До кінця ХХ ст. Китай здійснив поступовий перехід від системи директивного до системи індикативного планування, зі збереженням жорсткого державного регулювання лише в сферах енергетики та транспорту. На думку вчених Б. Н. Кузика, В. І. Кушлина та Ю. В. Яковця, «результатом програмного планування стала розробка програми економічного розвитку по

п'ятирічках та довгострокової програми розвитку до 2014 р.» [12, с. 480]. Тобто основні заходи з трансформації державного управління народним господарством Китаю були виконані під час реалізації чотирьох цільових програм економічного розвитку країни 7-ї, 8-ї, 9-ї та 10-ї п'ятирічок, і проводилися протягом 20 років. Одинадцята п'ятирічка (2006 – 2010 рр.) майже не мала жорстких директивних положень і була прикладом направляючого планування, на базі середньострокових (на 5 років) і стратегічних цілей розвитку китайської економіки.

Методологія державного програмно-цільового управління народним господарством у Китаї після трансформації набула безліч позитивних ознак, і значно підвищила ефективність розробки сучасних програмних документів. Порядок розробки державних цільових програм у КНР на сьогодні можна розглянути на прикладі складання двох останніх (10-ї, 11-ї та 12-ї) п'ятирічок. Згадані загальнодержавні програми соціально-економічного розвитку склалися з п'яти основних етапів:

1. Складання загальної програми. Держрада КНР виносить проект програми на розгляд з'їзду Партії. Після затвердження основних положень програми на ВСНП спеціалізовані планові відомства складають більш детальний проект програми, який обов'язково повинний відображати основний напрям стратегії розвитку, цілі макрорегулювання, виділяти сфери пріоритетного розвитку, а також обов'язкове узгодження завдань відомств, що здійснюють макрорегулювання, та галузевих відомств.

2. Складання плану заходів по основних програмних цілях. Цей етап програмування виконується відомствами з планування та програмування державного розвитку та місцевими органами влади. Вони на основі аналізу статистичних даних складають прогноз розвитку народного господарства країни, спираючись на який визначають основні об'єкти програмування. Після складання цільової програми за основними об'єктами програмування документ обговорюється на консультативній нараді, на якій присутні представники відомств Держради КНР, представники влади провінцій, а також інші зацікавлені

сторони. У результаті цього приймається узгоджене рішення щодо основних об'єктів програмування, яке остаточно затверджується Держрадою КНР.

3. Складання галузевих програм. Профільні відомства Держради КНР здійснюють розробку галузевих програм, які обов'язково повинні бути взаємопов'язані між собою. Ці установи складають прогноз розвитку ситуації в підконтрольній галузі, та, враховуючи вимоги зацікавлених регіонів і відомств, готують концепцію програми розвитку галузі. Задіяні в програмі учасники можуть пропонувати поправки до програми і після доопрацювання поправок, програма затверджується відповідним відомством.

4. Складання регіональних програм. Розробка регіональних програм економічного розвитку входить до компетенції місцевих органів влади на рівні провінцій. Місцеві планові відомства відповідають за складання проекту програми, який обов'язково повинний бути узгоджений з державною програмою соціально-економічного розвитку. Перед остаточною затвердженням проект програми проходить процедуру узгодження з програмою будівництва основних об'єктів на місцях, програмою розміщення основних об'єктів розвитку природних ресурсів та інших об'єктів, задіяних у програмі соціально-економічного розвитку країни. Підготовлена програма виноситься на обговорення на засіданні зборів народних представників і направляється в відповідні відомства. Після врахування всіх зауважень програма затверджується.

5. Внесення поправок у затвержені програми. Після того як програма затверджена, а завдання доведені до виконавців, терміни і цілі не можуть бути змінені. Поправки до програм вносяться, але вони повинні мати регулятивний характер.

Основними принципами складання державних цільових програм у Китаї можна назвати такі: обов'язкове проведення вибіркового дослідження і реальний аналіз ситуації; реалізація стратегічної лінії економічного розвитку; постійний контроль темпів приросту промислового та сільськогосподарського виробництва; наявність комплексного балансу народного господарства, що формується на підставі аналізу регіональних і галузевих балансів.

Комплексний народногосподарський баланс країни формується Держпланом КНР за такими основними напрямками:

1. Обґрунтування та встановлення основних пропорцій розвитку народного господарства. Співвідношення між сільгоспвиробництвом та промисловістю, пріоритетністю простого чи розширеного відтворення, між виробничим, соціальним і військовим капітальним будівництвом, між заощадженням і споживанням.

2. Розробка та погодження шести основних балансів – бюджетного, кредитного, валютного, ресурсного, торгового та робочої сили.

3. Програмування так розвитку видів виробництв, щоб найефективніше використати переваги від місцевих природних ресурсів і наявних техніко-економічних умов і досягнути раціонального поділу праці між внутрішніми та приморськими районами країни.

4. Забезпечення стійкого економічного розвитку завдяки чіткому узгодженню програм п'ятирічок і загальної стратегії розвитку народного господарства країни.

5. Планування на всіх рівнях розвитку народного господарства з обов'язковим урахуванням місцевих ініціатив.

6. Урахування та використання всіх доступних заходів для підвищення ефективності державних програм.

Важливою відмінністю сучасного цільового програмування від попереднього є те, що на сьогодні в умовах глобалізації ресурсами та засобами досягнення цілей є не лише внутрішні, але й зовнішні фактори. Раніше зовнішні фактори також враховувалися, але можливість їх використання була суворо лімітована ідеологічними догмами та політичними протистояннями.

Основні завдання системи програмування соціально-економічного розвитку Китаю окреслені в так званій Великій стратегії Китаю, описаній у працях китайських учених Ху Аньгань, Чан Сюцзе, Лінь Іфу. Під поняттям «Велика стратегія Китаю» ці вчені розуміють загальну стратегію розвитку країни, що передбачає використання всіх ресурсів нації і держави, для досягнення головних

національних цілей. Щодо визнання єдності внутрішніх і зовнішніх цілей країни позиція сучасних китайських учених відрізняється і від розробленої їх попередниками, які закликали опиратися при реалізації цілей тільки на власні сили та західних експертів, які головну роль вбачають у геополітичних і зовнішньополітичних аспектах китайської стратегії. Теперішня стратегія являє собою змішаний варіант і полягає в тому, що КНР для досягнення своїх цілей повинна як використовувати сприятливі можливості міжнародного співробітництва, так і спрямовувати внутрішні резерви на подолання труднощів і ризиків, пов'язаних з інтеграцією в світову економіку, адже зі зростанням свого економічного потенціалу Китай обов'язково буде все більше втягуватися в світову конкуренцію за доступ до світових джерел сировини та ринків збуту.

Основну ціль «Великої стратегії Китаю» один із провідних її дослідників і розробників Ху Аньгань визначає як «сильна держава, багатий народ». Відповідно до цієї цілі на найближче десятиріччя для Китаю визначені основні завдання:

1. Створити одну з найбільш розвинених національних економік і за конкурентоспроможністю ввійти в першу десятку країн світу.
2. Підвищити рівень добробуту народу та створити «суспільство середнього достатку».
3. На основі безперервного зміцнення сукупного національного потенціалу перейти від регіональної держави з глобальним впливом в державу глобальну.

Безцінний досвід стрімкого економічного зростання КНР за останні десятиріччя потребує досконалого вивчення та дослідження можливостей застосування в умовах нинішньої економічної ситуації в Україні. Без сумніву, неготовність і нездатність розробити власну конструктивну стратегію, що відповідає б національним особливостям та інтересам, призводить до непродуктивних економічних реформ, стримує розвиток народного господарства. Основною особливістю успішного реформування економіки Китаю, що безумовно була б плідною і для України, є широке використання практики програмування соціально-економічного розвитку, що забезпечує комплексність та

взаємодоповнюваність здійснюваних реформ. Кожне перетворення в рамках державних програм має чітко визначену функцію, пов'язану з комплексом проблем, що вирішуються паралельними програмами, залежить від них та, в свою чергу, створює умови для їх успішної реалізації. Часто практика здійснення узгоджених перетворень веде до затягування строків їх виконання, проте забезпечує поступовий і безболісний перехід до нових умов господарювання. Для порівняння достатньо розглянути програму реформування державних підприємств у КНР. На відміну від України, де більша частина державних підприємств була приватизована протягом порівняно короткого часу, в Китаї цей процес здійснювався протягом багатьох років. Спочатку такі підприємства були поступово переоснащені та реконструйовані, звільнені від соціальних функцій та надлишкового персоналу. Але таку кількість людей не можна було просто звільнити та викинути на вулицю, це спричинило б небезпеку соціального вибуху. Тому була розроблена ще одна складна програма перекваліфікації працівників. Деякий час звільнені від своїх службових обов'язків співробітники були закріплені за підприємствами й отримували там виплати. Крім того, під час пошуку нової роботи вони мали можливість безкоштовно оволодіти новою спеціальністю на спеціально створених курсах. Паралельно з реалізацією програми реформування підприємств державою засновувались інститути, необхідні для створення і розвитку недержавного сектору економіки. Поступово усувались адміністративні, соціально-психологічні, економічні перепони, розроблялася законодавча база для захисту приватної власності. Коли приватний сектор розвинувся достатньо, щоб забезпечити зайнятість робітників, звільнених державними підприємствами, державний сектор став більш ефективним, прозорим і почав давати прибутки. Прибуткові державні підприємства не приватизували, а відкрили для акціонування та інвестування, скоротивши так частки державного капіталу в статутних фондах і передавши основну частину управлінських обов'язків.

Досконало прораховані державні програми дозволили здійснити всі необхідні перетворення для переходу до ринкової економіки не методом «шокової терапії».

Видатні економічні досягнення Китаю за останні десятиріччя, по праву названі «китайським економічним дивом», викликають великий інтерес фахівців у всьому світі, стимулюють прагнення дослідити та пояснити їх, виділити ті позитивні риси, що не менш успішно могли б бути використані для розвитку народного господарства в інших країнах, що розвиваються.

Як бачимо із зазначеного вище, загалом безумовний успіх Китаю став можливий завдяки цілеспрямованому використанню внутрішніх і зовнішніх факторів та умов, які сприяли економічному зростанню, а саме завдяки розробці специфічної економічної стратегії та успішній її реалізації методами програмно-цільового управління народним господарством. Комплексність і взаємодоповнюваність, що забезпечило програмування, сприяли оптимальному використанню наявних ресурсів для успішного здійснення послідовної інституціональної та структурної реформи економіки Китаю.

Відносно законодавчої бази то тут державні лідери КНР неодноразово підкреслювали важливість закону для забезпечення проведення соціально орієнтованого економічного розвитку, що впливає і з політики «у дві руки» запропонованої Ден Сяопіном: з одного боку, економіка повинна розвиватися, з іншого – правова система повинна бути вдосконалена.

В результаті в країні настав етап масивного і швидкого розвитку законів і положень, правил регулювання економіки та комерційних відносин [12, с. 7]. Правова база удосконалювалась залежно від різних змін в економіці і чітко визначала права та обов'язки суб'єктів ринку. Право було покликане забезпечити стабільність і порядок у розвитку економіки.

Погляди в економічній політиці Ден Сяопіна відрізнялися від підходів Мао Цзедуна в одному вирішальному аспекті: він і Комуністична партія Китаю (КПК) під його керівництвом бачили в праві «кращий інструмент», ніж у політиці, оскільки, право здатне забезпечити і «інституалізувати» політику в більш

універсальній манері, стабілізувати й упорядкувати державну політику економічного розвитку, визначити права та обов'язки щодо держави, що представляє адміністративну владу [13, с. 335]. Необхідно підкреслити, що природа і ступінь правового розвитку в основному залежать від параметрів встановлених програмою реформ, політика була фундаментом права, а право було матеріальною формою політики.

Внутрішній зміст законодавства відбиває політику уряду країни, в цьому полягає особливість формування та розвитку сучасної правової системи КНР. Яскравим підтвердженням є досвід господарської реформи, розпочатої в 1978 р. і не закінченої ще й сьогодні, оскільки уряд поетапно крок за кроком детально розроблюючи кожен закон здійснює реформу. Правові акти в КНР носять переважно цільовий характер і регламентують порівняно вузьке коло питань, що дозволяє забезпечити поступальний рух суспільних відносин в економіці.

Законодавець КНР при розробці норм тих галузей матеріального права, якими регулюються різноманітні суспільні відносини, пов'язані між собою єдністю мети необхідністю забезпечення належного функціонування економіки, не пішов шляхом галузевої кодифікації або прийняття кодифікованих законів, а віддав перевагу поступовому введенню в дію окремих нормативних актів, в основному комплексного характеру, що регулюють ті чи інші сторони або ланки оновлюваного господарського механізму, окремі області або ділянки економічних відносин, які з тих чи інших причин вимагали першочергової регламентації.

Теорія «соціалістичної планової товарної економіки» («Socialist Planned Commodity Economy») стала домінуючою ідеологією «нового мислення» в КНР. Створення цього «нового мислення» ефективно призвело до переходу від системи повністю обов'язкового планування до системи частково обов'язкового і частково спрямовуючого планування. Така трансформація не була суто економічною, це було політико-економічне, ліберальне мислення у сфері економіки, відповідно перейшло і в право, яке розглядалося як частина політики [14, с. 142].

Генеральний секретар КПК Цзян Цземінь пізніше зазначив, що ринок і планування – дві складові регулювання економіки, а не відмітний критерій між

соціалізмом і капіталізмом. Дане політичне мислення було переведено і в право, як результат термін «соціалістична ринкова економіка» замінив термін «планова економіка» в Конституції 1982 року [15, с. 26]. Фахівець у галузі права Lin Jie вказує, що термін «соціалістична ринкова економіка» вперше розглядається як «право застосування практично капіталістичних підходів» в економічній сфері і капіталістичних механізмів для прискорення економічного розвитку. У цьому сенсі економічні реформи і «політика відкритих дверей» є новим етапом в КНР і задають нові параметри правовому розвитку [16, с. 68].

На сучасному етапі розвитку країни без особливих ідеологічних обмежень і зі створенням п'ятирічних планів велика увага вчених і фахівців в області права приділяється іноземному правовому досвіду. Вибір «політики відкритих дверей» змусив китайських вчених і фахівців в області права відмовитися від будь-яких ідеологічних вимог у виборі та адаптації зарубіжних правових інститутів і теорій, і використовувати результати власних правових реформ. Створюване право і особливо положення регулюючі комерційне співробітництво та економічні відносини чітко представляли західний стиль, форму, структуру і мову [17, с. 5]. Так, «Загальні положення цивільного права КНР» («General Principles of Civil Law») за своєю формою виглядають як «Загальні положення Цивільного Кодексу» створені в Німеччині або пандектній моделі; за своєю структурою положення «слідують в цілому німецької моделі».

Однією з найвідоміших домінуючих в законодавстві прагматичних тез Ден Сяопіна була політика «чорно – білої кішки» (не важливо якого кольору кішка, головне щоб вона ловила мишей). Виходячи з ідеологічних поглядів, таку ж увагу було зосереджено і на зарубіжному досвіді, перенесеному в закон, не було віддано чіткої переваги якому-небудь конкретному зарубіжному досвіду правового регулювання економіки. Влада визнала необхідність і доцільність запозичення положень зарубіжних законів. Такий двозначний підхід до використання досвіду іноземного права, міжнародної практики і власного досвіду є характерним для будівництва сучасної китайської правової системи [18, с. 71 – 72]. Фахівці в галузі права також підтримали запозичення зарубіжного досвіду, і проголосили його як

прекрасний приклад гармонізації китайського законодавства з міжнародною практикою.

У період реформ, коли економічні відносини нестабільні і коли часом важко передбачити результати тих чи інших соціальних процесів, рухливість господарського законодавства тим більш виправдана. Правовій системі КНР також властива гнучкість, оскільки законодавцю часто доводиться вносити зміни і доповнення в різні акти. Як вже зазначалося, не всі галузі права КНР кодифіковані, зокрема це стосується і економічного (господарського) права. Разом з тим у ході реформ формується система різнотипних виробничих відносин, що відповідають багатокладній економіці. Тому в КНР нормативна база некодифікованої галузі права складається з великої кількості окремих законодавчих актів.

Завдяки існуванню системи планування в уряді країни з'являється можливість стабілізувати економіку. Загальнодержавні плани соціально-економічного розвитку, що розроблюються в КНР, формально – не закони, а державні програми, що орієнтують і мобілізують окремі ланки економіки на виконання цих програм в загальнонаціональних інтересах. Головне завдання планування полягає в тому, щоб воно було вигідним і відповідало зростаючим потребам ринку. Масштаби планування визначаються відповідно до обсягів ринку і закономірностей економічного розвитку. Сьогодні в законодавстві КНР не існує окремого закону про планування, який був би базою для розробки програм соціально-економічного розвитку, прийнятих на рівні державної ради та місцевих органів влади на рівні провінцій. Проте дискусія про місце загальнодержавних планів у системі законодавства країни привертає до себе увагу широких кіл та фахівців у галузі права. Все більше китайських правознавців вважають, що правове забезпечення планування, на рівні закону гарантує ефективну роботу при розробці і прийнятті, а головне виконанні різноманітних планів і обґрунтовують необхідність його законодавчого закріплення.

Один з провідних фахівців в галузі права Чень Чжі Ян, вважає за необхідне розробити законопроект про планування. За його словами, план економічного

розвитку повинен відповідати стану економіки і технічному розвитку держави. Для підвищення ефективності економіки необхідно враховувати показники продуктивності праці, визначати напрями оподаткування і т. ін. Ринок у довго – та середньостроковій перспективі не може самостійно врегулювати попит та пропозицію, що підтверджують кризи, що той же час трапляються в економіці окремих ринково орієнтованих країн і груп. Таке регулювання має здійснювати держава, ґрунтуючись на законодавчій базі. За допомогою підвищення або зниження оподаткування уряд регулює підприємство або галузь у розвитку [19, с. 24]. Тому уряд на основі планування, яке ґрунтується на законі зможе гарантувати продовження розвитку ринкової економіки.

1.3. Історія китайської дипломатії

За 70 років дипломатія Китайської Народної Республіки пройшла два великі 30-річні цикли, пов'язані з іменами Мао Цзедуна та Ден Сяопіна – керівників країни першого та другого покоління. Дипломатію Мао Цзедуна характеризують такі риси, як ідеологія та стратегія вступу до союзів. Дипломатію Ден Сяопіна відрізняють економічна спрямованість та стратегія невступу до союзів. Сі Цзіньпін з 2013 р. активно проводить “дипломатію великої держави” [20, сс. 441-452] та геоекономічний проект "Один пояс, один шлях" [20, сс. 497-520]. Внесення до Статуту КПК (затверджено 24.10.2017) “ідей Сі Цзіньпіна” поряд з “ідеями Мао Цзедуна” та “теорією Ден Сяопіна” свідчить не лише про особливий статус самого Сі, але й легітимізацію на найвищому рівні нового етапу дипломатії КНР.

Мета роботи – спробувати представити по можливості (з огляду на обмежений формат) досить повну систематизацію бібліографії, дипломатичних стратегій та сучасних форм дипломатії Китаю, у тому числі дипломатію великої держави Сі Цзіньпіна, а також порушити деякі питання дипломатичної теорії країни. У статті досліджується китайський погляд на історію сучасної дипломатії КНР, відображену в китайському академічному дискурсі, партійних документах

КПК та виступах керівників із деяким залученням іноземних джерел. Для аналізу здебільшого використані видання двох авторитетних мозкових центрів: журнал “Сучасні міжнародні відносини” (виходить двома мовами – Contemporary International Relations та Китайської академії сучасних міжнародних відносин (КАСМО) та журнал “Світова економіка та політика” Китайської академії суспільних наук за період з 2000 по 2019 р. з включенням деяких ранніх статей, а також китайські монографії з дипломатії КНР. Афіліація авторів робіт, відображених у бібліографії даного дослідження, свідчить, що вони представляють провідні китайські навчальні та наукові організації та основний контекст академічного дискурсу.

Під дипломатією в китайському академічному співтоваристві розуміється мирне здійснення суверенітету країни у зовнішніх відносинах через дії своїх офіційних представників/представництв, управління відносинами з іншими державами та участь у міжнародних справах. Це важливий для Китаю інструмент для відстоювання власних інтересів та здійснення своєї зовнішньої політики. Різні національні інтереси та зовнішня політика визначають різну природу, зміст та особливості дипломатії держави, які формують різні її форми [21, с. 2045].

Стаття складається із трьох розділів. У першому викладаються деякі елементи китайської дипломатичної теорії, у другому дається періодизація історії дипломатії країни та у завершальному розділі представлені основні форми її сучасної дипломатії та головний зміст дипломатії великої держави Сі Цзіньпіна. Стаття є свого роду запровадженням у 70-річну історію дипломатії Китаю, у якій позначені основні її конотації.

У КНР поки що не склалася цілісна дипломатична теорія, яка представляла б консенсусний погляд китайських учених-міжнародників. В академічному співтоваристві йде процес осмислення поточної дипломатичної практики, її концептуалізація з використанням як зовнішньополітичної традиції доциньського періоду, так і сучасних підходів. Наприклад, у теоретичному розділі колективної монографії за редакцією Ян Цземяня “Дипломатія Китаю: теорія та практика” досліджуються такі проблеми, як взаємопов'язаність дипломатії з концепціями

часу, міжнародної системи, національних інтересів та розвитку країни [22, сс. 3-244]. Після приходу до влади Сі Цзіньпіна в авторитетному виданні канцелярії Держради КНР “Інтерпретація нової філософії китайської дипломатії” Е Цзичен досліджує дев'ять нових концепцій Сі Цзіньпіна: тренд часу версії 3.0 – мир, розвиток, співпраця та взаємовигода; нові міжнародні відносини зі співпрацею та взаємовиграшем як основа; людське співтовариство єдиної долі; нова концепція державних інтересів; нова концепція безпеки: всебічна, загальна, кооперативна; нове орієнтування на людину як глобальне бачення; інтеграція БРІКС; дух Шанхаю – китайський підхід до організації регіонального співробітництва; дружній підхід до проблеми відмінностей [23, сс. 92-123]. У статті “Вступ до політичної теорії китайських зовнішніх відносин” Су Чанхе розмірковує про політико-теоретичний формат міжнародних відносин/дипломатії КНР. Зокрема, він розглядає вплив китайської політичної філософії на дипломатію, пропонує своє “розуміння політики партії, уряду, демократії та внутрішньодержавної інституційної організації з погляду китайської політичної теорії та їхнього дипломатичне втілення” [24, с. 4]. Раніше в іншій статті “Від відносин до симбіозу: культурна та інституційна інтерпретація китайської теорії дипломатії великої держави” Су Чанхе намагається поєднати два сучасні підходи: “реляційну теорію світової політики” Цинь Яцина і концепцію міжнародного симбіозу шанхайської школи, тобто *guan gongsheng* – відносини та симбіоз, які представляють культурні (культури) та інституційні елементи китайської теорії дипломатії великої держави [25, сс. 5-25]. На відміну від Су Чанхе, який “з'єднує” різні підходи в китайській міжнародній думці, Цинь Яцін акцентує увагу на відмінностях, зокрема, логіки дихотомії структурного реалізму Янь Сюетуна та свого процесного конструктивізму з логікою “наступності через зміни” (*continuity through change*) [26, сс. 285-314].

Розглянемо постійні константи дипломатії Китаю, які мають практичний інтерес як для вчених-теоретиків, так і для політиків-практиків (*decision-makers*).

Незалежні змінні дипломатії КНР

1. Дипломатичні стратегії. Концептуалізація зовнішньої політики КНР у вигляді дипломатичних стратегій, що відображають традиційну політичну філософію та практику зовнішніх зносин стародавнього Китаю, бере свій початок ще в епоху "Воюючих царств" у вигляді стратагем (а потім стратегій) [27, сс. 154-173]. Дипломатичні стратегії – це вироблений курс, лінія та стратегія захисту національних інтересів країни, що здійснюється в процесі міждержавної взаємодії та взаємозв'язку у певний період часу та залежно від національних умов. Вони включають політичні, економічні, культурні, етнічні та інші стратегії виживання, що з розвитком країни [28]. Дипломатичні стратегії – це загальний задум, комплексний розрахунок та загальний план дій дипломатією як самостійним суб'єктом [29, сс. 97-90]. Вся історія дипломатії Китаю є природним процесом постійної зміни дипломатичних стратегій [30, сс. 290-306]. Зовнішньополітична практика КНР до 1978 р. показала, що короткострокові дипломатичні стратегії тривалістю близько 10 років (наприклад, стратегія "схилитися в один бік") є складовою довгострокових стратегій, що охоплюють 30 і більше років (наприклад, стратегія "вступу до союзів", а зараз - "китайська мрія" або "дві сторічні завдання") [30, с. 290], які у свою чергу всього лише "невеликий розділ" великої стратегії Китаю. Під великою стратегією Китаю, за визначенням президента Китайської академії сучасних міжнародних відносин Юань Пена, розуміється “втілення ідеалів і політики, які є забезпечення довгострокового керівництва майбутнім країни, що виходить за межі індивідуальних організацій або політичних партій та усуває демаркаційну лінію між внутрішніми та міжнародними”. [31, с. 3]. Велика стратегія – це величезна стратегічна система, куди входять ряд взаємозалежних і різних стратегій, що об'єднують державну довгострокову грандіозну мету – перетворення Китаю на світову державу [32, с.2].

Між короткостроковими стратегіями спостерігаються трирічні періоди врегулювання дипломатії КНР, які виникали між кардинальними змінами дипломатичних стратегій. Так, наприклад, з 1976 по 1979 р. після хаосу “культурної революції”. Через два десятиліття така ж трирічна пауза відбулася з

1989 по 1992 і була пов'язана з внутрішніми заворушеннями і зовнішнім тиском у вигляді "західних колективних санкцій" [31, с. 9]. Сюди ж можна віднести 2009–2012 рр., коли відбувалося переосмислення керівництвом країни місця та ролі Китаю у міжнародних відносинах після світової фінансової кризи та усвідомлення початку процесу “занепаду” США та “піднесення” Китаю, який отримав навіть власну назву – період “тріумфалізму” – досить жорсткий підхід КНР до деяких міжнародних проблем (копенгагенські переговори щодо клімату, ситуація в Південно-Китайському морі та ін.), пов'язаних із передчасною самовпевненістю Пекіна у своїй військово-економічній могутності [33, сс. 3-5].

2. Національні інтереси Китаю, що включають захист суверенітету та територіальної цілісності, підтримання внутрішньої стабільності, економічного зростання та забезпечення статусу Китаю як великої держави, які залишалися досить послідовними та незмінними протягом десятиліть [34]. Зі зростанням економічної потужності та експортних можливостей, як зауважує Сюй Цзя, йшов повільний процес “розсування” кордонів національних інтересів КНР за межі її державних кордонів [34, с. 19]. Е Сяоді при аналізі китайських національних інтересів використав підхід неокласичного реалізму, взявши як незалежну змінну структуру сили (power structure) та проміжні зміни – стратегічну орієнтацію Китаю та реакцію прикордонних/периферійних/сусідніх країн. Спираючись на співвідношення цих трьох змінних зсув/транзит національних інтересів, він категоризував їх як "оборонні національні інтереси", "конструктивні національні інтереси" та "змаганні корінні інтереси" з розширенням простору застосування від внутрішніх та регіональних до міжрегіонального та світового рівнів. За останні 40 років, вважає Е Сяоді, стався наступний транзит національних інтересів Китаю: у 1980–1990-х роках спостерігалися біполярність та оборонний національний інтерес; з 1991 по 2010 р. – однополярна система та конструктивний національний інтерес; у 2011–2017 роках – тенденція до багатополярності та змагальні корінні інтереси Китаю [35, сс. 76-115]. Відповідним чином змінювалася китайська зовнішньополітична поведінка/дипломатія від учасника до лідера світової політичної системи.

3. Взаємини КНР із США. Особливе, якщо не виняткове місце у дипломатії КНР останні 40 років займають взаємини зі США, парадигму розвитку яких поставив особисто Ден Сяопін. Нью Цзюнь, наприклад, пише: "Ден Сяопін вважав, що китайська модернізація, у контексті китайсько-американських відносин, є головним зовнішнім фактором, тісно пов'язаним із процвітанням країни" [35, с.88]. За відвертим зізнанням Юань Пена, "без китайсько-американської нормалізації не було б жодних багатосторонніх реформ та політики відкритості. Ця "добровільна" залежність від Сполучених Штатів, бажання не зіпсувати відносини в наші дні показали явну методологічну слабкість та стратегічний прорахунок китайської дипломатії, яка виявилася не зовсім готовою до наполегливої "торгово-санкційної" дипломатії Д. Трампа. Пекіну знадобиться не один рік для "імпортозаміщення" США у своїй зовнішній політиці та дипломатії, переорієнтації "американської частини" зовнішньої торгівлі на ринки інших регіонів світу.

Однією з особливостей сучасної китайської дипломатії є глобальний характер її стратегії партнерських відносин, що охоплює весь світовий політичний та економічний простір [36, сс. 83-93]. Нова риса дипломатії Китаю останніх п'яти років – явне його прагнення змінити свій статус у глобальному управлінні з нормою і правилами (norm-taker) до їх створення (norm-maker) [35, сс. 74-106; 26, сс. 103-136].

Багато китайських науковців історію дипломатії КНР умовно поділяють на два великі періоди, пов'язані з історією соціально-політичного розвитку країни: 1949–1978 рр. і 1979 р. – нині, де 3-й пленум ЦК КПК (грудень 1978 р.), у якому Ден Сяопін оголосив початок політики реформ та відкритості, стає історичним рубежем кардинального зміни внутрішньої і до зовнішньої політики Китаю, яка виразилася у зміні самої парадигми його дипломатії. Кожен автор намагається дати інтерпретацію цих етапів. Так, наприклад, декан факультету дипломатії Інституту міжнародних відносин Пекінського університету Е Цзичен називає перший період дипломатичною стратегією укладання союзів, а другий період – стратегією невступу до союзів [32, с. 23]. Цзі Пенфей і Лі Баочжень, виходячи з

ідеологічних установок КПК, говорять про дипломатію “перших 30 років” (30 років), 1949–1978 рр., якою керувало перше покоління китайських лідерів на чолі з Мао Цзедунем, та дипломатію “наступних 30 років”, 1979–2012 рр., яку здійснювало друге покоління на чолі з Ден Сяопіном та його наступниками [34, сс. 5-6].

Президент КАСМО Юань Пен розмірковує про "дипломатичний менталітет" і стверджує, що стрижнем дипломатії Мао Цзедуна була "філософія боротьби" (struggle philosophy). 100 років національного приниження, 50 років революції, 10 років "культурної революції", відповідне міжнародне середовище, ідеологія, національні почуття, на його думку, визначали боротьбу як головний зміст дипломатії КНР з моменту її утворення. Дипломатія боротьби зберігалася ще довгі роки після холодної війни [35, с. 8]. Дипломатію Ден Сяопіна Юань Пен називає дипломатією “самообмеження” та “скромних дій”, де перше було стратегією, а друге – тактикою. На початку ХХІ ст. зі зростанням економічної могутності та поширенням національних інтересів далеко за межі державних кордонів ця дипломатія стала переглядатися у бік формулювання концепту "гармонічного світу" [35, с. 9, 10].

Друге десятиліття ХХІ ст. демонструє нове осмислення історії дипломатії КНР та відмову від підходів китайських учених старшого покоління. Наприклад, “Практичний довідник з міжнародних відносин”, що вийшов у 2013 р., розглядає генезу сучасної дипломатії Китаю як п'ять періодів розвитку. Перший охоплює час з моменту утворення КНР (1949 р.) і до середини 1950-х років, який називається "дипломатією трьох великих політик": "чисто прибратися в будинку, а потім запрошувати гостей"; другий: середина 1950-х – кінець 1960-х років, який пов'язаний із політикою “проти імперіалізму (США) та ревізійнізму (СРСР)”; третій: кінець 1960-х - кінець 1970-х років - політика "одного фронту" зі США проти СРСР; четвертий: початок 1980-х - кінець ХХ століття [36, с. 151], коли Китай став публічно підкреслювати, що "не встановлює жодної великої державою стратегічні відносини, не спирається на жодну велику країну і в міжнародних справах відстоює власний підхід і власну позицію"; п'ятий: початок

XXI ст. – нині – КНР відстоює міжнародний порядок мирного співіснування та гармонійний світ спільного розвитку [36, сс. 151-184].

Близько цієї періодизації представлена історія дипломатії Китаю в роботі Чжан Лілі “Коротка історія сучасної китайської дипломатії (1949–2014 рр.)”, яка використовується багатьма материковими інститутами як основний підручник. Процес становлення та розвитку дипломатії країни Чжан бачить у семи досить коротких часових відрізках: дипломатична робота початкового періоду після утворення КНР (1949–1955 рр.), поступовий розвиток дипломатії нового Китаю (1956–1965 рр.), дипломатія у особливий період (1966– 1977 р.), дипломатія історично нової епохи політики реформ та відкритості (1978–1989 рр.), дипломатія з відстоювання миру та стимулювання економічного розвитку (1990–2002 рр.), дипломатія з втілення в життя політики “гармонічного суспільства” (2003–2008 р.), дипломатія "співробітництва та взаємовигоди" (2009-2014 рр.) [30]. Найсучасніший період китайської дипломатії (2009–2017 рр.) пов'язується з відмовою від висунутої Ден Сяопіном стратегії “поводитися скромно” та поступове введення в практику стратегії “прагнення досягнень” [36, сс. 285-314], під яким розуміється перехід від суто економічної прагматики до отримання політичних дивідендів у вигляді підтримки своїх корінних національних інтересів, який став особливо помітним із приходом до керівництва країною Сі Цзіньпіна. Дипломатію Сі Цзіньпіна правомірно назвати дипломатією великої держави, яку він говорить у другому томі своєї роботи “Про управління державою” [20, с. 441]. Робота проректора Дипломатичного університету Ван Фаня присвячена вивченню генези появи “дипломатії великої держави” [32].

Привертає увагу сильний ідеологічний компонент робіт, розрахованих на зарубіжну наукову громадськість. Так, у запровадженні колективної монографії англійською мовою вчених Шанхайського інституту міжнародних досліджень “Дипломатія Китаю: теорія та практика” за редакцією Ян Цземяня йдеться про три “мирні” періоди: “дипломатії мирного визволення” (1921–1949 рр.), “дипло співіснування” (1949–1979 рр.) та “дипломатії мирного розвитку” (1979 р. – нині) [22, сс. 3-244]. З цим складно погодитися, оскільки Китай пройшов через 14-

річний період боротьби з японською окупацією, трирічну громадянську війну, безпосередню участь у корейській війні, прикордонні конфлікти з Індією, СРСР, В'єтнамом, тому слово "мирний" у цьому контексті виглядає дещо дивним. .

З урахуванням викладеного можна уявити історію дипломатії КНР як історії дипломатичних стратегій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Періодизація дипломатичних стратегій КНР, 1949-2012 рр.

Стратегії	Стратегія вступу до союзів. Філософія боротьби (Мао Цзедун та його наступник Хуа Гофен)	Стратегія невступу до союзів. Філософія самообмеження (Ден Сяопін та його наступники: Ху Яобан, Чжао Цзіян, Цзян Цземінь, Ху Цзінтао)
Стратегія "схилитись в один бік"	1950-ті	
Стратегія боротьби "проти ревізйонізму та імперіалізму"	1960-ті	
Стратегія "одного фронту"	1970-ті	
Стратегія "запрошення до себе"		1980-1990-ті
Стратегія партнерських відносин		1993 - сучасний час
Стратегія "виходу за кордон"		2001 - сучасний час

У Китаї можна виділити три напрямки/школи, які прагнуть пояснити корінні національні інтереси дипломатії держави, які відіграють визначальну роль у поведінці на міжнародній арені (табл. 1.2). Це підйом КНР, що ставить під сумнів баланс сил в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, внутрішній тиск з боку китайського націоналізму, що зростає, і зміна керівництва. Перша школа вважає, що пропозиція про корінні інтереси є побічним продуктом зростаючої потужності Китаю, оскільки його підйом змінив існуючу структуру влади в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні і сам характер сучасних міжнародних відносин. Друга школа думки підкреслює роль китайського націоналізму і, зокрема, тиск, який він

чинить на уряд, змушуючи його зайняти агресивнішу позицію у своїй зовнішній політиці, щоб заспокоїти націоналістично налаштовану внутрішню аудиторію. Третє наукове пояснення пов'язує зміну національних інтересів із транзитом влади у китайському керівництві [35].

Таблиця 1.2

Дипломатія великої держави Сі Цзіньпіна

Напрямки	Зміст
Філософія/ідеологія	Спільнота єдиної долі людства; китайська мрія; "досягнення результатів"
Геоелекономіка/ геополітика	Ініціатива "Один пояс, один шлях"; форуми КНР–Африка, КНР–Латинська Америка, КНР+16, АСЕАН+1 (КНР)
Глобальне економічне управління	Азіатський банк інфраструктурних інвестицій (штаб-квартира в Пекіні); Новий банк розвитку БРІКС (штаб-квартира в Шанхаї); G20 як головний механізм
Дипломатія	Нові відносини із великими державами; периферійна дипломатія; глобальна мережа партнерських відносин.

Висновки до розділу 1

У кваліфікаційній роботі проаналізовано вплив на розвиток економічної науки поставленого китайським керівництвом завдання створити "суспільні науки з китайською специфікою" з опорою на марксизм, національну традицію та західні теорії. Робота у цьому напрямі покликана показати китайське теоретичне трактування успіху реформ, забезпечити додаткові переваги в інтелектуальному суперництві із Заходом, показати країнам, що розвиваються, новий підхід до розвитку.

У публікаціях вчених КНР розробка "політекономії соціалізму з китайською специфікою" поєднується з коментуванням "економічних ідей Сі Цзіньпіна". На прикладі обговорення китайськими авторами зв'язку структурної реформи у сфері пропозиції із західними економічними навчаннями та практикою реформ у КНР

зроблено висновок, що акцент на причетності світової економічної науки породжує міркування про несамостійність китайських концепцій, тоді як підкреслення унікальності китайського досвіду ставить під питання перспективи створення в Китаї загальнозначимої теорії.

У роботі досліджується китайський академічний дискурс, пов'язаний із 70-річною історією дипломатії КНР. Систематизовано китайський погляд на теорію та практику дипломатичних стратегій Мао Цзедуна, Ден Сяопіна та Сі Цзіньпіна, їх періодизацію та зміст. Приділено також увагу сучасним формам дипломатії Китаю.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА КНР В КОНТЕКСТІ НОВИХ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ВИКЛИКІВ

2.1. Аналіз китайської моделі економічного розвитку

Починаючи з 1950-х років у Китаї йде дискусія про змістовну сторону національної моделі модернізації. Ця дискусія особливо активно розгорнулася, коли з повною очевидністю став явним крах маоцзедунівської моделі розвитку мобілізаційно-насиленницького типу, особливо в порівнянні з успішною тайванською моделлю.

Модернізація традиційно розглядалася в Китаї як осучаснення [37], а за Мао Цзедуна і при одному з його передостанніх наступників Лінь Бяо – як насиленницько-форсоване перетворення мобілізаційного типу на основі китаєзованого марксизму, поєданого з примітивізованим розумінням соціального розвитку [37]. Крах витратної моделі розвитку поставив китайське керівництво перед вибором: як проводити інтенсивний економічний розвиток, зберігаючи каркас системи політико-економічного управління таким чином, щоб не допустити розпаду держави та одночасно забезпечити нарощування добробуту населення?

Це змусило керівництво КНР, подібно до китайців на Тайвані в 1960–1980 роках за правління лідера Гоміньдану (ГМД) Чан Кайші, а потім і наступного тайванського керівника його сина Цзян Цзінго, які евакуювалися разом з армією, групою послідовників і у громадянську війну від Комуністичної партії Китаю (КПК), втілювати у життя (але приблизно на 15–20 років пізніше) концепцію побудови суспільства “середньої задоволеності” (сяокан) чи “середнього добробуту”. Концепція "сяокан" спиралася на глибоко вкорінені в китайській нації історичні конфуціанські уявлення про справедливість та соціальне благополуччя народу через формулювання концепції самобутнього китайського

соціалізму, підкріпленого науковою політикою правління освіченої доміантної партії – Гоміньдану на Тайвані, а потім, починаючи з періоду реформ та відкритості, та КПК у КНР.

КПК в ході найскладнішого періоду будівництва китайської національної держави, пройшовши через розкол, внутрішньопартійні переслідування та фізичне знищення інакодумства шляхом політичних репресій, навчилася поступово акумулювати та інтегрувати прогресивні устремління переважної більшості китайського суспільства через політичні концепції “реформ та відкритості”, “гармонічного розвитку” та “китайської мрії”.

Процес акумулювання та інтегрування політичних інтересів суспільства в КНР поступово став відбуватися здебільшого без масового політичного насильства, але загалом на основі авторитарної моделі політичного управління. При цьому за весь сучасний період розвитку пореформеного Китаю добробут китайського народу безперервно підвищувався, і тому КПК продовжує отримувати народну підтримку здійснення свого курсу.

На острівній частині Китаю – Тайвані, як демографічно менш населеній, але економічно успішній квазідержаві, було взято альтернативний курс на будівництво відкритої конкурентної ринкової системи та демократизованої політичної системи з поступово демонтованою доміантною партією та формуванням багатопартійності. У КНР у ході реформ з 1978 р. було зроблено акцент на вдосконалення демократичного управління, насамперед всередині самої доміантної партії з опорою на закон [38], підкріплений жорсткою боротьбою з корупцією на сучасному періоді розвитку, і формування сучасної сильної соціальної держави авторитаризму, що трансформується [39; 40].

У ході приходу до влади Сі Цзіньпіна на хвилі внутрішньопартійної дискусії, що посилюється, про вибір подальшого шляху на тлі уповільнення китайської економіки після закінчення епохи Ден Сяопіна з його головним завітом - розвиватися "не висовуючись" (бу чжен тоу) - і несподіваної появи альтернативного політичного лідера (Бо Сілай), що викликав найсильнішу

політичну кризу і зажадав від форсованої партії консолідації [41], ця політика була оформлена у вигляді концепції "китайської мрії" [42].

Концепція "китайської мрії" була покликана покласти край "розброду" в дискусіях про вибір подальшого шляху розвитку Китаю, допомогти консолідуватися на цій основі та надати додаткову конкретику ідеї будівництва гармонійного соціалістичного суспільства в гармонійному світі, посиливши авторитаризм управління та акцентувавши увагу на головному завданні та кінцевій меті розвитку - "великому відродженні китайської нації" [43, сс. 10-15]. Така постановка питання вимагає посилення авторитарного початку в управлінні, але при цьому всі попередні концепції були включені в консолідовану концепцію "китайської мрії", а новий лідер Китаю Сі Цзіньпін отримав статус "ядра китайського керівництва" (або "серцевого керівника" - "хесінь ліндао") [44].

"Китайську мрію" всі китайці розуміють по-різному. Однак вона точно включає поняття сильного, багатого, справедливого суспільства, в ідеалі з численними щасливими мирними жителями (нехай і не мільйонерами, оскільки населення країни дуже велике і бідних все ще дуже багато) "середнього рівня добробуту", які мають все необхідне для успішного та благополучного життя та пропонують навколишнім народам на основі ідеї "спільного виграшу" [45, сс. 3-5] будувати такі ж товариства "спільного благополуччя" за периметром китайської держави. "Китайська мрія" в принципі не передбачає необхідності відбирати щось у когось, карати китайців, які поїхали з країни за кращою політичною чи економічною долею, і навіть уже не пов'язується з будь-яким яскраво вираженим ідеологічним напрямом, оскільки домінантна партія проголосила себе партією всього народу.

Між тим саме зовнішні аспекти цієї концепції стали породжувати особливі протиріччя нового типу і навіть неприйняття зовні, оскільки запропонована Китаєм модель зовнішньої експансії викликала обмеження суверенітету та прав етнічних соціумів як усередині самої китайської держави (щодо частини національних меншин), так і за її межами, особливо на початковому етапі здійснення проекту "Один пояс, один шлях". Китайська концепція розвитку при

цьому, звичайно, де-факто не має на увазі повної свободи, але вона стала політичним інструментом, який дозволяє "вбирати" все прогресивне для розвитку Китаю. Ця концепція є універсальною і зрозумілою: керівництво країни, незважаючи на всі демографічні, екологічні та інші обмеження, визнаючи свої внутрішньополітичні помилки, у тому числі помилки "великого стрибка" та "культурної революції", не називаючи Мао Цзедуна "ефективним менеджером", але досить адекватно зафіксувавши його місце в складній китайській історії новітнього часу і давши цьому періоду принципові безсторонні оцінки, динамічно просуває Китай вперед, щоб не поскоковзнутися на складному шляху розвитку в минулому бідної країни з майже півтора мільярдним населенням, підвищуючи його добробут на основі національних принципів справедливості та передових наукових розробок [46, сс. 3-4]. Китайці при цьому не просто перетворили цю найбільшу в світі країну, що розвивається, в другу економіку світу, а й цілком формують внутрішню конкурентну систему для подальшого розвитку. Поки що це відбувається у жорстких рамках, заданих владною вертикаллю, зокрема і з допомогою запровадження системи "соціальних кредитів".

Саме тому частина політичної еліти в європейській вертикалі влади не поспішає засуджувати китайських керівників за авторитаризм, а вважає, що китайська влада в цілому просуває китайську державу у правильному напрямку – більшою мірою свободи та відкритості за збереження основних структурних характеристик соціального порядку. При цьому ставлення європейського громадянського суспільства до китайської внутрішньої політики більш критично, ніж європейських владних еліт, які самі зазнають жорсткої критики зсередини за будь-якої промах у управлінні державою. Слід зазначити, що виважені оцінки китайської моделі розвитку не всіма однаково підтримуються, а частиною політичної еліти Європи і особливо США активно заперечуються. Проте вміння китайського керівництва після збою під час подій на площі Тяньаньмень розрулювати конфліктні ситуації політичними способами без застосування масового насильства, вирішувати проблеми не лише за рахунок населення, а вмілими політичними методами світовими владними елітами визнається [41].

Китайському населенню при цьому зрозуміло, що керівництво країни висувається загалом на основі принципів меритократії та системи фактично універсальних, але при цьому "китаєзованих" цінностей, званих конфуціанськими, контролюється державою, яка структурується домінантною партією всенародного типу, яка зберігає свою керівну роль та діє на основі однакового для всіх закону.

Боротьба Сі Цзіньпіна з корупцією у зв'язку з цим розглядається з погляду необхідності жорсткого ставлення влади до крайніх проявів цього явища, що підриває легітимність домінантної партії та держави. Така політична лінія сприятлива для кожного китайця, що дає можливість всебічно реалізуватися навіть при всіх об'єктивних обмеженнях, що існують у китайському соціумі (демографія, екологія, жорстка соціальна система тощо) [47], не заснована на насильстві чи обмані населення, як це було в часи Мао Цзедуна, що підтримує просування вперед на основі конфуціанської концепції "чжен мін" (виправлення імен), тобто здійснення політики, де слово не повинно розходитися зі справою, а гасла бути фальшивими [40]. За всіх труднощів розвитку китайського соціуму, обраний китайськими керівниками напрям розвитку загалом поки що не викликає масової недовіри народу, оскільки розвиток країни йде під гаслом "жень вей бен" – людина, народ – "основа всього" [44]. Це добре зрозуміло простим людям – не реформи заради реформ, не реформи задля збереження владної вертикалі домінантної партії чи отримання прибутку, а розвиток загалом у ім'я свого народу, який, незважаючи на всі складнощі, продовжує залишатися в центрі проголошеної КПК моделі наукового розвитку як його найважливіший елемент [45]. Це ускладнює критику "нового авторитаризму" Сі Цзіньпіна ззовні, оскільки зрозуміло, що керувати величезною країною зі значною часткою бідного населення, другою економікою світу, що конкурує майже нарівні зі світовими економічними лідерами, дуже непросто.

Китай, особливо в останні 10 років, зробив великий крок уперед у просуванні концепції соціального розвитку. При цьому він залишається хоч і найбільшою, але країною, що розвивається, з великим сегментом бідного

населення, дохід на душу якого в середньому все ж таки нижчий, ніж у сусідніх країнах, але при цьому загальний ВВП якого дуже великий [44].

На останньому 19-му з'їзді КПК було зроблено висновок про те, що за деякими (але не всіма) параметрами Китай вже перетворився на розвинену країну [44]. Китай продовжує збільшувати рівень різноманітності та складності свого економічного простору, наближаючись за цим показником до рівня розвинених країн.

Розглянемо концепцію соціальної держави з китайською специфікою. Китай, залишаючись за рівнем душевого ВВП бідною країною, зробив великі успіхи у справі підвищення економічного добробуту народу та поступового формування моделі сучасної соціальної держави, трансформуючи еволюційним шляхом систему керування.

Світова статистика останні 40 років свідчить, що скорочення світової бідності значною мірою відбувалося за рахунок скорочення бідного населення, насамперед у КНР [48]. Таким чином, політика китайських лідерів щодо підвищення економічної активності населення під гаслом "будь-якого кольору кішка, головне, щоб вона ловила мишей" дала відчутні результати [49]. Якщо взяти весь період пореформеного Китаю, то за цей час із стану бідності було виведено за різними оцінками (залежно від методики підрахунку) від 400 до 600 млн. громадян країни [50; 51].

У Китаї створено широкий прошарок середнього класу. Це сотні мільйонів людей, хоча ще Сунь Ятсен свого часу казав, що будь-який китайський мільярдер є бідним у порівнянні з європейським. Нині представники середнього класу, навіть з огляду на їх меншу забезпеченість порівняно із середнім класом Європи та США, почуваються стійко у житті з погляду фінансової спроможності та соціально-демографічного відтворення, місця у соціальній ієрархії, ролі у соціальній системі суспільства, хоча фінансово економічна криза і тут вплинула. Китайське керівництво не просто ставить завдання, воно на основі наукового аналізу створює та пропонує реальні практичні інструменти їх вирішення.

Тому економічний розвиток у Китаї справді є науковим, здійснюється за всіма основними світовими напрямками:

- 1) через управління попитом та пропозицією;
- 2) за допомогою підвищення інфраструктурної взаємопов'язаності;
- 3) на основі регіоналізму та регіоналізації;
- 4) трансрегіоналізму/трансрегіональних проектів;
- 5) глобалізації та цифровізації інфраструктури;
- 6) урбанізації та програми створення національної мережі 20 мегаполісів з населенням 20–25 млн осіб кожен, пов'язаних високошвидкісними транспортними системами.

І поки що розширюється, поглиблюється, інтенсифікується та ускладнюється сфера його економічного функціонування, Китай може не побоюватися наслідків скорочення темпів економічного зростання.

Можна коротко пояснити, які завдання поставлені та як їх передбачається здійснювати на основі матеріалів 19 з'їзду КПК: створювати в Китаї суспільство життєствердне, повне енергії та життя, у якому існують демократична законність, справедливість, довіра [44].

Тому розвиток "по-китайські" - це науковий розвиток, не протиставлення нинішніх поглядів колишнім, а створення цілісної консенсусної концепції сприятливого розвитку на науковій основі, у тому числі і шляхом формування власних "концепцій із китайською специфікою" [45]. Це розвиток, у якому історія зберігається для творення щасливішого спільного майбутнього, основа якого – людина ("жень вэй бен"). Саме ця конфуціанська теза спеціально зафіксована у рішеннях усіх останніх з'їздів КПК.

Ідеал цього розвитку – гармонійне суспільство "китайської мрії". Відповідно, у цьому суспільстві будується, як вважає КПК, демократичний правопорядок, що поєднується зі справедливістю, заснованою на щирій довірі між людьми, на оптимістичній життєдіяльності, на стабільності та розвитку, соціальному порядку, а й одночасно гармонії між людьми, людиною та природою [44]. З погляду сучасного китайського керівництва – справедливість є

найважливішим критерієм оцінки ступеня цивілізованості суспільства. Гармонійне суспільство забезпечує своїм членам захист їх прав на основі закону та існуючої системи, тут людям, як правило, надаються рівні можливості розвитку, отримання освіти та життєдіяльності.

Звичайно, така модель розвитку не оригінальна і в ній є свої недоліки, але вона не спирається лише на китайську "специфіку", історію країни або якесь одне китайське соціально-політичне або філософське вчення. Китайці ґрунтувалися на світовому досвіді, запозичуючи, копіюючи та асимілюючи все, що було можливо, але стосовно своїх умов, не забуваючи при цьому про здоровий глузд.

Тобто, проводячи реформи та підвищуючи відкритість, у тому числі й ступінь маркетизації китайської економіки, держава не усунулася з економічного життя китайського суспільства. У сучасному Китаї це означає систему "соціального контракту" суспільства і держави, відповідно до якої остання створює інфраструктуру, інструменти та умови для розвитку, а населення має великі можливості своєю працею підвищувати як свій добробут, так і всю державу в цілому. Тому загальне зростання добробуту китайців насамперед заслуга їх самих, які отримали від авторитарної влади шанс скористатися новою взаємопов'язаністю КНР та зовнішнього світу з метою підвищення свого добробуту та якості життя [50, сс. 500–520].

Парадокс моделі сучасного Китаю таки полягає в тому, що переважна кількість сучасних успішних суспільств для цього створила систему демократії, засновану на відкритому, соціально-політичному доступі та змінюваності політичних лідерів, а йому поки що вдається забезпечувати розвиток переважно авторитарними засобами на основі частково модернізованих систем управління авторитарного типу. Сучасна західна держава створила модель демократичного правління, в якій структура відкритого соціально-політичного доступу, що функціонує на основі жорстких, але прозорих правил, дозволяє прийти до влади легальним шляхом фактично будь-якої політичної сили, яка має підтримку суспільства при збереженні високого ступеня терпимості та свободи.

У Китаї ідеологізована структура авторитарної держави дає можливість на основі економічної децентралізації, за значно меншої міри терпимості, свободи та політичної самостійності, ніж на Заході, надавати населенню економічні права, максимально активізувавши економічний потенціал шляхом економічної та часткової “низової” політичної децентралізації, а також внутрішньопартійної системи меритократії та конкуренції. Питання про тривалість цього етапу відкрите, оскільки не ясно, як довго подібна політична модель успішно функціонуватиме – зростання китайської економіки продовжує уповільнюватися, а історія знає чимало країн, що потрапили в пастку "середнього доходу". Але в сучасному світі, очевидно, розпочався новий етап змагання двох переосмислених моделей: у західній був нарощений елемент авторитаризму розвитку та скорочено сегмент “непотрібних” витрат держави, тоді як у китайській застосовувалися змішані методи дозованого авторитаризму в політично-консервативній системі, що здійснює інтенсивну економічну децентралізацію та частково децентралізацію політичного управління на низовому рівні при одночасному управлінні попитом та пропозицією в державі.

До побудови сучасної моделі розвитку китайці, порівняно з іншими націями-державами, приступили пізно. Неодноразові спроби осучаснення китайської держави були невдалими (сто днів реформ, модернізація під егідою регентші Ци Сі, рання модель Китайської республіки та нової китайської династії Юань Шикая, нанкінська модель Гоміндана). Сучасну державу китайцям вдалося створити фактично лише до 2000-х років, використавши всі існуючі напрацювання, у тому числі й СРСР, створивши модель прагматично обмеженої соціальної держави з китайською специфікою на основі існуючого світового та китайського досвіду. Суть сьогоднішньої полеміки Китаю та Заходу полягає в тому, що максимально використовуючи з метою забезпечення свого сприятливого розвитку модель авторитарного управління децентралізованою на низовому рівні економіки, КНР, на думку Заходу, полегшує собі перехід до інтенсивної моделі розвитку, перекладаючи частину витрат на інші, економічно та /або демографічно слабші етноси.

Китайська модель розвитку - це не специфічна соціалістична модель, але це і не модель держави, що розвивається. Сьогодні Китай загалом досить акуратно пропонує її як інструмент для відносно бідних авторитарних країн, які так і не змогли вийти на шлях успішного самостійного самопідтримуючого розвитку. Правда, пропонує не переважно безоплатно, як свого часу СРСР, а на чітко сформульованих, іноді й жорстких фінансових умовах сучасного світу у вигляді системи прагматичних геоекономічних принципів співробітництва. При цьому в самих економічно слабких і політично нестабільних країнах часом існують політичні сили, які хотіли б посилити за рахунок китайської допомоги розвиток автохтонних елементів неосвіченого авторитаризму, пояснюючи успіх Китаю лише наявністю авторитарної моделі управління.

Китайська модель розвитку принципово відрізняється від радянської моделі соціалізму. Соціальна допомога та соціальна держава в китайській моделі не є виключно інструментом китайського соціалістичного розвитку [50, сс. 40-56]. В умовах надвиробництва товарів у Китаї використовується управління і попитом, і пропозицією, тобто поєднуються як принципи капіталістичного економічного, так і соціалістичного економічного управління, але на ринковій основі [46]. Таким чином, принципи китайського економічного управління все ж таки ґрунтуються спочатку на економічній ефективності держави ринкового типу, базуються в цілому на меритократичній системі управління, а потім вже на ідеї рівності. Поняття ефективності в китайській моделі соціальної держави прагматично - ця модель не спрямована виключно на вирішення, скажімо, демографічних проблем, проблем сім'ї і т. д., але "всередині" цієї соціальної моделі виділено ключові параметри, які дозволяють гідно фінансувати її головні напрямки [50, сс. 118-120, 123].

На основі такого підходу з кінця 1990-х років запроваджено: виробнича та медичні страховки, трудові виплати на виробництві та компенсації, допомога з догляду за дитиною, страхування комунальних послуг, індивідуальні пенсійні рахунки, загальне медичне страхування. Мінімальна заробітна плата тепер має

становити не менше 40% від середньої у містах, оскільки в країні продовжує існувати розрив у доходах між містом та селом.

Існують механізми акумулювання пропозицій всіх ланок управління, не тільки партійних, існує механізм висування пропозицій про вдосконалення моделі розвитку поза партійним апаратом та партійними структурами.

Сильні лідери на певних періодах історії могли розробляти свої варіанти економічної політики, переконавши КПК прийняти їх за основу. Так, Сі Цзіньпін змінює акценти всередині системи через жорстку боротьбу з корупцією, щоб шляхом пожвавлення партійних механізмів вирішити проблему низької конкурентоспроможності нового покоління молодих партійних кадрів.

Китайське керівництво розуміє, що без втілення моделі соціальної держави країна у своєму розвитку не зможе рухатися далі, а китайці хочуть побудувати першу економіку світу не тільки за номінальними показниками ВВП. Вони хочуть домогтися інноваційності своєї економіки, забезпечити свій розвиток, що самопідтримується, за рахунок формування глобальної зони торговельно-економічної взаємодії з КНР. Пекін виходить з того, що якщо економічна система не буде адекватно винагороджувати за реальну роботу, якщо не виникне справжньої меритократії, якщо населення залишиться бідним і неблагополучним і в країні не буде створено сильного соціального захисту, який повинен підтримувати на справедливому і гідному рівні життєдіяльність, влада просто не зможе переконати людей у тому, що потрібно ефективно працювати, а не емігрувати чи вигадувати будь-які способи життя “поза” чи “крім” держави, як це було в СРСР.

При цьому слід розуміти, що така модель апріорі має на увазі примат китайських економічних та політичних інтересів над інтересами периферійної зони торговельно-економічної взаємодії з КНР, тому не акцентує уваги на проблемах політичного розвитку країн-партнерів. Політичний розвиток партнерів – справа їх самих, якщо це не заважає насамперед пріоритетам торговельно-економічних інтересів Китаю. Однак якщо ці торгово-економічні пріоритети

ущемляються, то в хід можуть піти навіть політичні інструменти, в основному поки у вигляді інструментів "м'якої сили".

Китайська модель соціальної держави заснована на ринковому розвитку та є віртуозним еkleктично-синкретичним пристосуванням різних принципів до конкретних умов певного історичного періоду розвитку. Її можна сформулювати як загальні принципи розвитку "з китайською специфікою": техніко-технологічна сторона модернізації може бути практично повністю запозичена в інших країнах, але це робиться цілеспрямовано з поступовим переходом від більш простого етапу до складнішого протягом тривалого періоду докладання щоденних зусиль великих мас людей під централізованим керівництвом на основі науково розробленої стратегії, доки не вичерпаються умови кожного конкретного етапу. Китайські лідери спочатку технічно та технологічно модернізували країну, спираючись на радянську модель, а потім, зрозумівши її обмежений характер, продовжили техніко-технологічну, фінансово-економічну, виробничу та управлінську модернізацію з опорою на розвинуті західні держави з економіками ринкового типу. Вони використовували еkleктичну модель запозичення, фактично приміряючи те, що може бути успішно реалізовано в конкретних історичних умовах Китаю на кожному конкретному періоді, вирішуючи конкретні завдання. Ця модель сьогодні практично вичерпала себе, а нова поки що існує у вигляді досить розпливчастої ідеологемі "китайської мрії", для реалізації якої КНР має стати сильною та багатою [46].

Можна говорити, спираючись на досвід Китаю, СРСР, КНДР періоду правління Кім Ір Сена та Кім Чен Іра, що тоталітарні політичні моделі не здатні реформуватися і є тупиковими. Авторитарні моделі можуть модернізуватися, але успіх такої модернізації залежатиме від плановірності та тривалості зусиль, стабільності політичного керівництва та його вміння відокремити політичну сторону модернізації від економічної на початковому етапі, наявності підготовленої економічної та політико-управлінської еліти, з урахуванням принципів меритократії.

Таким чином, успіх китайського досвіду модернізації може бути пояснений досить просто: Китай модернізувався за моделлю СРСР, але далі за Радянським Союзом пішов хибним шляхом тоталітарної модернізації сталінсько-маоцзедунівського типу, який привів країну до економічної і політичної катастрофи і фактичної громадянської війни (так звана "культурна революція"). Період тоталітарної (насильницької) модернізації мобілізаційного типу у Китаї був коротшим, ніж у СРСР, радикальнішим, відповідно, ясніше висвітлив недоліки і показав причини краху такої моделі.

Після смерті Мао Цзедуна в ході короткого перехідного періоду боротьби за владу китайське керівництво зуміло перейти на більш гнучкий варіант еклектично-синкретичної модернізації з опорою на розвинені країни, отримавши від них головний інструмент підтримки - можливість безперешкодного доступу китайської продукції на іноземні ринки (Китай не так "фабрика світу", як світовий "складальний цех"), тим самим зумівши продовжити процес модернізації та реформ протягом майже 40 років та створивши на цій основі за обсягом другу економіку світу.

Питання про характер забезпечення внутрішньої наступності політичної влади в Китаї та можливості подальшого відтворення існуючої форми правління без будь-яких змін наразі не закрито. Саме тому процес омолодження партійного керівництва фактично зупинився. За віком ЦК 19-го скликання - найстаріший за останні 30 років, що різко контрастує із ситуацією 10-річної давності, коли на 16 з'їзді КПК було обрано наймолодшого за півстоліття Центрального комітету КПК.

Таким чином, запозичивши досвід західних країн (Європи та Америки), а потім досвід Японії, Республіки Корея, Тайваню та Сінгапуру, Китай фактично створив еклектично-синкретичну модель, пристосовану до його конкретних умов на конкретному історичному періоді розвитку країни та орієнтовану насамперед на короткостроковий та середньостроковий економічний успіх із опорою на зовнішні ринки.

Ця модель не обов'язково гарантує подальший безпроблемний розвиток і, тим більше, успіх в інших історичних та геоекономічних умовах. Тому висновок

про те, що Китай створив універсальну модернізацію, модель переходу від авторитаризму до відкритого соціально-політичного доступу передчасний.

Подальший успішний перехід КНР на модель автохтонного шляху технологічного розвитку та продовження політичної модернізації на основі надання більш відкритого та справедливого соціально-політичного доступу не гарантовано. Відповідно, політичний досвід Китаю в інших країнах може бути застосований в обмежених формах і поки що, можливо, тільки з точки зору отримання гарантій від розкрадання китайської економічної допомоги для зменшення бідності та будівництва стратегічної інфраструктури у відсталих країнах. Але сьогоднішній економічний успіх Китаю теж очевидний, і заперечувати його було б несправедливо, хоча він забезпечувався на основі моделі розвитку, яка нині практично вичерпала свій потенціал.

Таким чином, поняття китайської моделі економічного розвитку не тотжне поняттю китайської моделі політичного розвитку - це різні сфери процесу модернізації, в яких китайці по-різні сторони Тайванської протоки, а також у деяких країнах Південно-Східної Азії здійснюють різні варіанти трансформації, з різною швидкістю та в різних умовах. Пряма залежність між політичною та економічною складовими процесу модернізації поки що не встановлена, хоча непряма справді існує.

Це, зокрема, робить правомірним можливість розгляду інших незахідних моделей демократичного правління та розширення соціально-політичного доступу крім китайського варіанту. Крім того, і китайська модель існує як мінімум у двох варіантах – материковому (КНР) та альтернативному острівному (Тайвань), а досвід ще більш ранньої сінгапурської моделі, запропонованої етнічним китайцем Лі Куан Ю, також активно використовується сьогоднішнім керівництвом Китаю, як і тайванський досвід.

У Китаї у політиці крім періоду 1960–1970-х років переважав здоровий консерватизм, з урахуванням якого йшла динамічна зміна економічної системи, принципів управління та господарювання. При цьому повільніше і теж частково,

але все ж таки модифікувалася вся китайська система владного управління [42], на її основі і була синтезована нова система економічного управління.

Однак при цьому продовжувалася цілеспрямована, продумана, систематична, послідовно проведена лібералізація економіки протягом наступних 40 років, та були створені автентичні механізми підтримки внутрішньої конкуренції на основі експортно орієнтованого виробництва товарів та послуг. Це фактично призвело до радикальнішого відходу Китаю від старої економічної моделі "радянського типу".

Китайську модель все ж таки можна, хоча і з застереженнями, розглядати як альтернативу мейнстриму пострадянського розвитку, якщо говорити про деякі її загальні параметри: вміле копіювання та запозичення, але на основі розумності та здорового глузду; збереження наступності, але не на шкоду розвитку; посилення принципів меритократії та законності; обмеження корупції; розвиток демократизму на низовому рівні; економічна децентралізація. Оскільки насправді не існує єдиного пострадянського шляху розвитку – всі пострадянські країни мали де-факто різні стартові умови і мали різні історичні параметри, які визначили неоднакові траєкторії процесу їх розвитку, – було б неправильно заперечувати й інші можливості трансформацій, крім китайського варіанта, які можуть виявитися не менш, а навіть, можливо, успішнішими, тим більше що варіанти інших успішних трансформацій існують (Малайзія, Тайвань, Гонконг, Японія).

Китай загалом йшов шляхом наздоганяючого розвитку, максимально адаптуючи всі можливі варіанти цієї моделі у різних сферах. Вирішення ним проблеми бідності відбулося не повністю на своїй основі, хоч і здійснювалося під гаслом "опори на власні сили". Через вичерпаність старої моделі розвитку, що перетворила Китай на другу економіку світу за обсягом, а також через неопрацьованість нової, країна поки що не може зробити внутрішній попит опорою подальшого розвитку через великий сегмент бідного населення. У КНР зберігається необхідність розраховувати у своєму розвитку на експорт, а вирішення проблеми надвиробництва використовувати управління як попитом,

так і пропозицією, зокрема і заморожуючи зростання заробітної плати у різних сегментах економіки.

Питання про можливість копіювання досвіду Китаю, мабуть, стоїть лише перед відносно бідними та невеликими країнами, які можуть постачати ресурси та отримувати від нього техніко-технологічну допомогу для виробництва продукції, яка надходитиме на китайський ринок з мінімальною додатковою вартістю при загалом низькій оплаті праці залученої робочої сили. Однак для них, можливо, буде важким відтворення унікальної китайської системи партійного керівництва, що базується на особливому досвіді історичного розвитку Китаю. Цю систему складно повторити в інших країнах, оскільки легітимність КПК ґрунтується на військовій перемозі у громадянській війні та 40-річному успішному досвіді політичного лідерства насамперед у галузі економічного реформування в унікальних історичних обставинах періоду безпрецедентного зростання світової економіки. Тим часом, потрапивши під вплив успішної китайської моделі, авторитарні системи деяких інших країн, можливо, змушені будуть адаптуватися до необхідності забезпечувати розвиток у більш відкритому та сучасному економічному середовищі і, тим самим, вводити відсутні у них елементи меритократії та внутрішньої конкурентності політичного управління, що відповідають міжнародному досвіду економічного реформування.

Практичний висновок із проведеного попереднього дослідження простий: питання про можливість/неможливість копіювання або запозичення китайського економічного та політичного досвіду розвитку не пов'язане безпосередньо зі здійсненням або припиненням економічної чи політичної співпраці з КНР, оскільки йдеться про різнопорядкові поняття та відповідні їм політики. Питання про тип постіндустріального суспільства для Китаю поки не стоїть, оскільки його місце у новій світовій економічній системі перебуває у стадії становлення. Головне зараз – знайти нову власну ще більш конкурентну модель розвитку. Ця модель повинна дозволити, частково спираючись на зростання внутрішнього попиту в самій КНР, одночасно максимально довго зберігати експортно орієнтовану модель розвитку з прицілом на всі світові ринки збуту та всі джерела

імпорту ресурсів, не втрачаючи при цьому можливості доступу на ринки США та Європи та забезпечуючи паралельно перехід на модель техніко-технологічного розвитку на власній основі. Саме тому Китай йде на поступки у торговельній війні зі США: йому важливіше зберегти доступ на висококонкурентний американський ринок, у тому числі ринок різноманітних фінансових послуг, де можна відкрито порівнювати рівень свого інноваційного розвитку з найбільш передовим, ніж потрапити до пастки торгових війн та американської санкційної політики.

Матеріальна компенсація втрат та обмежень на американському ринку для Китаю вже відбувається за всіма напрямками та у всіх регіонах світу за допомогою торгової експансії на інші ринки та збільшення китайського експорту в Латинській Америці, Африці, Європі, Центральній та Східній Азії, у тому числі шляхом реалізації інфраструктурних та супутніх проєктів Нового Шовкового Шляху, Морського Шовкового Шляху, "економічної зони арктичного поясу", проєкту "Один пояс, один шлях". У значних сегментах світової спільноти наростає протидія китайському безконтрольному економічному розширенню у зв'язку з глобальною кон'юнктурою, що ускладнюється, і звуженням можливостей багатьох національних ринків в умовах фінансово-економічної нестабільності приймати китайські товари на шкоду розвитку своїх власних економік. Таким чином, чи зможе Китай компенсувати втрати на американському ринку за рахунок розширення проникнення своїх високотехнологічних товарів на ринки інших країн, створюючи та розширюючи висококонкурентний сегмент економіки з більшою доданою вартістю на власній науково-технічній базі, поки що не ясно. Відповідно, можливості для КНР безконтрольно та безкоштовно отримувати технології ззовні за нинішніх умов також скорочуються.

У перспективі може йтися про формат нової моделі інтенсивного самопідтримуваного розвитку Китаю на основі формування ринку "Великого Китаю" по периферії китайських кордонів у ході перетворення його на демократичну соціалістичну країну із середньосвітовим рівнем економічного розвитку за моделлю "сяокан" до 2049 р. дня утворення КНР [47]. При цьому він

хотів би стати за обсягом першою економікою світу на основі перетворення своєї замкнутої континентальної держави в нову торговельну морську державу через здійснення трансрегіональних проектів Нового Шовкового шляху, Морського Шовкового шляху та “економічної зони арктичного поясу”.

2.2. Китайський шлях реформ в умовах глобалізації

Святкування восени 2019 року 70-річчя утворення КНР стало приводом для узагальнення досвіду реформ. На тлі незворотного уповільнення темпів економічного зростання Китай стикається з погіршенням зовнішніх умов розвитку через загострення торговельних протиріч із США та прагнення Заходу обмежити доступ китайських компаній до передових технологій. Обговорення причин успіху китайського шляху поєднувалося з оцінкою його стійкості в умовах нових викликів та можливості продовжувати слідувати колишнім курсом.

Китайські дослідники приділяють велику увагу пошуку сучасних методів та концепцій вивчення перетворень у країні. За минулі десятиліття китайські економісти освоїли західні теорії та навчилися застосовувати їх до аналізу практичних проблем. Проте запозичити іноземні інтерпретації реформ у КНР виявилось неможливо через їхню несумісність з нормативною ідеологією соціалізму з китайською специфікою.

Істотним недоліком зарубіжних досліджень віце-президент Китайської академії суспільних наук (КАОН) Цай Фан назвав теоретичні помилки, зумовлені застосуванням до китайського досвіду західного економічного мейнстріму та "поясненням практики Китаю в поняттях неоліберальної догми" [52].

Одні іноземні вчені заперечували успіх реформи та неодноразово передбачали економічну катастрофу. Інші розглядали досвід Китаю як виключення, що не має загального значення. Треті спиралися на консенсус західної економічної науки, не визнавали можливості поєднання соціалізму та ринкової економіки, що приписували успіхи реформ капіталізму. На думку Цай

Фана, до останніх відносяться гонконгський дослідник Чжан Учан і Хуан Яшен, який працює в США.

Віце-президент КАОН вважає, що будь-які спроби пояснити успіх Китаю "ненавмисними наслідками людських дій" у дусі Хайєка ігнорують інституційні інновації численних учасників реформ, включаючи простих людей, підприємців та чиновників. У сфері теоретичних досліджень необхідно уникати "фрагментації китайського досвіду", приділяючи увагу яким незмінним цілям реформ – нарощування сукупної національної могутності та підвищення рівня життя людей.

Офіційна політика розвитку "суспільних наук з китайською специфікою" надає великого значення підвищенню міжнародного впливу китайських теоретичних концепцій. Дослідники закликають прикладати більше зусиль до узагальнення "великої практики" реформ для підвищення її впливу на рівень теорії. Серед перспективних напрямів Хун Юнмяо (Сяменьський університет) вказав на вивчення моделі розвитку китайської економіки, осмислення загального китайського шляху та застосування досвіду КНР у країнах, що розвиваються. Іншою темою є співвідношення впливу уряду та ринку. Китай накопичив великий "банк даних" досвіду застосування різноманітних інструментів економічної політики, і цю перевагу слід використовувати для розвитку економічної науки. Теоретичні узагальнення можливі у сфері китайської практики розподілу доходів, включаючи сучасний досвід точкової боротьби з бідністю. Лідерство Китаю в інформаційних технологіях, мобільному Інтернеті та штучному інтелекті створює сприятливі передумови для теоретичних досліджень цифрової економіки [53].

Спроби просування китайських концепцій у зовнішній світ наштовхуються на все більш помітний політичний та ідеологічний опір. На тлі загострення суперництва між Китаєм і Заходом обговорення універсального значення "китайського шляху" буде витлумачено як виклик ліберальному світопорядку і прагнення Пекіна вплинути на країни, що розвиваються. Теоретичні узагальнення китайського досвіду створення сучасної цифрової економіки сприймуться як спроба концептуалізації прагнення підірвати монополізм Заходу у сфері передових технологій. Тема боротьби з бідністю не становить інтересу для

розвинених держав, із якими Китай хоче змагатися за “дискурсивну владу” у сфері економічної теорії.

І якщо у минулому частина зарубіжних дослідників хвалила Китай за “перехід до капіталізму”, то сучасний іноземний аналітичний консенсус орієнтований на всебічну критику китайської політики.

Глава Інституту нової структурної економіки Пекінського університету Лін Іфу зазначив, що розрив між китайською практикою та західною теорією утворився у 1980–1990-і роки у початковий період ринкових перетворень у КНР.

У той час у світовій економічній науці взяв гору неолібералізм, що пропонував країнам, що розвиваються, за допомогою "шокової терапії" негайно створити досконалу економічну систему за зразком розвинених країн. Представники цієї течії вважали, що без зміни прав власності у держпідприємств у Китаї буде нежорстке бюджетне обмеження, тоді як поповнення дефіциту бюджету за допомогою емісії призведе до інфляції та макроекономічної нестабільності. Вони вважали китайський шлях переходу до ринку найгіршим варіантом, вважаючи, що “двоколійна система” призведе до гонитви за рентою та корупцією, а її ефективність буде нижчою від планової економіки [54, с. 17].

Однак Китай уникнув системної фінансово-економічної кризи, а масштаби корупції та розриву в доходах були не більшими, ніж у країнах, які вдалися до "шокової терапії". Лін Іфу пояснив помилку тим, що логіка мейнстріму не враховувала іманентність економічної структури країн різних рівнів розвитку. У країнах, що розвиваються, промисловість зосереджена в трудомістких та ресурсомістких галузях з низькою продуктивністю праці. При відкритій конкуренції над ринком цих галузей нічого очікувати життєздатності, і вони виживуть без захисту з допомогою субсидій, тому спроба прискореного переходу неминуче закінчиться провалом. Спотворення обумовлені не державним втручанням в економіку як таким, а потребою захищати і субсидувати капіталомісткі підприємства, що володіють життєздатністю, банкрутство яких призведе до безробіття та нестабільності.

На думку Лінь Іфу, в теорії розвитку мейнстрім схиляється до пошуку механізмів і передумов для нових винаходів, що характерно для розвинених країн з передовою технікою та промисловістю. Тим часом країни Східної Азії, що стали на шлях наздоганяючого розвитку після Другої світової війни, повною мірою використали переваги, що прийшли пізніше. Вони прискорювали розвиток за рахунок запозичення [54, с. 18].

Заступник голови китайського суспільства дослідження реформи економічної системи Фань Ган дійшов висновку, що успіх китайської реформи спирався на поєднання вигод від ринкових перетворень із збереженням регулюючої ролі уряду. Ефективні дії влади створили передумови для розвитку китайських підприємств в умовах міжнародної конкуренції, підтримки власних галузей, що зароджуються, на тлі залучення іноземних інвестицій, розширення масштабів імпортозаміщення за збереження орієнтації експорту. На його думку, “китайське диво – це розвиток високими темпами протягом 40 років” [55].

Китай, за висновком вченого, подібно до багатьох країн, що розвиваються, спочатку спирався на порівняльні переваги дешевизни робочої сили, що дозволяло з допомогою конкурентоспроможного експорту трудомістких галузей заробити на міжнародному ринку кошти на фінансування свого розвитку. Після двох десятиліть перетворень на межі століть країна почала відчувати дефіцит робочої сили. У міру зникнення конкурентоспроможності трудомістких галузей у наступні два з лишком десятиліття реформ головними для зростання економіки КНР були не порівняльні переваги, а переваги відсталості. Їхня суть полягає у низьких витратах на навчання та помилки, можливості швидко скоротити відставання у ряді сфер, проводити всебічний розвиток економіки та створити цілісну систему галузей. Завдяки навчання, копіюванню, запозиченню з'явилася можливість наблизитись до передових країн.

Фань Ган наголосив, що торговельні війни зі США стали непрямим підтвердженням важливості переваг відсталості в економічному розвитку Китаю. “Якби у нас були лише трудомісткі галузі – не були б так напружені американці, не було б розв'язання війни у процесі обміну науково-технічними знаннями, –

пише він. Ми цей шлях пройшли, що дозволило нам отримати нові матеріали, зрозуміти труднощі у розвитку, найкраще проаналізувати логіку економіки розвитку” [55, с. 20].

Розвиток Китаю відбувся за рахунок спираючись на порівняльні переваги та паралельного використання переваг відсталості. На нинішньому, третьому На етапі, на думку Фань Гана, потрібно продовжувати вчитися і одночасно створювати власні інновації, важливість яких зростає в умовах запровадження розвиненими країнами науково-технологічної блокади щодо Китаю. Він зазначив, що успіх залежатиме від здатності поглиблювати реформи, підвищувати ефективність, розвивати роль ринку у розміщенні ресурсів, домогтися інноваційного прориву не за рахунок державного фінансування, а через створення стимулів, механізмів інвестування та забезпечення захисту інтелектуальної власності.

КНР потребує теоретичного осмислення свого шляху розвитку для визначення напряму майбутніх перетворень. Президент КАОН Се Фучжань закликав зосередити зусилля на вивчення тих аспектів китайського досвіду, які може пояснити традиційна економіка розвитку. Насамперед це співіснування громадської та приватної власності, поступова побудова ринкової системи на фундаменті, яка функціонувала протягом трьох десятиліть високоцентралізованої планової економічної системи. Китай забезпечив стабільність і досяг економічного успіху, незважаючи на найбільше у світі населення і суттєвий розрив між містом та селом. Нині країна реалізує стратегію скоординованого регіонального розвитку, повною мірою враховуючи особливості кожного регіону та використовуючи його потенціал з опорою на переваги великомасштабної економіки [56, с. 109].

Китайська практика показала можливість співіснування уряду та ринку, проте форми їхньої взаємодії змінювалися у процесі перетворень. Се Фучжань зазначив, що на першому етапі наздоганяючого розвитку держава грала провідну роль у розміщенні ресурсів, тоді були потрібні сильний уряд і система державної підтримки. Проте по мірі розвитку ринку та просування до високого рівня доходів

надмірне втручання з боку уряду призводить до спотворень і може стати перешкодою для високоякісного розвитку. На відміну від домінуючої в західній економічній науці традиції свободи і невтручання, визнає вчений, у китайських умовах неможливо стверджувати, що менше уряду – тим краще. З часів стародавньої династії Цинь втручання уряду в економіку було дуже помітним. Нині Китаю необхідний уряд, що діє ефективно та за законом, відповідальний та виконує обслуговуючі функції [57].

Торгові війни зі США породили всередині КНР гарячі дискусії щодо необхідності сильного уряду, посилення системи державної підтримки і навіть про повернення до планової економіки. Однак ці "тимчасові труднощі" не повинні призвести до зміни проголошеного 2013 р. офіційного курсу на підвищення ролі ринку у розміщенні ресурсів. Се Фучжань закликав засвоїти урок СРСР періоду до холодної війни та усвідомити, що передача уряду функцій розміщення ресурсів не дозволить забезпечити довгострокове підвищення міжнародної конкурентоспроможності.

Китайські дослідники не підтримують спрощені пояснення економічного успіху виключно керівництвом КПК і наявністю суспільної власності. Тянь Гоцянь із Шанхайського університету економіки та фінансів закликав зіставити фактори, які були присутні в економічному розвитку КНР до та після реформи. Очевидно, що партійне керівництво, провідна роль уряду та держпідприємств, а також соціальна стабільність не є новими чинниками. Послаблення адміністративного контролю, передача повноважень на низові рівні, ринкові перетворення та конкуренція, розвиток приватної економіки, відкритість зовнішнього світу та участь у глобалізації з'явилися лише у роки реформ. Отже, саме ці фактори вирішально забезпечили успіх Китаю [58, с. 24].

Подібне розміщення акцентів закликає поглиблювати реформи і розширювати відкритість заради власного розвитку та зміцнення. Відповіддю на довгострокове і конфліктне суперництво зі США повинні стати стратегічна рішучість і тверезий підхід, що поєднуються з пошуками загальної вигоди. Тянь Гоцянь зазначив, що в найближчі три десятиліття КНР не можна зазнавати і

виявляти зайву поспішність, слід уникати надмірного оптимізму та зарозумілості, зберігати прихильність до заповіданого Ден Сяопіном курсу на “приховування можливостей”. На думку вченого, Китаю краще не брати участь у протистоянні зі США, оскільки у разі продовження боротьби китайська сторона буде змушена дати відсіч.

Після публікації економічної статистики КНР за 2019 р. директор Інституту економічних досліджень при девелоперській корпорації "Хенда" (Evergrande Group) Жень Цзепін зазначив, що якщо протягом найближчих кількох років китайська економіка буде підтримувати середньорічні темпи зростання близько 5%, вона перевершить США як найбільшу економіку світу у 2028 р. та “повернеться на вершину”. Китай має найкращі у світі інвестиційні можливості завдяки найбільшому єдиному ринку (1,4 млрд осіб) та найбільшій групі населення із середнім рівнем доходу (400 млн осіб) [59].

З іншого боку, все більш серйозними стають виклики затяжного характеру торгової війни, загострюються демографічні проблеми, темпи зростання ВВП сповільнюються, країна стикається з загрозою "пастки середнього рівня доходів", відставання від США залишається значним. Все це має спонукати Китай продовжувати вчитися і не виставляти своїх можливостей напоказ. Водночас слід уникати сліпого оптимізму та ясно розуміти, що американські вимоги не зводяться до укладання нових торгових угод. Сполучені Штати у довгостроковій перспективі прагнуть стримати піднесення КНР шляхом обмеження інноваційних можливостей у сфері технологій, фінансового тиску та дестабілізації ситуації на китайській периферії.

Економіст рекомендував Китаю вдруге продемонструвати мужність та рішучість, які були виявлені у минулому під час вступу країни до СОТ. Ця потреба обумовлена не тільки торговими спорами із США, а і внутрішніми запитами розвитку. Для виходу на новий етап реформ необхідно забезпечити рівну відкритість для іноземного капіталу та китайських приватних підприємств, створити справедливе та прозоре ринкове середовище, усунути дискримінацію щодо всіх форм власності, підвищити довіру підприємців та інвесторів. За його

словами, "найбільша реформа - це відкритість, відкритість сприяє конкуренції, а конкуренція підвищує ефективність" [59].

Лише продовження реформ дозволить країні вирішити проблеми у демографічній сфері, здатні стати на заваді соціально-економічного розвитку. Старіння населення наближається до показників розвинених країн, але КНР поки що не належить до країн із високими доходами. Подібну ситуацію дослідники називають "ще не розбагатіли, спочатку постаріли" (вей фу сянь лао). Влада відповідає на цей виклик шляхом скасування введених у 1980-і роки заходів обмеження народжуваності, створення системи соціального забезпечення старшого покоління та його залучення до трудової діяльності. Цай Фан закликає спокійно ставитися до ситуації. Він нагадав, що зниження народжуваності веде до підвищення середнього рівня доходів, і всі розвинуті держави стикалися з цією проблемою. Підвищення продуктивності праці є головним шляхом адаптації економіки країни до старіння населення, яке має стати дивідендом розвитку [60, с.16].

Непередбаченим викликом для реформи стали заклики незалежних експертів до "відходу приватної економіки зі сцени" та "нового створення приватно-державних підприємств", що прозвучали восени 2018 р. У період загострення торговельних протиріч із США керівництво КНР наголошувало на важливості імпортозаміщення та ролі великих держпідприємств. Рекомендації обмежити приватну економіку і поставити її під контроль держави, що прозвучали на цьому тлі, стривожили підприємницьке співтовариство. Щоб розвіяти сумніви, 1 листопада 2018 р. Сі Цзіньпін провів зустріч із підприємцями. Він запевнив, що подібні заклики не відповідають політиці партії та держави. Більше того, на новому етапі перетворень приватна економіка може стати лише сильнішою, але не слабшою, вона не тільки не може "покинути сцену", але мусить зайняти ширший майданчик. Впливові вчені підтвердили, що не бачать перспективи зникнення приватної економіки [61]. Ця дискусія продемонструвала: посилення централізованого партійного керівництва не означає обмеження підприємництва та згортання ринкових реформ.

Оцінюючи перспективи промислового розвитку, директор Інституту економіки КАОН Хуан Цюньхуей підкреслив, що коли "дев'яносто зі ста кроків пройдено - вважай це за половину шляху", нагадавши про неприпустимість зневажання майбутніми труднощами і досягнутим успіхом. Він зазначив важливість запобігання "передчасної деіндустріалізації" країни. Ця концепція перегукується з роботами американського вченого Дені Родріка, який звернув увагу, що нині країни, що розвиваються, пройдуть фазу індустріального розвитку набагато швидше, ніж старі промислові держави в минулому. Коли перехід країни, що розвивається, від індустріальної економіки до економіки послуг відбувається при занадто низькому рівні доходів на душу населення, це веде до уповільнення економічного зростання та перешкоджає скороченню відставання від передових країн. На зміну виробничому сектору, що не отримав достатнього розвитку, приходить сфера обслуговування з низькими економічними показниками, нездатна стати джерелом довгострокового сталого зростання.

Тенденція "відходу від реального у напрямку віртуального" в економіці КНР турбує багатьох китайських дослідників. Щоб уникнути попадання в "пастку середнього рівня доходів" та здійснити модернізацію до середини століття, необхідно протидіяти "передчасній деіндустріалізації". Країні, наголошує Хуан Цюньхуей, потрібно ще 10-20 років для здійснення всебічної індустріалізації. На його думку, до 2025 р. частка виробляючих секторів у ВВП КНР має бути близько 30%, до 2030 р. – понад 25%, при цьому необхідно здійснити перехід від колишньої наздоганяючої індустріалізації високими темпами до індустріалізації "високої якості" [62, с. 21].

Хуан Цюньхуей зазначив, що протекціонізм і антиглобалізація набирають сили, вони кидають виклик системі багатосторонньої торгівлі, що склалася, негативно впливають на авторитет СОТ.

Розв'язана США "торговельна війна" руйнує засновані на високій ефективності поділу праці глобальні ланцюжки. Ці "великі зміни" створюють невизначеність для процесу індустріалізації Китаю, тому причиною здійснення довгострокових цілей модернізації є захист багатосторонніх механізмів

глобального управління. У майбутньому китайська індустріалізація має адаптуватися до "великих змін" глобалізації.

Заява Сі Цзіньпіна, яка прозвучала в червні 2018 р. про те, що "у світі відбуваються великі зміни, яких не було 100 років", швидко і міцно увійшло до суспільно-політичного та наукового побуту. Під час розгляду змісту "великих змін" заступник директора Школи міжнародних відносин Народного університету Китаю Цзінь Цаньжун зазначив, що центр світової сили переміщується на Схід, старий міжнародний порядок демонструє ознаки ослаблення та навіть розпаду. Наближення "четвертої промислової революції" відкриває Китаю можливість стати світовим лідером у галузі високих технологій. Оскільки розвинені країни, включаючи США, ще не здобули домінування у новій промисловій революції, це робить конкуренцію рівноправнішою і підвищує шанси на використання КНР своїх переваг. «Якщо не виникне істотних змін, – зазначає вчений, – нинішнє міжнародне середовище загалом сприятливе для Китаю. Він повинен повною мірою скористатися поточним періодом стратегічних можливостей, якнайшвидше завершити структурну реформу економіки [63, с. 17].

Авторитетний дослідник-міжнародник старшого покоління Чжан Юньлін (КАОН) вважає, що виток науково-технічної революції, що наближається, надає Китаю рідкісну можливість для переходу до нової парадигми розвитку. На думку вченого, КНР є одночасно як суб'єктом, і об'єктом "великих змін". Як суб'єкт, країна відчуватиме великі економічні, політичні, соціальні та культурні трансформації, щоб стати найсильнішою та найсучаснішою у світі. Як об'єкт – сприятиме коригуванню та реформуванню існуючих міжнародних відносин та міжнародного порядку. Таким чином, Китай повинен взяти на себе відразу дві ролі, "жодна з східних держав не робила цього раніше" [62, с. 15].

Тенденції антиглобалізації у зовнішньому світі викликають у китайському експертному співтоваристві велике занепокоєння як потенційна перешкода для майбутнього розвитку КНР. Антиглобалізація зайняла 1-е місце в складеному журналом "Женьмінь луньтань" рейтингу найважливіших світових ідейних течій 2019 р. Ця хвиля продовжує розходитися по всьому світу, однак у неї з'явилася

"позитивна протилежна тенденція" в особі нового типу мультилатералізму, заснованого на китайській ідеї "спільної долі людства" та ініціативи "Поясу та Шляху". Китай перетворився на ідейного натхненника боротьби з антиглобалізацією та очолив "новий рух глобалізації", який набирає чинності з кожним днем. Створені за його участю Новий банк розвитку БРІКС, Азіатський банк інфраструктурних інвестицій, ШОС та інші нові міжнародні організації, що відображають китайську мудрість та виражають ідею спільної долі людства, неухильно працюють над тим, щоб упоратися з натиском течії антиглобалізації, надати нову рушійну силу здоровій глобалізації [60, с. 21].

Радник Держради КНР, директор Центру Китаю та глобалізації Ван Хуейяо наголошує, що хвиля антиглобалізації стала наслідком міжнародної фінансової кризи 2008 р. Зростання протекціоністських устремлінь та популістські виступи у низці країн відображають суперечливий та хвилеподібний характер розвитку глобалізації. КНР не відкинула глобалізацію, але пропонує зробити її більш відкритою, інклюзивною та збалансованою. На думку Ван Хуэйяо, як і багатьох інших китайських дослідників, глобалізація зіткнулася з перешкодами, але не зупинилася, вона репрезентує непереборний об'єктивний закон і вказує напрямок розвитку людства. Китай отримує вигоди від неї і готовий "підняти прапор розвитку глобалізації, твердо відстоювати її шлях, підтримувати економічну глобалізацію практичними діями та своїми планами" [63].

Як підкреслюють дослідники, сучасна політика відкритості до зовнішнього світу відповідає традиційним китайським уявленням про торгівлю. Директор Інституту світової економіки та політики КАОН Чжан Юйянь зазначив, що дві тисячі років тому за часів династії Хань давньокитайські мислителі глибоко зрозуміли взаємозв'язок між вільною торгівлею та економічним процвітанням. Сима Цянь в "Історичних записках" писав про "обмін надлишків на те, чого не вистачає", а філософський трактат "Хуайнаньцзи" оповідав про те, як на болотах і берегах були зіткані сітки, а на схилах пагорбів були орані поля: "Люди використовують те, що в них є, щоб обміняти на те, чого їм не вистачає, і використовують те, в чому вони вправні, щоб обміняти на те, що вони не можуть

зробити”. На думку сучасного вченого, ці давні висловлювання визнають торгівлю як одне з фундаментальних джерел економічного зростання і можуть бути названі "теорема Хуайнаньцзи - Сима Цяня". Чжан Юйянь зазначив, що протягом тисячоліть китайської цивілізації економічне процвітання та соціальна стабільність були у ті періоди, коли економічна політика держави відповідала цій теоремі [63, с. 145].

2.3. Комплексна програма дій уряду Китаю для боротьби з епідемією коронавірусу

У першому кварталі 2020 р. епідемія коронавірусу стала серйозною перевіркою стійкості китайської системи та її здатності підтримувати економічне зростання в умовах кризи. На ранньому етапі закордонні експерти пророкували країні серйозні негаразди.

Можна згадати критичну статтю, яку на початку лютого 2020 р. опублікував у газеті Wall Street Journal американський політолог-міжнародник Волтер Рассел Мід. За його прогнозом, епідемія змусить транснаціональні компанії прискорити роботу з виведення виробничих ланцюжків за межі КНР. Більше того, “китайські фінансові ринки у довгостроковій перспективі, можливо, є більш небезпечними, ніж ринки диких тварин” (з ринку в Ухані наприкінці 2019 р. почалося поширення коронавірусу), і в Китаї назріває “широкомасштабна фінансова корекція”. Мід припустив, що епідемія наблизить крах фінансового ринку КНР і цим призведе до обвалення світових цін на сировину, розірве збутові ланцюжки, негативно вплине на політичну стабільність усередині країни, змінить глобальний баланс сил [64].

Протягом двох місяців Китай зумів узяти ситуацію під контроль. Найпоширенішим гаслом у той період стали слова з виступу Сі Цзіньпіна на засіданні Постійного комітету Політбюро ЦК КПК 25 січня 2020: “Життя важливіше, ніж гора Тайшань. Боротьба з епідемією - це наказ, робота з профілактики та контролю - це відповідальність” [65].

23 лютого 2020 р. Сі Цзіньпін представив комплексну програму дій, що об'єднує зусилля боротьби з епідемією з заходами з підтримки економіки. Він визнав, що епідемія коронавірусу стала найсерйознішою надзвичайною ситуацією в галузі охорони здоров'я з часу утворення КНР з найшвидшим і найбільшим поширенням інфекції та найскладнішою ситуацією з профілактикою та контролем – це “криза та великий іспит” [66].

Китайський лідер закликав посилити централізоване керівництво боротьбою з епідемією, сконцентрувати сили та ресурси, вести заради перемоги над коронавірусом "народну війну", "тотальну" та "загороджувальну битву". Центром битви мало стати вогнище епідемії у місті Ухань і провінції Хубей: “Якщо Ухань переможе, тоді Хубей переможе, якщо Хубей переможе, тоді вся країна переможе”. Сі Цзіньпін заявив, що “прапор партії має високо майорити на передовій боротьбі проти епідемії”. Коментатори активно використовували тему боротьби для того, щоб підкреслити переваги ладу соціалізму з китайською специфікою і готовність правлячої партії вести народ до перемоги: “Епідемія – це поле бою, запобігання епідемії – це війна” (дане формулювання обіграло омофонічність у китайській мові слова чжаньї – “битва” та поєднання – “боротьба з епідемією”) [67].

Бажаючи нагадати про важливу роль і відповідальність членів КПК, Сі Цзіньпін використовував мову традиційної культури: "Коли море вирує, проявляється справжній образ героя". Заклик до наполегливої роботи був підкріплений поетичними цитатами: "вчепитися в скелю і не відпускати" (з написаного при династії Цин вірші Чжен Се) і "не повертатися назад до перемоги над царством Лоулань" (з вірша "У військовому поході" Ван Чанліна, який жив при династії Тан).

Китайський лідер зажадав від кадрових працівників “підсилювати свідомість стурбованості та готовності до небезпеки”, бути пильними, “як під час руху тонким льодом”, бути проникливими настільки, щоб, “побачивши один листок, дізнаватися про настання осені”. Сі Цзіньпін наголосив, що функціонування економіки та суспільства не може бути зупинено на тривалий

термін, тому необхідно організованим упорядкованим чином "відновлювати роботу, відновлювати виробництво". Ці зусилля мають бути точковими та враховувати ситуацію в конкретних регіонах – не слід намагатися “різати одним ножем”, застосовуючи повний одноманітний спосіб дій. «Загалом, – зазначив він, – основи довгострокового економічного зростання Китаю не змінилися. Вплив епідемії є короткостроковим та загалом контрольованим. Якщо ми перетворимо тиск на стимул, трансформуємо кризу на можливість, організовано відновимо порядок виробництва та життя, посилимо заходи щодо стабільності, повною мірою вивільнимо величезний потенціал та могутні можливості розвитку нашої країни, то зможемо виконати цілі та завдання економічного та соціального розвитку у цього року» [66].

Політика “стабільності” належить до сфер зайнятості, фінансів, зовнішньої торгівлі, іноземного капіталу, інвестицій та економічних очікувань. Вперше цей комплекс було представлено на засіданні Політбюро ЦК КПК у липні 2018 р., у грудні 2019 р. на засіданні Політбюро під час розгляду економічних перспектив 2020 р. Сі Цзіньпін знову вказав на важливість “стабільностей”. Згадуючи про них у лютому 2020 р., він наголосив на наступності економічної політики КНР у період відновлення після епідемії. Запропоновані заходи включали посилення макрорегулювання, проведення активної фінансової політики, гнучкої та стабільної грошової політики, збільшення підтримки відновлення окремих виробництв, допомогу дрібним та середнім підприємствам, стабілізацію ситуації у сфері зайнятості. Китайський лідер звернув увагу, що епідемія ускладнила роботу традиційних галузей промисловості, але водночас створила нові можливості у сферах розумного виробництва, роботизованої доставки, онлайн-споживання та охорони здоров'я.

Виступ Сі Цзіньпіна про науково-дослідну роботу з профілактики епідемій та боротьбу з ними 2 березня 2020 р. містив примітний заклик поєднувати китайську та західну медицину, одночасно використовувати традиційні китайські та західні ліки. Він зазначив, що в історії Китаю було розроблено численні методи боротьби з епідеміями.

В історичному літописі "Хань шу" зафіксовано, що за часів ранньої династії Хань приблизно в 1-5 рр. н.е. для боротьби з епідемією було застосовано ізоляцію хворого. Пізніше при династії Мін почали робити щеплення, що запобігають захворюванню на віспу [68]. Це було нагадування про необхідність враховувати китайську традицію та специфіку під час пошуку відповіді на кризову ситуацію.

При оцінці перспектив економічного відновлення після епідемії коронавірусу китайські експерти демонструють оптимізм, посиляючись на багатий досвід макроекономічного регулювання для боротьби з кризовими ситуаціями. Епідемія атипової пневмонії 2003 р. призвела до зниження темпів зростання з 11,1% у першому кварталі до 9,1%. Розширення внутрішнього попиту, зниження податків для транспорту, торгівлі, туризму, зміна структури державних інвестицій, збільшення вкладень у охорону здоров'я забезпечили 10% зростання за підсумками року. Під час азіатської фінансової кризи 1998 р. завдяки активній фінансовій політиці, будівництву інфраструктури та розширенню внутрішнього попиту в Китаї досягли 7,8% зростання. Заходи підтримки економіки в період світової фінансової кризи 2008 р. вивели країну на лідерські позиції завдяки зростанню на рівні 9,7% [69].

На самому початку 2020 р. китайські експерти сподівалися, що показники зростання економіки приблизно відповідатимуть 6,1%, досягнутим у 2019 р. Серйозне уповільнення економіки в першому кварталі порушило ці розрахунки. Головним питанням стала можливість утримати річний показник на рівні 5%. Найбільше побоювань викликає перспектива початку політики економічного стимулювання, що забезпечує штучне прискорення зростання ціною накопичення істотних фінансових ризиків. Збереження зростання розміром 6% має важливий політичний підтекст, оскільки за нижчому показнику неможливо виконати завдання побудувати 2020 р. "суспільство малої заможності" (сяокан).

Деякі експерти рекомендують владі вирішити проблему за допомогою інструментів пропаганди та творчої інтерпретації гасла "сяокан" як підвищення якості життя та рівня щастя людей, але не за допомогою широкомасштабного фінансування економіки, яке перекреслить досягнення попередніх років у справі

скорочення надлишкових виробничих потужностей та зниження перекредитованості.

Цзюй Цзіньвень (Інститут економіки КАОН) поставив питання про переформатування драйверів економічного зростання після епідемії коронавірусу. Він рекомендує підтримати ринкові механізми з допомогою послаблення обмежень на діяльність підприємств, зняття тимчасово запровадженого період епідемії контролю над цінами на деякі товари. Водночас, на його думку, слід усувати монополізм, захищати механізм конкуренції, аби люди та підприємства самостійно господарювали в умовах ринку. Більше державних інвестицій має надходити в інфраструктурні об'єкти, медицину та охорону здоров'я, громадську безпеку, базову освіту та фундаментальні дослідження. Очевидним пріоритетом стає створення ефективної системи надзвичайного управління громадською охороною здоров'я. Вчений підкреслив, що владі треба створювати довгострокове політичне середовище для сталого зростання і в жодному разі не намагатися стимулювати економіку методом "великої іригації" за допомогою грошових вливань [70].

Дослідники закликають стимулювати інновації у сфері “домашньої економіки” або “економіки, що залишається вдома” (Stay-at-Home Economy), що отримала розвиток під час епідемії та забезпечує роботу та споживання вдома. У Китаї сталося швидке проникнення електронних сервісів у ті сфери, які раніше не були популярними в Інтернеті, – віртуальні прогулянки вулицями, вивчення пропонувань для продажу автомобілів та квартир, отримання освітніх послуг. Зниження в період протиепідемічної ізоляції населення продажів автомобілів, меблів, побутової техніки та об'єктів нерухомості супроводжувалося зростанням попиту на використання віддаленого офісу, онлайн-покупок свіжих продуктів, розвитком комплексу послуг "Інтернет + медицина + аптека". Китайський споживчий ринок зберіг стабільність, але увійшов у період оновлення. Основи для розвитку “домашньої економіки” було закладено за роки до початку епідемії, коли китайські підприємці почали адаптуватися до індивідуалізації та диверсифікації споживання за допомогою Інтернету, великих даних, штучного

інтелекту та інших нових технологій. Очікується, що "домашня економіка" продовжить зростання, при цьому споживачі наполягатимуть на значному підвищенні якості послуг віддаленого офісу та дистанційної освіти [71].

Висновки до розділу 2

У кваліфікаційній роботі аналізуються китайські концепції "реформ та відкритості", "середнього рівня забезпеченості", "трьох представництв", "гармонічного суспільства", "китайської мрії", обґрунтовується логіка їх появи та структурна взаємопов'язаність, подібності та відмінності двох варіантів "китайської моделі" – материкової та острівної частини Китаю. Розкриваються параметри соціальної держави з китайською специфікою. Показується як просування на шляху успішного розвитку колись бідної країни пояснює центральну роль соціальної держави як засади легітимності КПК. Аналізується специфіка китайської моделі та можливості її застосування для інших соціумів.

У роботі розглядаються процеси теоретичного осмислення досвіду реформ у КНР у контексті адаптації до нових зовнішніх та внутрішніх викликів, виявлення визначальних особливостей китайського шляху, включаючи поєднання ринку та регулюючої ролі уряду, використання переваг відсталості. Основна течія в китайській економічній науці закликає поглиблювати реформи, розширювати відвертість, сприяти економічній глобалізації. Зроблено висновок, що після епідемії коронавірусу Китай зберіг перспективу довгострокового економічного зростання.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ТА ВНУТРАШНЬОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ КНР

3.1. Стратегія партнерських відносин КНР з країнами світу

На думку китайських учених, партнерські відносини – це тип відносин міжнародного співробітництва, заснований на спільних інтересах задля досягнення спільних цілей шляхом спільних дій [72, с. 65]. Вони будуються на принципах рівності, миру та відкритості, не мають на увазі верховенство Китаю, не ділять мир на табори, виключають поняття ворогів і не спрямовані проти третьої сторони. Це повне заперечення менталітету холодної війни та вихід за рамки традиційних міждержавних відносин, що характеризуються укладанням союзів чи конфронтацією країн [73]. Професор Вищої партійної школи при ЦК КПК Мень Хунхуа вважає, що стратегічність партнерських відносин полягає в потребі розширення національних інтересів (пов'язаних з глобалізацією та необхідністю усунення зіткнення інтересів різних країн, що виникає), стимулюванні взаємовиграшних цілей (що гарантує реалізацію планів розвитку та інтересів країни), реалізації формату спільних інтересів (яке передбачає не лише спільне отримання прибутку, а й спільне протистояння загрозам і викликам), зламу уявлень про "дилему піднесення великої держави", яка пов'язана з тим, що зростання національної могутності та міжнародного статусу Китаю привносить у міжнародні відносини проблеми "абсолютної безпеки" або "перебільшене значення інтересів" [74].

Стратегія партнерських відносин Китаю є стратегічним курсом захисту своїх інтересів та розширенням міжнародного впливу, при проведенні якого використовуються такі стратегічні прийоми, як взаємна політична довіра, економічна взаємозалежність, культурні контакти, соціальна взаємодія та

підтримка у питаннях безпеки, при цьому покращення двосторонніх відносин сприяє розширенню глобальної стратегії та реалізації її стратегічних цілей.

До основних цілей відносяться такі.

1. Розробка загальної концепції. Стратегія партнерських відносин – це прямий прояв мирного розвитку та співпраці за ради загального виграшу, що дозволяє створити сприятливий міжнародний імідж Китаю і повинна показати, що вона відрізняється від концепцій інших великих держав.

2. Стабілізація двосторонніх відносин. Партнерські відносини є формою не тільки інституалізації двосторонніх відносин, але й спроби їх стабілізації та покращення, щоб надати ефективну стратегічну опору для регіональної та глобальної стратегії КНР.

3. Поглиблення співробітництва. Партнерські відносини – це відносини взаємозалежної співпраці, головна роль яких розкривається в економічній сфері та поступово у соціальній, політичній та галузі безпеки, а міждержавні національні інтереси, шляхом переплетення спільних інтересів, починають взаємне проникнення, створюючи в такий спосіб обстановку інституційного мирного розвитку.

4. Компенсування загроз. Партнерські відносини – це міжнародні відносини стратегічного спрямування. При виборі партнерських відносин Китай звертає увагу на “внутрішні ігри” двосторонніх відносин та можливість “зовнішнього врівноваження (компенсування)” партнерських відносин.

5. Форматування загальної ситуації. Ядро стратегічної ситуації полягає у стратегічній ініціативі, яка має сприяти нинішнім та подальшим стратегічним діям країни [72, с. 71]. Партнерські відносини відіграють важливу роль у чотирьох сферах: взаємне узгодження в політичній сфері, взаємна співпраця в економічній, взаємна підтримка в галузі безпеки та взаємне осмислення в культурі [72, с. 72].

Мень Хунхуа ділить історію розвитку партнерських відносин на три періоди: стратегічного пошуку, стратегічного розвитку та стратегічного вдосконалення.

Перший період (1993–2002 рр.) – стратегічний пошук. Для Китаю він характеризується тим, що після розпаду СРСР Америка більше не потребувала китайської сили, і в очах американських стратегів Китай автоматично перетворився на суперника, а китайська економічна система виявилася відкритою для "глибинних протиріч". Саме в цей час Ден Сяопін сказав, що країна має поводитися скромно, не претендувати на лідерство та займатися виключно економікою. У 1997 р. на XV з'їзді КПК було заявлено, що Китай - незалежна, самостійна велика держава, яка не вступає в союзи, виступає проти гегемонізму і не претендує на гегемонію. Цього року США та КНР визначили свої відносини як конструктивні, стратегічні та партнерські. Загалом у перший період з 11 країнами та одним регіональним об'єднанням було підписано 14 угод, з яких 12 щодо встановлення та дві щодо розвитку партнерських відносин. Зокрема, у 1993 р. такі відносини були встановлені з Бразилією, у 1994 – з Росією, у 1996 – з Пакистаном та Непалом, у 1997 – з Францією, у 1998 – з Євросоюзом, Англією та Південною Кореєю, у 1999 – з Єгиптом, 2000 – з Туреччиною та Південною Африкою, 2001 р. – з Венесуелою. Договори щодо поглиблення партнерських відносин підписані з Євросоюзом (2001 р.).

Таким чином, головним напрямом стратегії партнерських відносин періоду пошуку стали торговельно-економічні зв'язки, що стосувалися найголовніших міжнародних акторів, і були закладені основні формати майбутнього поширення стратегії партнерських відносин на інші країни. У цей же час були вироблені певні моделі стратегічного консенсусу, стратегічного планування та стратегічної мети партнерства [72, сс. 73, 74].

До 1998 р. Китай підтримував відносини зі 162 країнами, став членом близько 400 міжнародних організацій та учасником понад 100 міжнародних договорів [74, с. 8]. Він інкорпорувався у всі міжнародні структури, що призвело до завершення процесу його соціалізації у міжнародне співтовариство.

Другий період (2003–2012 рр.) – стратегічний розвиток. Китайські вчені пов'язують його з новим поглядом на безпеку та дипломатичну стратегію КНР, затверджену на XVI з'їзді КПК у 2002 р. Послідовність стратегічних пріоритетів

відповідно до рішень з'їзду розподілилася таким чином: розвинені країни, прикордонні країни, третій світ та багатосторонні міжнародні організації.

Порівняно з XV з'їздом КПК, розвинені країни середнього рівня та країни, що розвиваються, отримали переважну увагу [75, сс. 205-206]. Цей період ознаменувався стрімким зростанням економіки та комплексної могутності, активним поліпшенням та зміцненням дипломатичних відносин Китаю. На цій основі був повною мірою використаний “період стратегічних можливостей”, зросла міжнародна сила впливу, і Китай зайняв значне місце у керівних органах міжнародних організацій.

Країни-партнери були розподілені в три групи (типи партнерських відносин): глобальні партнерські відносини, стратегічні партнерські відносини (вісім підтипів, куди увійшла 51 країна та три регіональні об'єднання) та звичайні партнерські відносини (шість підтипів – 15 країн та одне регіональне об'єднання) (табл. 3.1).

На XVII з'їзді КПК у 2007 р. було уточнено послідовність стратегічних пріоритетів Китаю: розвинені країни, прикордонні країни та регіон Східної Азії, країни, що розвиваються, багатосторонні міжнародні організації [75, сс. 205-206]. Настав період, який став переходом партнерських відносин на новий рівень, де основним стратегічним напрямом виявляються прикордонні країни, головні торгові партнери та країни, які відіграють ключову роль у своїх регіонах [72, с. 78]. У цьому контексті слід розглядати проведений 26 квітня 2012 р. у Варшаві торгово-економічний форум “Китай – країни Центральної та Східної Європи”, на якому прем'єр Держради КНР Вень Цзябао та 16 лідерів європейських країн досягли консенсусу та встановили дружні партнерські відносини спільного розвитку [72, с. 80]. Головною відмінністю від попереднього етапу, крім включення до тексту угод слів про “стратегічність” та “всебічність”, що також свідчило про підвищення рівня відносин, безумовно, була зміна самої суті партнерських відносин від простих торговельно-економічних до моделі співробітництва в галузі економіки, політики, безпеки і культури.

Таблиця 3.1

Класифікація партнерських відносин КНР з країнами світу

Типи партнерських відносин	Назва партнерських відносин (відповідно до договору)	Країна / регіональне об'єднання	Кількість
Стратегічні партнерські відносини	Партнерські відносини всестороннього стратегічного співробітництва	Пакистан, В'єтнам, Камбоджа, Росія, Бірма, Лаос, Таїланд	7
	Партнерські відносини стратегічного співробітництва	Південна Корея, Індія, Шрі Ланка	3
	Багатовекторні стратегічні партнерські відносини	Німеччина	1
	Всесторонні стратегічні партнерські відносини	Англія, Франція, Бразилія, Данія, Іспанія, Італія, Португалія, Казахстан, Мексика, Південна Африка, Греція, Білорусь, Індонезія, Перу, Аргентина, Венесуела, Малайзія, Австралія, Алжир, Нова Зеландія, Монголія, Єгипет, ЄС	23 (22+1)
	Стратегічні партнерські відносини	ОАЕ, Ангола, Узбекистан, Польща, Таджикистан, Туркменістан, Нігерія, Канада, Сербія, Чилі, Україна, Катар, Киргизстан, АСЄАН, Африканський Союз	15 (13+2)
	Взаємовигідні стратегічні партнерські відносини	Ірландія	1
	Відносини стратегічного співробітництва	Туреччина, Саудівська Аравія, Філіппіни, Бруней, Ліга Арабських держав	5 (4+1)
Звичайні партнерські відносини	Багатовекторні партнерські відносини дружнього співробітництва	Бельгія	1
	Всесторонні партнерські відносини дружнього співробітництва	Румунія, Болгарія, Мальдіви	3
	Партнерські відносини всестороннього співробітництва	Конго, Хорватія, Непал, Танзанія, Бангладеш, Ефіопія, Голландія, Східний Тимор, Організація американських держав	9 (8+1)
	Партнерські відносини дружнього співробітництва	Угорщина	1
	Партнерські відносини важливого співробітництва	О-ва Фіджі	1
	Дружні партнерські відносини	Ямайка	1

Усього			72 (67+5)
--------	--	--	--------------

Третій період (2013 – т.ч.) – стратегічного вдосконалення. На XVIII з'їзді КПК у 2012 р. було чітко визначено завдання побудови “партнерських відносин глобального розвитку нового типу більшої рівності та балансу” та пропонувалося стратегічні інновації та стратегічне розширення зробити проривним напрямком у стратегії партнерських відносин Китаю [72, с. 80]. В результаті, у 2013–2019 роках було підписано 27 угод, з них 16 щодо встановлення та 11 щодо розвитку партнерських відносин. Таким чином, на кінець 2019 р. було підписано 72 угоди з країнами та регіональними об'єднаннями (табл. 3.2), а до кінця 2020 р. їхня кількість досягла 801. 16 листопада 2020 р. посол КНР зазначив, що мережа партнерських відносин Китаю включає близько 100 країн.

Таблиця 3.2

Усі країни і регіональні об'єднання, з якими КНР встановив партнерські відносини

Континенти	Тип відносин	
	Стратегічні партнерські відносини	Всього партнерських відносин з країнами (регіональними об'єднаннями)
Азія	24+1	28+1
Європа	14+1	20+1
Америка	7	8+1
Африка	5+2	8+2
Океанія	2	3
Всього	56	72

Існує два аналітичні підходи в дослідженнях дипломатії Китаю.

Нормативний підхід: визнання корінних національних інтересів КНР у XXI столітті. Китай у 2013 р. встановив партнерські відносини з Кенією, у 2015 р. – з Екваторіальною Гвінеєю, Еквадором, Коста-Рікою, Суданом, Сінгапуром, Іраком та Йорданією. У 2016 р. КНР підписав угоди з сімома країнами про встановлення та з 11-ть про розвиток партнерських відносин. Порушив досить жорсткі нормативні критерії для оцінки зовнішньої політики та дипломатії іноземних

держав – це ставлення до корінних інтересів КНР, які, якщо їх об'єднати, стосуються виключно болючою для країни теми – відстоювання її територіальної цілісності. Насамперед визнання іншими країнами принципу єдиного, "одного" Китаю, однозначна підтримка його позиції щодо Тайваню, Тибету та Сіньцзяну, а в майбутньому, безумовно, – суверенітету КНР над островами у Східному та Південно-Китайському морях.

Розвиток партнерських відносин та їхня природна диверсифікація привели сучасних китайських учених до необхідності подальшого вдосконалення нормативних вимог. Тепер йдеться про градацію країн-партнерів за ступенем їх впливу у своїх макрорегіонах та можливості використання їх потенціалів для розширення дипломатичних ресурсів Китаю у проведенні своєї зовнішньої політики у цих регіонах. Країни-партнери були поділені на дві більш вузькі групи – опорні, які підтримують корінні національні інтереси КНР, та вузлові, які використовуються КНР для розширення своїх зовнішньополітичних ресурсів. Китайські автори для свого аналізу взяли як залежну змінну – класифікацію – чи відбувся розвиток/збільшення країн-партнерів та ключові припущення – поділ на опорні та вузлові країни. Для надійності результатів дослідження, в якому використовувався великий масив статистичних даних, вони додали такі змінні: наявність/відсутність двосторонніх суперечок, що включають територіальні питання, права людини та торгівлі, економічний вплив та взаємозалежність у торгівлі, можливість отримання потенційних партнерів з-поміж друзів країн-партнерів КНР, рівень торгівлі зброєю, комплексна міць [76, сс. 63-67].

Конструктивістський підхід: формування відносин. Крім наведеного нормативного підходу та кількісного методу, сучасну дипломатію Китаю, у тому числі партнерські відносини, низка вчених розглядає через теоретичний паттерн процесного конструктивізму.

Головна заслуга у формулюванні “теорії відносин” та “процесного конструктивізму” належить Цинь Яцину, ректору Дипломатичного університету Китаю МЗС КНР. Цинь Яцин, ґрунтуючись на соціальному конструктивізмі та китайській філософській традиції, прагне розробити теоретичну модель

процесного конструктивізму шляхом включення та концептуалізації двох ключових китайських ідей – процесів та відносин. На думку вченого, “процес”, який визначається як відносини у русі, може грати самостійну роль і мати свою власну динаміку та важливе значення у міжнародних відносинах. Ядро процесу, за визначенням, полягає у відносинах. Якщо “раціональність” є ключовим поняттям західного суспільства, його двійником у китайському суспільстві може бути “відносини” (“реляційність”). Концептуалізуючи відносини і розглядаючи їх як тверде теоретичне ядро, процесний конструктивізм, як це бачиться Цинь Яцину, є мережею відносин у міжнародному суспільстві, що допомагає державі-нації у формуванні своєї ідентичності та виробництві міжнародної сили.

Процесний конструктивізм є теорією еволюції на системному рівні, який зосереджує увагу на інтерактивних практиках між державами, підкреслює незалежну онтологію соціальних процесів і відіграє істотну роль у побудові міжнародних норм і державних ідентичностей [77].

У міжнародних дослідженнях Китаю Цинь Яцін виділяє три основні тенденції: перша, яку автор називає лицьовим підходом (the obverse approach), визначає китайську думку як теоретичну основу для розгляду справжньої мироцілісності завдяки традиційним концепціям, таким як Тянься і конфуціанські сімейні узи. Друга говорить про існування зворотного підходу (the reverse approach), який застосовує західні теоретичні парадигми у концепції влади стародавніх китайських мислителів; це теорія, що підкреслює ієрархію міжнародної системи та акцентує увагу на міжнародному китайському пануванні. Нарешті, третя – інтерактивна (interactive approach), вона будує міжкультурний, вдумливий і критичний діалог, водночас застосовуючи автохтонний концептуальний формат, такий як конфуціанське поняття відносин – реляційнізм (relationism), та якщо з зарубіжних – раціоналізм (rationalism) [78 с. 67].

Розробка основних положень теорії, заснованих на зазначених вище підходах, вперше запропонована Цинь Яцином у статті "Відносини та процесне будівництво: внесення китайських концепцій у теорію міжнародних відносин" [79]. У повному вигляді “теорія відносин” викладена Цинь Яцином у монографії

“Відносини та процеси: культурні основи теорії міжнародних відносин Китаю” [80], яка у наступні роки отримала подальший розвиток у статтях про теорію відносин міжнародної та світової політики. Інші китайські вчені активно включилися в обговорення та використання аналітичного формату теорії відносин у своїх дослідженнях міжнародних відносин, зокрема китайсько-американських відносин, регіонального управління на основі відносин.

У сфері міжнародної політичної економії управління, засноване на відносинах, чи, іншими словами, реляційне управління, має такі чотири специфічні риси.

Перша. Управління на основі відносин не є результатом переговорного процесу про угоду, а результатом консенсусу, що сформувався, який врешті-решт призводить до створення подібної системи управління, що має такі особливі риси, як неформальність і необов'язковість.

Друга. Управління на основі відносин є гнучкою моделлю і виконавчим механізмом, що не має застиглої закріпленої форми, а є базою консенсусу інтересів і довіри. Зміст подібного управління полягає у невизначеності, неясності та гнучкості, які дозволяють регулювати та виправляти відносини одночасно зі змінами соціальної обстановки, тому витрати, пов'язані з їх формуванням та трансформуванням, вкрай низькі.

Третя. Управління на основі відносин зазвичай має довготривалу орієнтованість і фокусується на грандіозних, стратегічних та глобальних цілях. Якщо говорити про короткострокові або локальні інтереси, то в основному таке управління орієнтується на реалізацію довгострокових та загальних цілей, наприклад, економічні інтереси ставляться вище за політичні та інтереси безпеки.

Четверта. Управління на основі відносин, що стосується ціннісних орієнтацій, має інклюзивний характер, а форма характеризується відкритістю.

Стратегії партнерських відносин не можуть приховати й ті недоліки, які мають місце в цій дипломатії, принаймні в її китайській інтерпретації, і викликають настороженість у сусідніх країнах, що призводить до зриву вже підписаних і реалізованих контрактів. Так, проекти в рамках запропонованої

Китаєм Ініціативи "Пояс та шляхи" вже зараз стикаються з перешкодами в країнах АСЕАН. Уряд Малайзії, наприклад, призупинив будівництво 688-кілометрового залізничного проекту, що реалізується під керівництвом Китайської будівельної компанії, флагманського проекту "Пояс та шляхи". Крім того, у цій же країні було припинено два проекти трубопроводів, що фінансуються Експортно-імпортним банком Китаю [81]. Крім того, колишній постійний секретар Міністерства закордонних справ Сінгапуру Білахарі Каусікан наприкінці червня 2018 р. на конференції з китайської публічної дипломатії виступив із критикою КНР. Він стверджував, що остання намагається використати приховані "операції впливу", щоб маніпулювати іншими країнами та поширювати своє панування. Китай, за його словами, порушує принцип невтручання у внутрішні справи інших країн, підкуповуючи у них політиків та громадську думку [82].

Таким чином, видно, що АСЕАН як самостійна інституційна сила Східної Азії насторожено, якщо не сказати вороже, ставиться до багатьох починань Китаю у сфері економіки, політики та дипломатії.

3.2. Пріоритети сучасної зовнішньої політики Китаю

Завершення гострої фази боротьби з COVID 19 і відновлення китайської економіки з середини 2020 р. привели до нової зміни співвідношення пріоритетності найважливіших проблем розвитку Китаю. На перше місце знову вийшли теми китайсько-американських відносин і ситуації навколо Гонконгу, які китайське керівництво розглядає у взаємозв'язку. Гонконг, крім своєї внутрішньополітичної значущості для Пекіна, став одним з основних чинників загострення китайсько-американських відносин.

Негативні нюанси накопичувалися і за іншими напрямками: відносна післяпандемічна економічна стабілізація не зняла сумнівів щодо найближчого майбутнього китайської економіки. Посилилася суперечливість зовнішньополітичного становища Пекіна. З одного боку, Китай позиціонує себе у

ролі головного світового борця з пандемією, з іншого – спостерігаються загострення відносин із багатьма партнерами КНР.

Ситуація в Гонконгу поступово розпалювалася до моменту прийняття Пекіном 30 червня 2020 [83], а слідом за ним того ж дня і гонконгською адміністрацією “Закону про захист національної безпеки в спеціальному адміністративному районі Гонконг” і очікувано вилилася у масштабні протести незгодних із Законом, що супроводжувалися жорсткими зіткненнями з поліцією, використанням водометів і гумових куль, а також масовими арештами 1 липня – у день відзначення переходу Гонконгу під юрисдикцію Пекіна – й у наступні дні.

Закон передбачає створення в Гонконгу наглядового пекінського органу, який спостерігатиме за ситуацією щодо чотирьох видів злочинів: спроби сецесії (вихід Гонконгу зі складу КНР), підривної діяльності, тероризму, втручання зовнішніх сил, які створюють загрози національної безпеки Китаю з території Гонконгу. Закон передбачає у тому числі довічні тюремні ув'язнення за його порушення та екстрадицію обвинувачених у материковий Китай (це положення Пекін намагався реалізувати 2019 р. у формі “Закону про екстрадицію”, що спровокувало тоді масові протестні виступи, що призвели до зняття законопроекту з порядку денного). Питання про легальну екстрадицію має особливе значення для пекінських правоохоронців, які бачать у створеній за аналогією з англійським прецедентним правом гонконгській правовій системі лазівки для уникнення відповідальності китайських злочинців – чи то підозрювані в корупції та інших видах злочинів, чи опозиційні політичні активісти. У той же час КНР з метою пом'якшення негативного сприйняття Закону просуває думку про те, що його виконання буде в компетенції гонконгської влади, а практичне втручання Пекіна в їх роботу здійснюватиметься нечасто і у виняткових випадках.

Зв'язок гонконгської теми з відносинами Китаю та США виявився в наступному. Вашингтон офіційно й агресивно-наполегливо виступив на боці політичних сил у Гонконгу, що не приймають Закону, вбачаючи в ньому “порушення демократії”, та закріплених у китайсько-англійській угоді про Гонконг від 1984 р. принципів автономії останнього та збереження незалежності

його правової та політичної системи протягом 50 років з моменту переходу під юрисдикцію Пекіна в 1997 р. Вашингтон ввів візові санкції проти офіційних осіб КНР, причетних, на думку американської сторони, до прийняття та виконання Закону, а також зняв і планує додаткове зняття низки торгових і фінансових преференцій, які мав Гонконг, порівняно з Китаєм, як незалежний суб'єкт світової економіки.

Аналогічні дії у відповідь Пекіна стосовно відповідних американських офіційних осіб і жорстка пропаганда правомірності та обґрунтованості дій Китаю, які "не підривають", а, на його думку, зміцнюють принцип "одна країна - дві системи", погіршили двосторонні відносини вже з позиції останнього. У той самий час реакція Пекіна на економічну складову дій Вашингтона, вкладених в "удар" по китайським інтересам через економічні обмеження Гонконгу, була спокійна. У Пекіні вважають, що для Китаю головний сенс Гонконгу – це не його торгові відносини зі США (вони значно менші за обсяги китайсько-американського економічного співробітництва), а та роль, яку він відіграє як світовий фінансовий центр.

Інші нові або "оновлені" негативні нюанси американо-китайських відносин пов'язані з ідеологічними, внутрішньополітичними та військовими факторами. У травні-червні 2020 р. американська адміністрація виступила з низкою заяв. У них зазначалося, що Китай – це економічний конкурент США, а також ідеологічний противник, базові цінності якого розходяться з американськими демократичними цінностями.

У червні 2020 р. США приймають "Закон про політику в галузі прав людини щодо уйгур" (S.3744), що передбачає введення візових та інших санкцій проти тих китайських офіційних осіб, які, на їхню думку, причетні до "утиску" права і свободи уйгур, що у Синьцзян-Уйгурском автономному районі [84].

У Пекіні розуміють, що подібні нападки пов'язані в першу чергу з прагненням Вашингтона послабити міжнародне політичне позиціонування Китаю і подібним чином, а не тільки тарифним і обмежувальним торгово-економічним тиском посилити міжнародні конкурентні позиції самих США, в тому числа в

дедалі більш жорсткій американсько-китайській боротьбі за світові ринки зв'язку, засновані на технології зв'язку п'ятого покоління (5G).

При цьому власне тарифно-інвестиційна тематика відійшла на другий план. Китай, на відміну від внутрішньополітичної і військово-політичної сфер протистояння зі США, де він, слідуючи новому курсу Сі Цзіньпіна “вести наступальну і агресивну зовнішньополітичну пропагандистську лінію”, виступає гранично жорстко, в сфері економіки йде поступки. КНР заявляє про відданість домовленостям по першій фазі торгової угоди і підтверджує готовність збільшити імпорт із США на 200 млрд дол. масштабними закупівлями американської продукції [85]. Причому навіть ризикуючи при цьому загостренням відносин з Європою, яка побоюється, що швидке нарощування Китаєм імпорту американської сільгосппродукції створить "непереборні труднощі" у європейсько-китайських відносинах.

Водночас у Пекіні виходять з того, що за нового президента відносини зі Сполученими Штатами можуть зазнати істотних змін як у позитивному, так і в негативному контексті.

У китайській зовнішній політиці до кінця 2020 р. вишикувалася наступна ієрархія проблем і “больових точок”. Пекіну не вдається "вичавити" максимум з "коронавірусної дипломатії", націленої на закріплення його в ролі головного світового рятівника від пандемії. Від розвинених держав Китай отримує критику за несвоєчасне інформування світу про інфекцію, за те, що саме він "став джерелом хвороби і проблем" і т. п. Від країн, що розвиваються, йде невдоволення "недостатнім обсягом допомоги" з його боку.

Найбільш гостра фаза настала в розвитку китайсько-індійських відносин після червневого прикордонного військового зіткнення в спірному районі Гімалаїв, що обійшлася без застосування вогнепальної зброї, але супроводжувалося загибеллю 20 індійських і, ймовірно, аналогічного числа китайських військових. У тактичному плані очікується наростання політичної напруги та військового протистояння у спірному районі. Не дивлячись на військово-політичний діалог між Пекіном і Нью-Делі по даній проблемі, сторони

паралельно розгорнули активне військове будівництво в зоні конфлікту, посилили прикордонні частини, а Китай створив так звану народну міліцію, що складається з кращих спеціалістів з рукопашного бою.

У середньостроковому плані конфлікт загрожує втратами для розвитку двосторонніх економічних відносин. В Індії почалася кампанія заборон на використання китайських товарів, продуктів, систем програмного забезпечення, інвестицій тощо. Реакція Пекіна неадекватна: Китай продовжує лінію на колишній розвиток двосторонніх зв'язків в економіці. Однак поки що цього недостатньо. Економічне співробітництво вступило у фазу поступового згортання, принаймні до того критичного рівня, коли Індія побачить так званий неприйнятний негатив від скорочення торгівлі та китайських інвестицій.

В аналітичних та політичних колах Індії почали обговорювати стратегічні наслідки нинішнього конфлікту. Тут заговорили про зміну стратегії зовнішньої безпеки Індії, маючи на увазі перехід від сьогоденної лінії на “рівновіддаленість” від Китаю та США до нової – на співпрацю зі США, країнами G7 та іншими державами, зацікавленими у стримуванні Китаю.

У цьому контексті починається формування нової міжнародної структури, крім формату Quadrilateral Security Dialogue (QUAD: США, Японія, Австралія, Індія), націленої на глобальне стримування Китаю. Ця структура одержала романтичну назву «Мережа Blue Dot», запозичена з історії американських космічних досліджень: на початку 1990-х років знімок планети Земля з глибокого космосу був названий саме так: Blue Dot (Блакитна точка) [86]. Ідея передбачає підключення на першому етапі до країн QUAD ще кількох держав: В'єтнаму, Південної Кореї та Нової Зеландії – з метою створення “демократичної та багатосторонньої альтернативи” китайської стратегії “Один пояс, один шлях”.

Реакція Пекіна наразі спостережлива. У Китаї розуміють, що в практичному сенсі формування подібної інвестиційної альтернативи “Поясу та Шляху” буде справою довгою і непростою: механізми багатосторонніх погоджень фінансування тих чи інших проектів у рамках будь-яких ініціатив вимагають часу і насправді складніші в реалізації, ніж двосторонні зв'язки, на які наголошує

китайська ініціатива. Власне, і самі індійські автори нової стратегії розуміють уразливість майбутніх багатосторонніх форматів, що розробляються, перед уже широко використовуваним китайським механізмом фінансування інфраструктури світової економіки. Проте Нью-Делі розраховує на те, що «Мережа Blue Dot» зможе завдати принаймні іміджевого удару по глобальному позиціонуванню китайських стратегічних ініціатив.

Тема Гонконгу призвела до різкого загострення відносин Лондона та Пекіна. Останній незадоволений планами Великобританії спростити режим надання англійського громадянства жителям спеціального адміністративного району після ухвалення Закону про безпеку в Гонконзі. Китайська влада побачила в цьому ризику масового виходу населення з негативними наслідками для економіки Гонконгу та його ролі як міжнародного фінансового центру. Роздратування Пекіна підключення до цих планів та інших країн союзницького формату “Five Eyes” (Великобританія, США, Канада, Австралія та Нова Зеландія) [87].

До кінця 2020 р. одразу з низки причин погіршилися відносини Китаю з країнами ЄС, оскільки останній:

- приєднався до колективного світового тиску на КНР згідно із Законом про національну безпеку в Гонконгу;
- гальмує підписання інвестиційної угоди з Китаєм, домагаючись від нього поступок у плані припинення державного субсидування китайських державних підприємств, звинувачуючи Пекін у тому, що таке субсидування зменшує конкурентні переваги європейських компаній вже і на глобальному, а не лише на внутрішньому китайському ринку;
- знову посилив підозрілість до ініціативи “Один пояс, один шлях”. Цього разу приводами стали: по-перше, використання КНР, на думку ЄС, ситуації світової пандемії для додаткового посилення позицій у країнах – учасницях своєї ініціативи; по-друге, зростання заборгованості східноєвропейських країн перед Китаєм з негативними наслідками для ЄС щодо посилення китайських позицій у Європі проти інтересів європейського бізнесу;

- стурбований політикою КНР щодо виконання своїх торгових зобов'язань перед США з точки зору збільшення імпорту американської сільгосппродукції, що в європейському сприйнятті підриває інтереси аграрного бізнесу ЄС.

У відносинах із країнами Африки загострилася стара боргова проблема: незважаючи на те, що Китай йде на розстрочки в погашенні африканцями китайських кредитів, Африка цим не задоволена. Намагаючись "вичавити" по максимуму з сучасного етапу китайсько-американської конкуренції за світовий вплив, у тому числі за лідерство в боротьбі з COVID 19, африканські боржники КНР кажуть, що одних відстрочок мало, що Китай повинен більше йти на поступки і надавати ще більшу фінансову допомогу [88].

Влітку 2020 р. Пекіну було пред'явлено нові претензії з боку АСЕАН, пов'язані з існуючими територіальними суперечками. Найбільш жорсткі звинувачення в "незаконному будівництві" островів у Південно-Китайському морі йому були пред'явлені В'єтнамом та Малайзією. І хоча на даний момент сторонам вдається уникати прямих збройних зіткнень, рівень військово-політичної напруги в регіоні зберігається.

Китай зайняв традиційну для останнього часу нейтрально-пасивну позицію щодо корейської проблематики, в даному випадку – за фактом нового різкого загострення у червні 2020 р. відносин між Північною та Південною Кореями. Пхеньян тоді висловив невдоволення активізацією пропагандистської кампанії неурядових організацій Півдня проти Півночі (закид листівок, флеш-накопичувачів з антисеверокорейськими матеріалами на територію Півночі за допомогою повітряних куль). За цим пішли роздратовані військові жести Півночі щодо Півдня, що включали демонстративний підрив розташованого на північнокорейській території будівлі представництва зв'язку Південної Кореї. Китай закликав до “збереження та вирішення розбіжностей мирними методами”.

Найбільш благополучно розвиваються відносини Китаю з Латинською Америкою, куди Пекін продовжує спрямовувати великі фінансові ресурси, зокрема для боротьби з пандемією у Бразилії [89].

Якщо нова адміністрація реалізує загрози Д. Трампа на адресу Гонконгу (позбавлення статусу особливої митної території в торговельно-економічних взаємозв'язках зі США), негативний економічний ефект щодо материкового Китаю буде, швидше за все, мінімальним. Особливий митний режим із боку Сполучених Штатів діє лише щодо товарів, вироблених біля самого Гонконгу. Відносно всіх інших товарів, наприклад експортованих з території материкового Китаю або з інших країн до Гонконгу та реекспортованих далі, відповідно до Закону про політику між США та Гонконгом від 1992 р. (S.1731), діє звичайний режим, як і для всіх американських торгових партнерів у рамках СОТ [90].

Загальний обсяг гонконгського експорту в США оцінюється приблизно в 45 млрд дол., і теоретично підвищення мит на окремі групи товарів до 25% (аналогічно митам, що діють щодо товарів, вироблених на материковому Китаї) може призвести до "краху" економіки Гонконгу. Однак на практиці, відповідно до зазначеного вище закону, від американських тарифних санкцій постраждає лише близько 1% гонконзького експорту, оскільки приблизно 99% усіх товарів вироблено в інших юрисдикціях, звідки вони експортуються до Гонконгу, а потім реекспортуються до США. У грошах 1%-ва частка становить трохи більше 450 млн дол. На решту 99% "гонконгських" товарів діє підвищене мито [91]. Звичайно, 450 млн дол. – це не так мало, але не суттєво для гонконгської економіки, яка постраждала набагато сильніше від COVID 19.

Водночас на тлі торгово-економічної війни та масових акцій протесту в Гонконгу Китай робить дії, спрямовані на посилення ролі Макао як фінансового центру замість Гонконгу. Одна з цілей Пекіна - створити в Макао біржу, на якій будуть торгувати фінансовими інструментами, номінованими в юань. На першому етапі це будуть переважно облігації, випущені провінційною материковою владою та китайськими державними компаніями. Далі, як передбачається, біржа повинна перетворитися на повноцінну подібність американської NASDAQ, на якій будуть котируватися цінні папери, випущені високотехнологічними компаніями, розташованими в регіоні Великої затоки, що формується (провінція Гуандун – САР Гонконг – САР Макао) [92].

Водночас китайська влада може зіткнутися з певними труднощами на шляху перетворення Макао на міжнародний фінансовий центр. По-перше, майже вся 400-тисячна робоча сила в цьому САР зайнята у сфері послуг, а не фінансів. По-друге, у Макао недостатньо розвинені сектори економіки, які необхідні для підтримки Гонконгу як світового фінансового центру: юриспруденція, бухгалтерія, різноманітне рейтингування та ін. По-третє, у Макао нерозвинена фінансова інфраструктура: працюють лише 29 малих банків та 24 страхові компанії. По-четверте, на відміну від гонконгського долара, юань досі не є повноцінно вільно конвертованою валютою, а обсяг конвертованих офшорних юаней, що обертаються до Макао, становить всього приблизно 1,25% (у Гонконгу – 72%) від загальної їхньої суми. По-п'яте, понад 70% ВВП Макао формується специфічним чином: за рахунок азартних ігор, готелів та ресторанів [93].

Загалом внесок фінансової галузі у ВВП Макао досягає приблизно лише 7%, і збільшити його хоча б до 30–40% у коротко- та середньостроковій перспективі може бути досить складно.

Повноцінного “роз'єднання” США та КНР у фінансовій сфері поки що не відбувається. Загрози Д. Трампа заборонити розміщення та зупинити обіг цінних паперів, випущених китайськими компаніями на американських фондових біржах у разі, якщо вони не дотримуються податкового законодавства Сполучених Штатів, поки залишаються нереалізованими.

Низка американських компаній навіть розширює свою присутність у КНР. Наприклад, останнім часом:

- PayPal придбала 70% китайської GoPay, ставши першою іноземною компанією, що надає послуги онлайн-платежів у КНР;
- Goldman Sachs отримала схвалення від китайської влади на збільшення своєї 33%-ї частки у спільній компанії Goldman Sachs Gao Hua Securities Co. до 51%;
- Morgan Stanley отримала схвалення збільшити свою 49% частку в спільній Morgan Stanley Huaxin Securities Co. до 51%;

- JP Morgan отримала право заснувати компанію, що торгує цінними паперами на китайському ринку, з іноземним капіталом;
- American Express отримала право стати першою іноземною компанією, яка спільно з китайською надаватиме клірингові послуги (Visa та MasterCard подали заявку на надання їм такого ж права);
- S&P Global заснувала повністю іноземну компанію на китайському ринку, що надає рейтингові послуги на внутрішньому китайському ринку цінних паперів;
- підрозділ Fitch отримав право надавати рейтинги китайським банкам, небанківським фінансовим інститутам та іншим фінансовим компаніям [94].

Масштабного перенесення виробництва з КНР до США також не відбувається. Опитування, проведене у 2020 р. американською торговельною палатою в Китаї, показало, що більше 80% американських компаній не планують переносити виробництво в інші країни. Звичайно, за підсумками 2021 р. очікується скорочення американських інвестицій у Китай. Однак таке скорочення відбудеться швидше в рамках рецесії через пандемію.

Поки що одним з небагатьох свідчень американсько-китайського “роз’єднання” у фінансовій сфері залишається різке скорочення китайських інвестицій у Сполучені Штати: у 2016 р. їх обсяг досяг свого піку – у 46,5 млрд дол., а у 2019 р. впав до 4,8 млрд.

До “роз’єднання” у сфері інвестицій може бути віднесено і одностороннє “роз’єднання” у сфері цінних паперів. Станом на кінець 2020 р. приблизно 230 китайських компаній із загальною капіталізацією в 1,8 трлн дол. розмістили свої акції на американській Нью-Йоркській фондовій біржі та NASDAQ. 20 травня 2020 р. американський Сенат затвердив Закон про відповідальність іноземних компаній, який зобов’язує китайські компанії, що не відповідають стандартам американської Ради з нагляду за бухгалтерським обліком відкритих акціонерних компаній, припинити розміщення своїх цінних паперів протягом трьох років [94].

Як об’єктивна тенденція глобалізація означає, що світ стає інформаційно і комунікаційно ближчим, що дедалі більше проблем переходить на глобальний

рівень бачення і вимагає об'єднання світових зусиль для вирішення. Регіоналізм пропонується також розглядати у двох варіантах: як перехід тієї чи іншої проблеми на регіональний рівень бачення і, відповідно, на нову ступінь у розвитку глобалізації при русі знизу вгору; або як регіональну чи локальну альтернативу глобалізації, коли регіональний чи національний підхід здається більш прийнятним для знаходження рішення. Як політика держави, політика глобалізації може бути більш-менш активною. В крайньому варіанті це може призводити до самоізоляції.

Виходячи з такого бачення глобалізації, прибічники другого підходу зазначають, що дії США останнього часу (наприклад, їх вихід із переговорів щодо укладання колективних торговельно-економічних договорів, використання різних економічних та політичних механізмів для захисту національного ринку тощо), які можуть сприйматися як прояв деглобалізації, доцільно розглядати як варіант американської "політики глобалізації", спрямованої на отримання більш вигідних умов співробітництва у межах глобалізації чи, якщо завгодно, – реглобалізації. У тому сенсі, що США не зупиняють цей процес, а намагаються створити нові глобальні "правила гри", більш вигідні для себе. Нетрадиційні загрози, наприклад пандемія COVID 19, з якими можна впоратися лише спільними зусиллями на глобальному рівні, актуалізують потребу у глобалізації.

Курс на "руйнування" американо-китайського господарського тандему представляється, швидше, тільки в обмеженому масштабі. Жодна країна світу не може замінити Китай як виробничу базу. Істотні зміни у глобальних виробничих ланцюжках (заміщення КНР іншими країнами) можуть відбутися в середньостроковій перспективі, проте скоріше не через пандемію або американо-китайську торгову війну (пошук нових надійних постачальників кінцевої продукції або напівфабрикатів може займати від одного року і більше), а через промислову політику самого Китаю, спрямовану на розчищення простору для модернізації національної економіки (винесення застарілих виробництв за межі країни).

При цьому КНР під тиском США не протидіє, а намагається адаптуватися і поступово реформувати національні економічні норми відповідно до кращих світових практик. Китай готовий до торгових компромісів. Одночасно з цим він, як зазначалося вище, окреслює коло питань, з яких поступок не буде: національна безпека, суспільно-політичний устрій та система управління, територіальна цілісність.

Разом з тим, припустивши, на наш погляд, малоймовірний розвиток подій, коли Сполучені Штати підуть на реальні агресивно-блокуючі дії щодо Китаю у фінансово-економічній сфері, слід визнати, що ступінь готовності Пекіна відповідати на політику стримування з боку Вашингтона зараз досить низька. КНР є частиною існуючої фінансово-економічної інфраструктури, в якій домінуюче становище (за сукупним капіталом, репутацією та іншими характеристиками) займають західні фінансові інститути.

3.3. Перспективи соціально-економічного розвитку КНР

У травні 2020 р. у Пекіні пройшли перенесені з березня через пандемію так звані дві сесії Всекитайського комітету Народної політичної консультативної ради Китаю (ВК НПКРК) та Всекитайських зборів народних представників (ВСНП). Економічний фон сесій був двояким. Після падіння ВВП КНР у першому кварталі 2020 р. на 6,4% у другому кварталі було відмічено зростання на 3,2% [95].

За підсумками першого півріччя 2020 р. китайська економіка стала поступово відновлюватися після провалу в першому кварталі: більша частина економічних показників демонструвала хоч і низький, але все-таки приріст. Водночас природно, що за підсумками перших шести місяців загалом окремі статистичні показники перебували у негативній зоні. ВВП скоротився на 1,6% порівняно з аналогічним періодом 2019 року.

На сесії ВСНП прем'єром Держради Лі Кецяном була представлена доповідь про роботу уряду у 2019 та першому кварталі 2020 р. [95].

Базова теза першої частини доповіді може бути представлена в наступному варіанті: "Ми впоралися з епідемією, проте боротьба не закінчена". Країна зіткнулася з серйозними проблемами: світова економіка переживає глибокий спад, утруднено функціонування виробничих і логістичних ланцюжків, зменшуються обсяги світової торгівлі та інвестицій, зберігається високий рівень невизначеності на світових ринках. Ці негативні фактори призвели до зниження внутрішнього китайського споживання, падіння обсягу інвестицій як приватних китайських, так і іноземних, що залучаються, а також до скорочення обсягу китайського експорту. Через це у Китаї загострилися проблеми на ринку праці та значно погіршилося становище приватних середніх та малих підприємств. Крім того, посилюються дисбаланси між доходами та розходами провінційної влади, продовжують накопичуватися ризики у фінансовій та інших сферах.

Китайські аналітики звертають увагу на те, що прем'єр відкрито наголосив на недоліки у роботі влади – це формалізм і бюрократизм. Лі підкреслив, що "деяка частина кадрових працівників або боїться брати на себе відповідальність і не діє, або взагалі не вміє працювати і навіть сваволіє", "в деяких сферах спостерігаються часті випадки корупції", а в "ході боротьби з епідемією було виявлено чимало слабких ланок в управлінні надзвичайними ситуаціями в галузі суспільної охорони здоров'я та інших сферах".

У другій частині доповіді уряд затвердив і представив основні соціально-економічні орієнтири та плани на 2020-2021 рр. Головна мета залишається незмінною – побудувати "середньозаможне суспільство". Його характеристики включають:

- рівень ВВП на душу населення – понад 3 тис. дол.;
- чистий дохід на душу населення міст – понад 18 тис. юанів на рік (приблизно 2550 дол.);
- чистий дохід на душу населення сільській місцевості – понад 8 тис. юанів на рік (близько 1100 дол.);
- коефіцієнт Енгеля повинен становити нижче 40%;
- житлоплоща на душу населення міст – 30 кв. м;

- рівень урбанізації - вище 50% населення країни;
- частка власників комп'ютерів - понад 20% населення країни;
- кількість прийнятих до вузів від загальної чисельності громадян відповідної вікової групи – понад 20%;
- кількість лікарів на 10 тис. осіб - не менше 28;
- охоплення населення соціальним забезпеченням - вище 95% [96].

Тактичні цілі та соціально-економічні орієнтири на 2020-2021 рр. з урахуванням коригувань після пандемії були такими:

- створити понад 9 млн робочих місць у містах та сільській місцевості;
- підтримувати безробіття на рівні приблизно 5,5%;
- зберігати темпи приросту індексу споживчих цін приблизно на рівні 3,5% на рік;
- підтримувати стабільність імпорту та експорту, а також забезпечувати підвищення їхньої якості;
- остаточно ліквідувати бідність у сільських районах;
- знизити питому енергоємності ВВП та сумарні викиди основних видів забруднюючих речовин;
- докласти зусиль для виконання цільових показників, намічених у 13-му Плані соціально-економічного розвитку КНР на 2016–2020 роки.

Лі Кецянь особливо наголосив: “Ми не визначили конкретні цифри річних темпів зростання економіки”. За його словами, це пояснюється головним чином тим, що через велику невизначеність у глобальній епідемічній та торговельно-економічній ситуації з'явилися деякі непередбачувані фактори на шляху розвитку нашої країни. Лі також зазначив, що необхідно знайти нову модель розвитку, яка дозволить ефективно протистояти негативним впливам та забезпечити безперервну циркуляцію економіки.

Перша складова нової моделі – збільшення виробництва високотехнологічного обладнання. Пекін планує інвестувати приблизно 1,4 трлн дол. до 2025 р. у створення та розвиток мереж зв'язку п'ятого покоління, бездротові мережі зв'язку, розробку систем штучного інтелекту для

промисловості, систем безпеки тощо. Ставка робиться на національні китайські компанії: Alibaba, Huawei, SenseTime, Tencent та ін [97].

Друга складова – продовження здійснення інфраструктурних інвестицій у рамках програми розвитку західних та центральних провінцій КНР (у тому числі нові високошвидкісні залізниці, сховища енергоносіїв, великі промислові підприємства тощо).

Третя складова – це традиційне розширення внутрішнього попиту як один із способів запобігання зовнішньоекономічних шоків.

У серпні 2020 р. нова модель була формалізована: Політбюро ЦК КПК розглянуло та затвердило стратегію “подвійної циркуляції”, основні положення якої Сі Цзіньпін представив ще у травні 2020 р. Головна ідея стратегії полягає у розвитку внутрішнього ринку та розширенні споживчого попиту і, коротко може бути виражена формулою “виробляти у Китаї для Китаю” [98].

Обсяг бюджетного дефіциту у 2020 р. становив 3,6% ВВП (збільшення приблизно на 140 млрд дол. порівняно з 2019 р.). Додатково були випущені спеціальні держоблігації також на суму приблизно 140 млрд дол. для фінансування боротьби з пандемією. До бюджетів провінційної влади сумарно перераховано 280 млрд дол. для балансування їх доходів та видатків. Було створено спеціальний механізм трансфертів, призначений для прямого перерахування коштів у міські та повітові бюджети, щоб гроші йшли безпосередньо підприємствам та населенню. Трансфертні перерахування були спрямовані переважно на забезпечення зайнятості, підтримання базового добробуту населення та надання допомоги суб'єктам ринку, в тому числі з метою скорочення податків та грошових зборів, зниження орендної плати та процентних ставок за кредитами, розширення споживання та збільшення інвестування тощо.

Лі зазначив, що влада ні в якому разі не допустить їх “розпилу” та нецільового витрачання. У КНР суворо забороняються будівництво нових адміністративних будівель, урядових готелів та інших комплексів, марнотратство. Нестрокові та необов'язкові витрати були скорочені більш ніж на 50%.

Виконання економічних завдань, поставлених на 2020, мало підвищене політичне значення для китайського керівництва. Згідно з довгостроковими планами та планами останньої 13-ї п'ятирічки (2016–2020 рр.), у 2020 р. мало бути повністю побудовано суспільство “середнього достатку” (“сяокан”), про яке йшлося вище. Сьогодні вже досягнуто багато основних показників рівня “сяокан”, наприклад ВВП на душу населення КНР перевищує 10 тис. дол., майже вирішено питання бідності, міське населення становить – понад 50% тощо. Проте Пекіну важливо показати, що, незважаючи на пандемію, показники “сяокан” будуть повністю “підкорені”. Для цього темпи приросту реального ВВП Китаю в 2021 р. повинні бути на рівні у 2,5–3,0%.

Китай тільки приступив до створення власної глобальної фінансово-економічної системи, в основі якої Азіатський банк інфраструктурних інвестицій, Фонд Шовкового шляху, мережа своп-договорів з країнами проекту “Один пояс, один шлях”, розширення торгівлі та кредитування в національних валютах (інтернаціоналізація юаня) та інші дії. При цьому подібні китайські ініціативи існують в рамках фінансово-економічної системи, що склалася, а не замінюють її. Нинішні позиції Китаю у світовій фінансовій сфері ще дуже слабкі. Частка юаня у міжнародній торгівлі, як і раніше, незначна, темпи її приросту низькі.

Юань поки що не може заперечувати роль долара як основної резервної валюти та засобів розрахунків у міжнародній торгівлі через нестабільність, відсутність “позитивної” історії, зручність застосування (попри включення юаня до кошика валют МВФ). Світові центробанки побоюються вкладень у нестабільні валюти, а китайські приватні компанії вважають за краще здійснювати операції в доларах.

Загалом Китай поки що не прагне дедоларизації світової економіки – на даному етапі це неможливо. Китайські фінансові ініціативи та інститути не підмінюють собою МВФ, Світовий банк чи СОТ. Навпаки, Китай поступово наближається до практик, що використовуються глобальними фінансово-економічними організаціями, для підвищення своєї національної конкурентоспроможності.

Висновки до розділу 3

Успішне піднесення та розвиток КНР за останні чверть століття можуть пояснюватися головним чином його власними змінами, у тому числі у такій важливій сфері зовнішньої політики, як дипломатія. І ці зміни пов'язані із взаємодією та практикою залучення країни у світову систему. Вона значною мірою змінилася сама і привнесла зміни до міжнародної спільноти.

25-річний досвід партнерських відносин, побудованих на реляційному управлінні, дозволив Китаю створити цілісну глобальну дипломатичну мережу, яку відрізняють довгостроковість розв'язуваних завдань, гнучкі форми та інклюзивність ціннісних орієнтацій, що вже зараз розглядається як привнесення до сучасної системи міжнародних відносин китайського бачення розвитку глобальної економіки. Тим часом ці ціннісні орієнтації Китаю не завжди, як видно з наведених прикладів, сприймаються іншими країнами як достатні та необхідні для заміни існуючих універсальних цінностей світової системи.

Із завершенням гострої фази пандемії коронавірусу в середині 2020 р. ієрархія "больових точок" Пекіна знову змінилася. Питання відновлення китайської економіки залишається досить актуальним, особливо у плані темпів відновлення, зростання й якості цього зростання. На цьому фоні перше місце за важливістю знову посіли американо-китайські відносини. США продовжили поступово реалізовувати загрози Д. Трампа щодо КНР, такі як позбавлення Гонконгу статусу особливої митної території, обмеження обігу цінних паперів китайських компаній на американських біржах, заборона на постачання окремих американських технологій китайським компаніям та ін. Пекін діє асиметрично: підтверджує відданість домовленостям першої фази американо-китайської торгової угоди, і навіть реалізовує політику Сі Цзіньпіна, спрямовану на відкриття китайської економіки та поглиблення її інтеграції у світову.

ВИСНОВКИ

В епоху Мао Цзедуна головною темою розвитку економічної науки було запозичення та критичне переосмислення "радянської парадигми". У роки реформ на першому місці опинилося освоєння "західної парадигми". Нині Китай прагне перевершити обидві ці парадигми і запропонувати зовнішньому світу власну економічну теорію, адекватну його економічному успіху.

В історії світової економічної думки немає прецеденту появи визначної теорії на підставі рішення керівництва країни. Хоча практика китайських реформ є багатим джерелом для теоретичних пошуків, завищені очікування навряд чи зможуть здійснитися в найближчому майбутньому. Китайські дослідники працюють усередині чітко окреслених ідеологічних рамок відповідно до нормативних політичних орієнтирів.

Водночас проголошений Сі Цзіньпіном курс на створення "філософії та суспільних наук з китайською специфікою" спонукає вчених задуматися про поєднання зарубіжних концепцій з китайською традицією та практикою розвитку сучасного Китаю. Обговорення цих проблем збагачує китайське наукове співтовариство новими ідеями та методами, здатними у перспективі прокласти шлях до лідерства у розробці економічної теорії.

Існуючі сьогодні державні програми планування соціально-економічного розвитку КНР знаходять своє відображення в багатьох законодавчих актах. Проаналізувавши вище викладений матеріал приходимо до наступних висновків. Керівництво КНР постійно виробляє стратегію політичних і економічних реформ, спрямовуючи і активізуючи законотворчий процес. У рамках процесу модернізації посилюється курс на правове забезпечення функціонування всіх елементів державного механізму і суспільства. Природа і ступінь розвитку законодавства КНР в основному залежать від параметрів встановлених програмою реформ. Характерним для права КНР є те, що політика слугує фундаментом права, а право є матеріальною формою політики. Китайський

законодавець як у минулому так і на сучасному етапі воліє приймати окремі закони, в яких виникає потреба в залежності від розвитку економіки.

Отже, від наявності та ефективності планування залежить соціально-економічний розвиток країни, визначається регулююча роль держави у відповідні періоди. Держава за допомогою всебічно збалансованих планів і допоміжної ролі ринкового регулювання, гарантує пропорційний, гармонійний розвиток всього народного господарства країни. Немає жодних сумнівів у тому, що діюча система планування сприяє економіці КНР, що стрімко розвивається.

Після епідемії зросла важливість зовнішніх ринків задля забезпечення зростання китайської економіки. На саміті лідерів G20 по боротьбі з коронавірусом, що відбувся 26 березня 2020 р. в режимі телеконференції, Сі Цзіньпін закликав керівників усіх країн “двадцятки” спільними зусиллями скорочувати мита, усувати бар'єри та сприяти вільній торгівлі в інтересах сприяння відновленню глобальної економіки. Він наголосив на необхідності зміцнювати міжнародну координацію макроекономічної політики, зберігати стабільність валютних курсів та світових фінансових ринків, підтримувати стійкість глобальних ланцюжків виробництва та постачання.

Ці акценти розвивають китайські плани захисту та підтримки економічної глобалізації. Гасло "спільної долі людства" знайшло нове втілення у вигляді обіцянки Сі Цзіньпіна лідерам G20 ділитися з усіма країнами методами боротьби з епідемією, спільно розробляти ліки та вакцини, надавати допомогу постраждалим від епідемії державам.

Безпосереднім наслідком пандемії став ажіотажний сплеск зарубіжного попиту на вироблені у Китаї медичні товари, починаючи від простих масок до високотехнологічного устаткування. Збільшення експортних поставок допомагає країні згладити внутрішні економічні наслідки епідемії та накопичити ресурси для майбутнього розвитку.

Одним із віддалених наслідків світової кризи 2020 р. може стати підвищення ролі та впливу КНР у глобальній економіці. Введення режиму ізоляції у розвинених країнах призвело до виникнення загрози економічного спаду. У цій

ситуації Китай знову набуває шансу стати рушійною силою відновлення глобальної економіки. Подібним чином події розвивалися після світової фінансової кризи 2008 р., коли на тлі гальмування розвинених країн він продовжив швидке зростання і став другою економікою світу після США.

Повторити цей успіх буде непросто. Нині західні країни розглядають Китай як конкурента та суперника, однак за умов нової світової кризи вони опиняться перед складним вибором. Співпраця з ним дозволить прискорити вихід із нової глобальної економічної кризи, але разом з тим неминуче зміцнить позиції Пекіна. З іншого боку, акцент на політиці стримування КНР уповільнить не лише перенесення центру глобального розвитку із Заходу на Схід, а й темпи відновлення економічної діяльності в усьому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Xi Jinping's Speech at the Symposium on the Work in Philosophy and Social Sciences (17 May 2016). People's Daily, 19.05.2016 (In Chin.)
2. Xie Fuzhan. Take on the Lofty Mission of Accelerating the Construction of the "Three Major Systems" of Philosophy and Social Sciences with Chinese Characteristics. Guangming Daily, 19.05.2019 (In Chin.)
3. Gao Peiyong. Institute of Economics, its People and the Construction of Economics with Chinese Characteristics. Economic Research Journal, 2017, no. 5, pp. 4-6 (In Chin.)
4. Lin Justin Yifu. Indigenization, Normalization, and Internationalization: In Commemoration of the 40th Anniversary of "Economic Research Journal". Economic Research Journal, 1995, no. 10, pp. 13-17 (In Chin.)
5. Lin Justin Yifu. Reflections on Development and Innovation of Chinese Economic Theory. Economic Research Journal, 2017, no. 5, pp. 6–11 (In Chin.)
6. Li David Daokui, Li Yusha, Zhang Chi. Will China's Practice of Economic Reform and Development Generate Significant Contributions to Economics? – A Perspective from Economic History and the History of Economic Thought. China Journal of Economics, March 2018, vol. 5, no. 1, pp. 1-16 (In Chin.)
7. Cheng Lin, Zhang Shen, Chen Xudong. Choice and Innovation: A Survey of the Sinicization of Western Economic Theories in Modern China. Economic Research Journal, 2018, no. 7, pp. 182-197 (In Chin.)
8. Yu Guangyuan, Dong Fureng, eds. Whither Chinese Economics? Beijing, Economic Science Press, 1997. 539 p. (In Chin.)
9. Xi Jinping Presided over the Symposium of Experts on Economic Situation and Stressed: Understand Better and Follow the Laws of Economic Development, Promote Sustained Healthy Development of China's Economy. People's Daily, 09.07.2014 (In Chin.)
10. At the 28th Collective Study Session of the Political Bureau of the CPC Central Committee Xi Jinping Stressed: Base Ourselves on China's National Conditions

and China's Development Practice, Develop Contemporary Chinese Marxist Political Economy. People's Daily, 5.11.2015 (In Chin.)

11. Xi Jinping Presided over the Symposium of Experts on Economic Situation and Stressed: Strengthen Confidence, Enhance Determination, Unswervingly Promote Supply-side Structural Reform. People's Daily, 09.07.2016 (In Chin.)

12. Wang Jiafu. On the rule of law / Wang Jiafu // Studies in Law. – 1996. – № 2. – P. 7.

13. Deng Xiaoping. Implement the policy of readjustment, insure stability and unity / Ed. by Deng Xiaoping. Selected works of Deng Xiaoping. – Beijing: Foreign languages Press, 1984. – P. 335 – 355.

14. Jianfu Che. China: Constitutional changes and legal developments / Ed. by Jianfu Chen. Greater China: law, society and trade. – Sydney: The law book Company, 1995. – P. 142 – 148.

15. Конституция Китайской Народной Республики // Бизнес в Китае [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.asia-business.ru/yurid/?p=37>.

16. Lin Jie. A question on the proposition «A market economy is an economy under the rule of law» / Lin Jie // Legal Science in China. – 1994. – № 1. – P. 68.

17. Guiguo Wang. Economic integration in quest of law / Guiguo Wang // Journal of World trade. – 1995. – № 2. – P. 5.

18. Jianfu Chen. Chinese law: context and transformation / Ed. by Jianfu Chen. – Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008. – 703 p.

19. Чэнь Чжи Ян. Совершенный рыночный план в отношениях рыночной экономики / Чэнь Чжи Ян // Шанхайская комплексная экономика. – 1999. – ноябрь. – С. 24.

20. Yuan Peng. China's Grand Strategy Seen from the Report to the CPC18th National Congress. Contemporary International Relations, July/August 2013, vol. 23, no. 4, pp. 1-21.

21. Ye Zicheng. The Grand Strategy of China. Beijing, China Social Science Press, 2003. 442 p. (In Chin.)

22. Shi Yinhong. "Triumphalism" in China's Behavior in the Surrounding Areas: Motivation and the Complexity of Decision- Making. *Contemporary International Relations*, 2013, no. 10, pp. 3-5 (In Chin.)
23. Yan Xuotong. *Analisis of China's National Interests*. Tianjin, Tianjin People's Press, 1996. 328 p. (In Chin.)
24. Hong Bing. *Theory of National Interests*. Beijing, Military Science Press, 1999. 425 p. (In Chin.)
25. Xu Jia. *The Relationship between the Borders of Interests and State's borders. China's National Interests and its Influence*. Xu Jia., ed. Beijing, Current Affairs Press, 2006. 464 p. (In Chin.)
26. Ye Xiaodi. *Rediscovering the Transition in China's National Interest: A Neoclassical Realist Approach*. *Journal of Current Chinese Affairs*, 2019, vol. 48 (1), pp. 76-115.
27. Kissinger Henry. *On China*. New York, Penguin Books, 2012. 604 p.
28. Niu Jun. "Alliances and Wars": Chinese Strategic Policy and its results during Cold War. *World Economics and Politics*, 2014, no. 6, pp. 8-15 (In Chin.)
29. Yuan Peng. *A New Model of China-U.S. Relations after Beijing's Second Reform*. *Contemporary International Relations*, 2015, vol. 25, no. 1, pp. 4-5.
30. Lu Lingyu, Bao Jiazheng. *From Maker to Taker: A Logic of Hegemonic Decline*. *World Economics and Politics*, 2019, no. 9, pp. 74-106. (In Chin.)
31. Reilly James. *A Norm-Taker or a Norm-Maker: China's ODA in Southeast Asia*. *Contemporary International Relations*, 2011, vol. 21, no. 3, pp. 103-136.
32. Ji Pengfei, Li Baozhen. *Brief History of the Diplomacy of New China*. Beijing, People's Publishing House, 2014. 299 p. (In Chin.)
33. Yuan Pen. *A Harmonious World and China's New Diplomacy*. *Contemporary International Relations*, 2007, vol. 17, no. 3, pp. 1-26.
34. Huang Rihan, Yao Yufei., eds. *Practical Handbook of International Relations*. Tianjin, Tianjin People's Publishing House, 2013. 311 p. (In Chin.)

35. Wang Fan. *China's Diplomacy*. Beijing, Beijing United Publishing Co. Ltd, 2016. 382 p. (In Chin.)
36. Han Fangming, ed. *City Diplomacy: China's Practice and Foreign Experience*. Beijing, Xinhua Press, 2014. 180 p. (In Chin.)
37. Chen Li. *Chinese Politics in the Xi Jinping Era*. Washington DC, Brookings Institution Press, 2016. 494 p.
38. Xi Jinping. *On state governance*. Beijing, Publishing house of literature in foreign languages, 2015. 630 p.
39. Shi Chi-yu. *China's Just World: The Morality of Chinese Foreign Policy*. Washington DC, Lynne Rienner Publishers, 1993. 246 p.
40. Zhang Baijia. *Revolution, Construction and Reform. The Path of the Communist Party of China*. Beijing, Foreign Languages Press, 2011. 175 p.
41. Garnaut J. *The Rise and Fall of the House of Bo*. Melbourne, New York, Toronto, London, Dublin, New Delhi, Johannesburg, Beijing. Penguin Books, 2012. 142 p.
42. Xi Jinping. *On Governance*. Beijing, Waiwen Chubanshe, 2014. 469 p. (In Chin.)
43. *Chinese Dream and the Confucianism*. Beijing, Qilu Chubanshe, 2014. 297 p. (In Chin.)
44. Stein Ringen, Kinglun Ngok. *What Kind of Welfare State is Emerging in China?* United Nations Research Institute for Social Development. Working Paper 2013-2, September 2013. 25 p. Available at: [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/28BCE0F59BDD3738C1257BE30053EBAC/\\$file/Ringen%20and%20Ngok.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/28BCE0F59BDD3738C1257BE30053EBAC/$file/Ringen%20and%20Ngok.pdf)
45. Han Qinxiang, Huang Xianhuai. *What is the Imputus of a Chinese Way to the World Experience?* Beijing, Zhongguo Renmin Chubanshe, 2017. 226 p. (In Chin.)
46. Zheng Yongnian. *Chinese Model. Experience and Challenge*. Beijing, Chongxin Chubanshe, 2016. 297 p. (In Chin.)

47. Yan Jirong. Chinese Governance. The Way to Resurrection of the Great Eastern State. Beijing, Zhonguo Renmin Daxue Chubanshe, 2017. 124 p. (In Chin.)
48. Bergsten C. Fred. The United States and the World Economy. Foreign Economic Policy for the Next Decade. Washington, DC, Institute of International Economics, 2005. 454 p.
49. The Last Secret. The Final Documents from the June Fourth Crackdown. Hong Kong, New Century Press, 2019. 362 p. (In Chin.)
50. Hu Angang. China in 2020. A New Type of Superpower. Washington, DC, Brookings Institution Press, 2011. 213 p.
51. Kotkin Joel. The Next Hundred Million. America in 2050. Melbourne, New York, Toronto, London, Dublin, New Delhi, Johannesburg, Beijing, Penguin Books, 2010. 308 p.
52. Cai Fang. The Logic of the Successful Experience of China's Reform. Social Sciences in China, 2019, no. 3, pp. 5-21.
53. Hong Yongmiao. How to Refine the Great Practice of Socialism with Chinese Characteristics into the Original Economic Theory. Economic Research Journal, 2019, no. 10, pp. 21-23 (In Chin.)
54. Lin Yifu. 70 Years of New China and Theoretical Innovations of New Structural Economics. Economic Research Journal, 2019, no. 9, pp. 16-18 (In Chin.)
55. Fan Gang. The Practice of China's Development over 70 Years and the Development of Development Economics. Economic Research Journal, 2019, no. 10, pp. 19-21 (In Chin.)
56. Xie Fuzhan. China's Economic Development and Development Economics Innovation. Social Sciences in China, 2019, no. 2, pp. 100-110.
57. Xie Fuzhan. Theoretical Innovations of Chinese Economics from the Perspective of Relations between Government and the Market. Economic Research Journal, 2019, no. 9, pp. 4-6 (In Chin.)

58. Tian Guoqiang. Reform and Openness in China from the Standpoint of 70 Years of Development. *Economic Research Journal*, 2019, no. 9, pp. 22-24
59. Ren Zeping Speaks about Statistical Communique 2019: Around 2028 China Will Probably Become the Biggest Economy (In Chin.) Available at: <https://finance.sina.com.cn/china/2020-02-29/doc-iimxyqvz6677694.shtml>.
60. Cai Fang. The Fastest Rise: the Biggest and Fastest Demographic Transition. *Economic Research Journal*, 2019, no. 9, pp. 14-16 (In Chin.)
61. Zhang Zhuoyuan. Some Characteristic Features of the Development of Economics in New China. *Economic Research Journal*, 2019, no. 9, pp. 9-12
62. Huang Qunhui. The Process of Industrialization of New China from the Perspective of Centenary Goals. *Economic Research Journal*, 2019, no. 9, pp. 18-22 (In Chin.)
63. Jin Canrong. "Huge Changes of Contemporary World Unseen in One Hundred Years" from Five Perspectives. *Journal of Northeast Asia Studies*, 2019, no. 3, pp. 13-17 (In Chin.)
64. Mead Walter Russell. China Is the Real Sick Man of Asia: Its financial markets may be even more dangerous than its wildlife markets. *Wall Street Journal*, 03.02.2020. Available at: <https://www.wsj.com/articles/china-is-the-real-sick-manof-asia-11580773677>.
65. The Standing Committee of the Political Bureau of the CCP Central Committee held a Meeting to Study the Prevention and Control of the COVID-19, CCP Central Committee General Secretary Xi Jinping Presided over the Meeting. *People's Daily*, 26.01.2020 (In Chin.)
66. Xi Jinping. Speech at a Meeting to Advance the Work on Coordinating the Prevention and Control of the COVID-19 and Economic and Social Development. *People's Daily*, 24.02.2020 (In Chin.)

67. Jie Xiao. The War against Epidemics Highlights the Distinctive Features of “China’s Governance” (In Chin.) Available at: <http://theory.people.com.cn/n1/2020/0312/c40531-31628772.html>.

68. Xi Jinping. Provide Strong Scientific and Technological Support for Winning the Battle for Epidemic Prevention and Control. *Qiushi*, 2020, no. 6 (In Chin.) Available at: http://www.qstheory.cn/dukan/qs/2020-03/15/c_1125710612.htm.

69. Overcome Difficulties and Move Forward Again (The Basic Situation of Long-term Improvement Trend in the Economy did not Change 4) – Survey of Chinese Economy under the Impact of the Epidemic. *People’s Daily*, 21.03.2020 (In Chin.)]

70. Ju Jinwen: Change of Drivers of Economic Development in China after the Epidemic of the COVID-19 (In Chin.) Available at: <http://www.rmlt.com.cn/2020/0303/571076.shtml>.

71. Zuo He. Let Stay-at-Home Economy be Sustainable and Long-term. *People’s Daily*, 25.03.2020 (In Chin.)

72. Men Honghua, Liu Xiaoyang. Chinese Partnership Strategy: Assessment and Perspective. *World Economics and Politics*, 2015, no. 2, pp. 65-95 (In Chin.)

73. Su Ge. Comprehensive Analysis of Xi Jinping’s Ideas on Diplomatic Strategies. *International Studies*, 2016, no. 5. (In Chin.) Available at: http://www.ciis.org.cn/gyzz/2016-09/26/content_9057017.htm

74. Men Honghua. China's Rise and its strategic response. *International Review*, 2004, no. 3, pp. 9-16 (In Chin.).

75. Men Honghua. Introduction to Chinese International Strategy. Shanghai, People’s Publishing House, 2010. Available at: <https://item.jd.com/27137532830.html>.

76. Sun Xuefeng, Ding Lu. Explaining the Upgrading of China's Partnership: Pivot Partners, Broker Partners and Beyond. *World Economics and Politics*, 2017, no. 2, pp. 54-76 (In Chin.)

77. Cao Dejun. The Relational Theory of International Politics in Chinese Context: Concepts, Approaches and Challenges. *World Economics and Politics*, 2017, no.2, pp. 36-53 (In Chin.)

78. Qin Yaqing. Culture and global thought: Chinese international theory in the making. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 2013, no.100, pp. 67-89.
79. Qin Yaqing. Relations as basis and Process construction: Chinese Conceptions' entry to IR Theory. *Chinese Social Sciences*, 2009, vol. 4, pp. 69-86
80. Qin Yaqing. Relations and Process: Cultural Foundations of Chinese IR Theory. Shanghai, People's Publishing House, 2012. 274 p. (In Chin.)
81. Xie Jun and Chen Qingqing. B&R faces ASEAN uncertainty. *Global Times*, 05.07.2018, p. 4.
82. Ge Hongliang. Criticism shouldn't disrupt China-Singapore ties. *Global Times*, 05.07.2018, p. 5.
83. Five Eyes Alliance: Everything You Need to Know. *Business Leader*, September 20, 2019. Available at: <https://www.businessleader.co.uk/five-eyes-alliance-everything-you-need-to-know/73523/>
84. Ezekwesili O. Aid is no longer enough: China must pay Africa for pandemic damages. *The Globe and Mail*, April 17, 2020. Available at: <https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-aid-is-no-longer-enough-china-must-pay-africa-for-pandemic-damages/>
85. Latin America seeks Chinese medical aid to fight coronavirus. *Brazilian Report*, April 12, 2020. Available at: <https://brazilian.report/latin-america/2020/04/12/china-latin-america-medical-aid-fight-coronavirus/>
86. S.1731 – United States-Hong Kong Policy Act of 1992. Congress Gov. Available at: <https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/senate-bill/1731>
87. Lardy N. R. Trump's latest move on Hong Kong is bluster. *PIIE*, June 1, 2020. Available at: <https://www.piie.com/blogs/china-economic-watch/trumps-latest-move-hong-kong-bluster>
88. The Central Committee of the Communist Party of China and the State Council issued the "Outline of Development Plan for the Guangdong-Hong Kong-Macao Greater Bay Area" (In Chin.). Available at: http://www.gov.cn/zhengce/2019-02/18/content_5366593.htm#allContent

89. Huang T. China thinks Macau can replace Hong Kong as an international financial hub. PIIE, May 29, 2020. Available at: <https://www.piie.com/blogs/china-economic-watch/china-thinks-macau-can-replace-hong-kong-international-financial-hub>

90. Preliminary Accounting Results of GDP for the Second Quarter and the First Half Year of 2020. National Bureau of Statistics of China, June 17, 2020. Available at: <http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202007/t20200717.html>

91. Build a well-off society in an all-round way (In Chin.)] Available at: <https://baike.baidu.com/item/>

92. China has new US \$1.4 trillion plan to seize the world's tech crown from the US. South China Morning Post, 21.05.2020. Available at: <https://www.scmp.com/tech/policy/article/3085362/china-has-new-us14-trillion-plan-seize-worlds-tech-crown-us>

93. Xi Jinping presided over the meeting of the Standing Committee of the Political Bureau of the Central Committee. Analyzed the situation of prevention and control of the new crown pneumonia epidemic at home and abroad (In Chin.). Available at: http://www.gov.cn/xinwen/2020-05/14/content_5511638.htm

94. S.945 – Holding Foreign Companies Accountable Act. Congress Gov. Available at: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-bill/945>

95. Lardy N. R., Huang T. Despite the rhetoric, US-China financial decoupling is not happening. PIIE, July 2, 2020. Available at: <https://www.piie.com/blogs/china-economic-watch/despite-rhetoric-us-china-financial-decoupling-not-happening>

96. 2020 Business Climate Survey. AmChamChina. Available at: <https://www.amchamchina.org/policy-advocacy/business-climate-survey/>

97. Schott J., Chorzempa M., (Lucy) Lu Zh. Investment from China into the United States Has Fallen to Nearly Zero. PIIE, May 21, 2019. Available at: <https://www.piie.com/research/piie-charts/investment-china-united-states-has-fallen-nearly-zero>

98. Matthews Ch. Bill that could delist Chinese companies from U.S. stock exchanges to see “swift passage” in House, analyst says. Capitol Report, May 21, 2020. Available at: <https://www.marketwatch.com/story/bill-that-could-delist-chinese->

companies-from-us-stock-exchanges-to-see-swift-passage-in-house-analyst-says-2020-05-21